GONDVISELÉS
AZ EGÉSSÉGES ÉS GYENGE
SZEMEKRE,
ÉS ARRA VALÓ
OKTATÁS

miképpen lehet az embernek önnön magán segiteni, a' ſzemnek ollyan hirtelen való betegségeiben, mellyek tulajdon orvosi vagy seborvosi esméretet nem kivánnak.

IRTA

BÉER GYÖRGY JÓSEF

BÉTSI SZEM-ORVOS DOCTOR.

MAGYARRA FORDITOTTA

VÁRADI SÁMUEL,

ORVOS ÉS BÁBA DOCTOR.

Két réz táblákkal.

BÉTSBEN. 1805.

NAGY MÉLTÓSÁGÚ

R. SZ. BIRODALOMBÉLI SZÜLETETT GRÓF

SZÉKI TELEKI SÁMUEL

UR Ő EXCELLENTZIÁJÁNAK,

A' CSÁSZÁRI APOSTOLI KIRÁLYI FELSÉG

ARANY KÚLTSOS HIVÉNEK,

'S VALÓSÁGOS BELSŐ TITOK TANÁTSOSSÁNAK;

AZ ERDÉLYI NAGY FEJEDELEMSÉG

UDVARI

CANCELLÁRIUSSÁNAK;

NEMES BIHAR VÁRMEGYE

FŐ ISPÁNNYÁNAK,

KEGYELMES PÁRTFOGÓ URAMNAK.

KEGYELMES URAM!

A' leg jobb dolog is mig esméretlen, vagy senkinek sem, vagy igen kevésnek haſznál, és ajánló sőt óltalmazó nélkűl köz haſznú tsak későre lészen. A' Dr. Béér egéſséges és gyenge ſzemekre való gondviselésről irott könyvének érdemét, egy Europai Felségnek tulajdon keze irása, mely-

ben Dr. Béérnek ezen könyv ſzerzésére forditott ſzorgalmatoſ-ságát az egéſz emberiség nevé-ben köſzöni, az azon levéllel egygyütt küldött arany Medail-lon, a' tudosok' meg nem hason-lott magaſztaló itélete, nyilván bizonyittyák, és annak köz haſz-nú vólta nemtsak egéſz Né-

met Orſzágban, hanem Frantzia nyelvre lett forditása után, ezen Nemzetnél is esméretes. Hasonlót kivánván Nemzetemnél is el érni, bátorkodtam azt anyai nyelvünkre forditva, mély alázatoſsággal EXCELLENTZIÁD előtt tenni le, és EXCELLENTZIÁD Nagy Neve óltalma

alatt adni Hazám kezébe, jól tudván, hogy ez által leg kedvesebben léſzen elötte ajánlva, midön EXCELLENTZIÁDNAK Nagy Neve alatt réá mindég tsak jó ſzokott áradni. Számadásomból azt sem hagyom ki, hogy Hazám ſzeretetén kivül önnön ſzeretetem is unſzolt, ugyanis

nem kis örömmel haſználom az alkalmatoſságot, mely által határ nélkűl való tiſzteletemet EXCELLENTZIÁDNAK ſzámtalan Hazafiui érdemekkel tündöklő ſzemélye iránt, nyilvánságoſsá tehetem.

Méltoztaſson annokokáért EXCELLENTZIÁD, tselekede-

tem okait helyeseknek találván, méréſzségemet meg botsátani, forditásomat magammal egygyütt Kegyes Grátziájába fogadni, és abba meg tartani, a' ki vagyok

EXCELLENTZIÁDNAK

leg alázatosabb ſzolgája
Váradi Sámuel.

A' Fordító Elö-Beſzédje.

Minden kétségen kivül való dolog, hogy a' pallérozodság, a' világosodás, sokat nyert az által, hogy különösen a' múlt ſzázad tudoſsai, az emberi nemzet ſzeretetétöl lelkesittetvén, a' tudományos dolgokat homályos köntöſseikböl ki vetkeztették, és mindenek elött meg érthetövé tenni igyekezték. Már most ha mintsen is valakinek annyi ideje, vagy az az alkalmatoſsága, hogy valamely elötte kedves tudományt egéſz ki terjedésében ki tanulhaſson, leg alább az ötet közelebbröl illető tárgyakkal, igazságokkal könnyen meg esmerkedhetik, ha ollyan munkákat ſzerez, mellyekben a' tudományos ki fejezések az azon

tárgy körül járatlanok által is meg értethetnek, és a' mellyekből a' mélységesebb, 's tsupán a' tudosokat illető visgálodások ki hagyattak.

Már most a' nélkül, hogy valaki épper Theologus, Philosophus, Physicus, Chimicus, Astronomus, Politicus, Statisticus, Juris-Consultus, Oeconomus nevet érdemelne, tanulhat mind ezen tudományokból annyit, a' mennyit minden pallérozott embernek tudni kell.

Valóban örökös emlékezetet érdemelnek azok a' dérék férjfiak, a' kik a' közönség értekéhez képest irott munkáik által a' sürü homályban tévelygö emberi nemzetnek fáklya gyanánt fzólgáltanak, és a' tudatlanság, babonaság nehéz jármát, a' lélek tehetségeinek lafsan lafsan való ki fejtése, és a' termézet titkainak felfedezése által, annak nyakáról le rázatták.

De valyon lehetne é az orvosoknak, ezen ditsö férjfiak nyomdokát követni?

Valyon vólna é annak valami haſzna? 's milyennek kellene lenni a' Nem-orvosok ſzámára intézett orvosi könyveknek?

A' Nem-orvosok nagyobb réſze azt hiſzi, hogy az orvosi tudomány tsupán az emlékező tehetség tárgya, következésképpen hogy valaki jó orvos légyen, elégnek tartya, ha az minden nyavalya ellen tanúlt egy két praescriptiot, és ennél fogva egy gyógyitó (javas) aſzſzony, és egy orvos között nem lát egyéb külömbséget, hanem hogy amaz tsak egy két nyavalya ellen tud orvoſságot, a' midön az orvos sokkal több nyavalyák orvoslását tanulta. Az illyen képzetű emberek kétségbe sem hozzák, hogy a' Nem-orvosok ſzámára orvos könyvet ne lehetni irni, ellenben a' ki tudja, hogy egy értelmes orvosnak a' betegségek gyógyitásában, mindenkor azoknak okaira kell nézni; a' ki tudja, hogy a' betegség valóságos okát néha a' leg élesebb orvosi ſzem is alig veheti éſzre; a' ki tudja hogy még az ugyan azon okból ſzármazott nyavalyák is, egy emberben egy,

másban más orvoslás módját kivánnak, ſzánakozással néz azokra, a' kik életeket ez vagy amaz tudatlan banyára méréſzlik bizni, 's méltán kételkedhetik ha valyon lehet é a' Nem-orvosok ſzámára orvos könyvet irni.

Mindazonáltal ha meg gondolom, hogy az orvosok kötelesſége nem tsak a' nyavalyák meg gyógyitásában, hanem azoknak el kerültetésében, az az, az egéſség meg tartatásában is áll; hogy ezen utolsó tzélt illetö régulákat a' tsupa jozon okoſsággal biró emberrel is meg lehet értetni; és hogy az élö testet ostromló ſzámtalan nyavalyák között ollyanok is vagynak, mellyeknek oka ſzembetünö, orvoslása módja határozott, és a' mellyek tösténti és minden haladék nélkül való segedelmet kivánnak; úgy tettzik nem hibázom, ha azt állitom, hogy nem tsak lehetséges a' Nemorvosok ſzámára bizonyos tekintetben orvosi nevet érdemlö könyveket irni, hanem egyſzersmind hivataljoknál, és a' felebaráti ſzeretetnél fogva kötelesſégek is az orvosoknak.

Jól tudom, hogy az illyen egéſség fenn tartását tárgyozó könyvek tökélletesek nem lehetnek, és mind azt magokba nem foglalhattyák, a' mit az egéſség fenn tartására nézve tselekedni vagy kerülni kell, de lehet leg alább haſznos közönséges régulákat adni, fel lehet a' nevezetesebb és ártalmasobb roſzſz ſzokásokat a' közönség elött ſedezni. Egygyetlen egy hibának meg eſmértetése sok esetekben haſznosabb, mint tíz igazságnak fel találása. Miért ne lehetne p. o. közönséges és meg határozott régulákban elő adni, hogy mit köveſsenek, főképpen pedig mit kerüljenek a' terhes aſzſzonyok, a' gyermek ágyasok, a' végre, hogy ſzerentsésebben ſzülheſsenek, hogy emlőjök meg ne tüzesedjen, kövesedjen, ezekmiatt a' leg irtoztatóbb fájdalmakat ſzenvedni, és tejek el apadása által a' ſzoptatás édes gyönyörüségeitöl meg foſztatni, kedves gyermekeket idegen kézre bizni ne kéntelenitteſsenek, hogy ez vagy amaz sindevéſz nyavalya ne köveſse magzattal lett meg áldatásokat. Mi okozza a' tsetsemöknek ſzerfelett való halandoságát? Avagy

nem eléggé bizonyittya é tsak ez az egygy pont is, hogy az emberek kevéſsé esmérik azon törvényeket, mellyeken az élet fundálodik? Nem lehetne é, 's nem vólna é jó az izetlen Románok helyett ollyan könyveket adni a' ſzép-nem kezébe, mellyekből meg tanúlhatná, miképpen ſzülheſsen, nevelheſsen egéſséges erős gyermekeket? Miért ne lehetne akárkit is arra meg tanitani, miképpen keljen a' meg fagyott embereken segilleni, a' vizbe fulladtokat életre hozni? Ritka eſztendő telik úgy el, hogy a' dühödtségnek újj újj ſzomorú példáit ne hallanok. Miért ne lehetne az értelmes Nemorvosokat arról meg győzni, hogy nem elég a' dühödt eb vagy farkas által meg maratott embernek egy két körös bogarat bé adni; hogy a' rendesnél nagyobb mértékben bé vett körös bogár igen fájdalmas, veſzedelmes gyuladást ſzokott a' vesékben okozni; hogy a' dühödt (meg veſzett) állatoktól meg maratott ſzerentsétleneknek minden haladék nélkül egy értelmes seborvosnál vagy orvosnál kell segedelmet keresni, és hogy ezek is tsak úgy tarthattyák meg

az ollyan ſzerentsétlenek életeket, ha korán folyamodnak hozzájok. A' milyen közönséges a' Magyar Hazában a' hideglelés, ſzint' ollyan kevésbé veſzik azt ſzámba. Miért ne lehetne azt a' Nem-orvosokkal meg értetni, hogy abból sokſzor igen veſzedelmes forró nyavalya ſzármazik, hogy azt sokſzor követi lépdagadás, vizkorság, s. a't. Sokſzor meg történik, hogy a' magában kitsiny betegség, a' beteg körül lévöknek gondatlansága, vigyázatlansága, vagy a' beteg helytelen kényeſztetése, minden kivánságainak éretlen telyesitése által veſzedelmeſsé, söt halálosá léſzen. Sokſzor meg esik, hogy a' leg sulyosabb nyavalyát ki állott, de még tökélletesen fel nem gyógyult emberek, vagy önnön magoknak, vagy a' körülöttek lévöknek hibája miatt újjra meg betegeſznek, és a' familiát gyáſzba öltöztetik. Azt tartom, hogy az illyen ſzerentsétlen eseteknek ſzámát leg hihetösebben úgy lehetne kevesiteni, ha a' Nem-orvosoknak ſzámára, mind a' betegekkel való bánásról, mind a' gyógyúló félben lé-

vöknek tzél ſzerént való magok viseletéröl könyvek irattatnának.

Több ollyan dolgokat hozhatnék még elö, mellyek a' Nem-orvosok ſzámára intézett orvosi könyveknek méltó tárgyai lehetnének. Rövidségnek okáért tsak a' ſzemek nyavalyáit emlitem még. Hogy a' Magyar Nemzetnek nagy ſzüksége vagyon a' ſzem egéſségének meg tartását tárgyozó könyvekre, eléggé bizonyittya Le Febürenek, ez elött a' Pesti Universitásban a' ſzemek betegségeinek orvoslását tanitott Profeſsornak, most Párisban lakó nevezetes ſzem-orvosnak állitása, a' ki azt erösiti, hogy egyedül Magyar Orſzágon több fájos ſzemü ember vagyon, mint Europának több réſzeiben öſzveséggel véve *) Hogy pedig a' ſzem egéſségére való gondviselésröl lehet a' Nem-orvosok értekéhez alkalmaztatva, és még is haſznosan irni, a' jelen való munkában meg mutatta ſzem-

*) Theoretisch-praktische Abhandlung von der Augenentzündung, und den verschiedenen daraus entstehenden Augenkrankheiten, von Wilhelm Le Febure. Frankfurt am Main 1802. pag. 29.

orvos Béér, 's bizonyitja a' tudosoknak artól tett itélete.

A' ki az eddig emlitetteket figyelemmel olvasta, illendöleg meg fontolta, kéttség kivül vette éfzre, hogy a' Nem-orvosok fzámára intézett orvosi könyvek lehetöfségét a' köz hafzonnal egygyütt mértem, következésképpen a' ki helyben hagygya, hogy lehet a' Köz-nép, a' Nem-orvosok fzámára, bizonyos tekintetben orvosi nevet érdemlö könyvet irni, annak hafznát sem fogja tagadni, és valamint én, úgy ö is illetlennek fogja tartani, hogy egy okos valóság önnön magát telyefséggel ne esmérje; azon törvényekröl, mellyeken az egéfz testnek, vagy ez vagy amaz réfzének egéfsége fundálodik, leg kifsebbet se tudjon; vagy a' mi ezen önnön efméreti hijjánofságnak terméfzeti következése, teste egéfségének fenn tartását vagy helyre állitását, babonás és a' jozan okofsággal ellenkezö fzerektöl várja.

Meg vagyok az iránt gyözödve, hogy ha a' Nem-orvosok az ö fzámokra irott orvosi könyveknél fogva többet tudnának

avagy tsak a közönségesebb betegségek okairól, terméſzetéröl, sokkal kevesebben lennének betegek, sokkal kevesebben múlatnák el azt az idö pontat, midön egy értelmes orvos hihetöleg meg tarthatná betses életeket.

De midön a' közönség ſzámára irott orvosi könyveket haſznosoknak állitom, koránt sem akarom, hogy azok minden válagotás nélkül, és minden nyavalyák okairól, terméſzetéröl, annyival kevésbé hogy mindenik bétegség gyógyitása módjáról ſzóljanak. Szükség, hogy az orvosok némely roſzſzakat mintegy el nézzenek, midön méltán tarthatnak attól, hogy azokat a' közönség elött esmereteſsé tévén, többet árthatnak mint haſználhatnak. Melyik orvos az p. o. a' melyik ez vagy amaz mérges plántával való élés miatt halált ſzármazni nem látott vólna, mindazonáltal, ha ſzintén egéſzſzen meg nem vagyok is gyözödve, hajlandó vagyok Dr. Frank Péterrel azt hinni, hogy a' Nem-orvosok ſzámára a' mérgekröl könyvet irni, ártalmas vólna. Ha az abból ſzerzett esméreteknél fogva

egy két ember élete meg tartathatnék is, nem méltán lehetne é attol félni, hogy sokan viſzſza élnének azon esméretekkel? Hasonlóképpen érzek a' nyavalyáknak egy bizonyos kútfejéröl, mellyet ha különösen a' nevelök esmernének, ez vagy amaz nevendékjeiknek életeket meg tarthatnák.

Továbbá, igaz ugyan, hogy az emberi nemzet boldogsága azt kivánnya, hogy az orvosok a' Vénus ſzerentsétlen gyermekei ſzámának naponként mind inkább inkább tapaſztalható nevekedését, minden ki gondolható útakon módokon gátolni igyekezzenek, de alig hiſzem, hogy a' közönség ſzámára irandó orvos könyvekben, e' tzélra, haſzonnal többet lehetne irni, mint hogy a' terméſzet akár milyen erös légyen is némely nyavalyáknak meg gyözésében, ezen ſzerentsétleneken, önnön magára hagyatva, és egy értelmes orvos vezérlése nélkül telyeſséggel elégtelen segiteni, és hogy ha azok vétkes tselekedeteiknek elöbb hátrább ſzomorú áldozattyaivá nem akarnak lenni, el múlhatatlanúl ſzükség, hogy állapotjokat ez vagy amaz orvos elött egyenesen, és

minden haladék nélkül fel fedezzék, 's hogy az ostoba banyáknak párolgatásaikat mint a' gyehenna tüzét kerülniek kell. Oh! vajha a' ſzámos ſzomorú példáknak el gondolása arra birná az embereket, hogy meg esett hibájoknak következését meg bizott orvoſsaiknak töstént ki nyilatkoztatnák, minden kétségen kivül kevesebben lennének áldozattyai terméſzeti indulatjok tilalmas ki elégitésének. Nem tudom, a' nyavalya laſsú nevekedésének, a' tudatlanságnak, a' helytelen ſzemérmeteſségnek, vagy az orvosok halgatásbeli virtuſsokba vetett kitsiny bizodalomnak tulajdonittsam é, hogy az illyen betegek nagyobb réſze ſelette késöre keres segedelmet. Már akkor oſztán tegyen az orvos tsudát, akár van hatalmában a' mesterségnek, akár nints! A' ſzemérmeteſség ugyan nagy virtus, de ha helytelen, éretlen, ártalmas.

A' rövidség nem engedi, hogy több ollyan nyavalyákat emlittsek, melyekröl a' Nem-orvosok ſzámára irni nem lehet. Kéttség kivül a'ki a'Nem-orvosok ſzámára haſznosan akar irni, meg is fogja a' tárgyakat válaſztani.

Azt tartom, hogy a' ki a' Nem-orvosok ſzámára haſznos orvos könyvet akar irni, a' következendö pontokra vigyáz:

1ſzör. A' tárgyakat ſzemesen meg válagotja, sem az ollyan nyavalyákról nem ſzóll, mellyeknek közönséges esmérete ártalmas lehetne, sem azokról mellyek rendkivül ritkán fordúlnak elö, mint p. o. a' bélpokloſság, diabetes, zoster, pemphygus s. a't.

2ſzor. Minél közönségesebb valamely nyavalya, minél helytelenebb, ártalmasobb a' Községnek annak okairól, terméſzetéröl való itélete, annyival nagyobb ſzorgalommal igyekezik annak okait és terméſzetét meg fejteni.

3ſzor. Igyekezik a' mennyiben tsak lehettséges az egéſséges és hoſzſzú élet törvénnyeit summáson és fontosan elö adni, *) föképpen pedig arra téſzi figyelmetesekké a' Nem-orvoſokat, mit nem jó, mit nem kell tselekedni az egéſség fenn tartása vagy

*) Valamint Tekt. Ns. Alsó Fejér Vármegyének, nagy érdemü, és különös tiſzteletben élö Orvoſsa Tekt. Dr. Vásárhelyi Sámuel Ur, az egéſséges és hoſzſzú életröl irt könyvében tselekedett.

a' betegség el távoztatása végett. Ezt vévén tzélúl magának az iró, az ártalmas bal vélekedések bövséges matériát adnak az irásra.

4ſzer. Soha sem felejti el kiknek ir, következésképpen a' tudományos ki fejezéseket kerüli. Midön telyeſséggel el nem kerülheti, meg magyarázza azokat, de gondosan vigyáz, nehogy a' magyarázat az olvasóra nézve, a' magyarázandó dolognál értetlenebb, homályosabb légyen. Hogy úgy ſzóljak, mintegy ki buvik magából, és azoknak helyébe teſzi magát, kiknek kedvekért, haſznokért ir. A' millyen ſzükséges, ſzint' ollyan nehéz ezen pontnak telyesitése.

5ſzör. Nem igyekezik mindent, akár lehet akár nem, meg magyarázni. Ha. p. o. vatamely tekintetben a' hideg vizet javasolja, vagy ellenzi, nem ereſzkedik annak visgálásába, hogy valyon a' hideg viz erösit é vagy gyengit. Se nem hordja elö a' tudosoknak arról való vélekedéseket. Mi ſzüksége is a' Nem-orvosnak azt tudni, hogy Hippocrates, Galenus, Sydenham, Boerhave, Brown 's a. t. mitsoda itélettel vóltanak az iránt. Elég neki azt tudni,

hogy a' hideg viz ez vagy amaz esetben haſznos vagy ártalmas.

6ſzor. Kötelesége ugyan minden Könyvſzerzönek közönségesen arra törekedni, hogy tsalhatatlan igazságokat irjan, mindazonáltal midön a' fell vett tárgy terméſzete homályosabb, hogysem az iró ezen kötelességének meg felelhetne, ſzabad önnön vélekedéseit terjeſzteni a' világ eleibe, de a' ki a' Nem-orvosok ſzámára haſznos orvos könyvet akar irni, soha sem él ezzel a' ſzabadsággal. Tsak ollyan igazságokat közöl Nem-orvos olvasóival, mellyeket bizonyosoknak lenni tud, a' miben pedig leg kiſsebb kétsége is vagyon, el halgatja.

7ſzer. Minthogy a' Nem-orvosok nagyobb réſzének sem kedve, sem ideje nintsen hoſzſzu munkákat olvasni, telyes erejéböl igyekſzik, röviden és fontosan irni.

8ſzor. Tsak ollyan nyavalyák orvoslásáról ſzoll, mellyek töstént és minden haladék nélkül való segedelmet kivánnak, és a' mellyekben, a' ſzükséges dolgokat tudván, hihetöleg a' Nem-orvos is segithet. Igaz ugyan, hogy az illyen nyavalyáknak ſzáma

rendkivül kitsiny, de nagy azon ſzerentsétleneké, a' kik azokba eſnek. Söt ha tsak egy nyavalya vólna is ollyan, melyben a' Nem-orvos hihetöleg segithet felebaráttyán, a' segedelemnek leg jobb módját közönségesen esméretéſsé tenni el nem múlattya. Ellenben nem követi azoknak góndolatlan és hibás tselekedeteket, a' kik a' Nem-orvosok ſzámára intézett orvos könyveikben, minden válagotás nélkül és minden nyavalyák orvoslása módjára ki terjednek. Valóban úgy is láttzik, hogy az illyenek, felebaráttyaik boldogsága iránt való tüzekben el felejtik az orvosi tudománynak nehéz vóltat.

Szemorvos Béernek jelen való munkáját ezen pontokból mértem. Örvendeni fogok, ha hazafi Orvos társaim helyben hagygyák válaſztásomat, 's felebarátaim boldogságát valami réſzben öregbithetem.

Irtam Bétsben Martius 15dikén. 1805ben.

Váradi Sámuel,
Orvos és Bába Doctor.

A' könyvſzerzö Elö-Beſzédje.

Egygyik is külsö érzö eſzközeink közzül oly külömb külömb féle, oly állandó gyönyörüséget nékünk nem ſzerez, mint a' látás eſzköze; sok eſztendök el tölte után is, a' leg elevenebb örömmel emlékezünk azon ſzép vidékre, azon derék képre, melynek nézésében órákig s' napokig gyönyörködtünk. A' ſzem minden ſzempillantatban újj újj örömet ſzerez, a' midön a' többi érzö eſzközök, a' ſzüntelen gyönyörüségre törekedö embernek, azt igen takarékoson és kevés idöre ſzabják. Milyen rövid ideig tartó p. o. egy Concertre való emlékezet, ha ſzintén azt a' leg meg határozottabb musikai esméretekkel visgáltuk, 's a' leg belsöbb meg elégedéſsel hallottuk is? Haſzontalan igyekezünk azt a' hármoniai egéſzſzet mind azokkal a' gyönyörüséggel telyes érzésekkel meg újjitani emlékezetünkben, a' mely azon ſzempillantatban, midön hallottuk, egéſzſzen magunkon kivül ragadott vala; de egy látott tárgyra, annak leg kiſsebb réſzéig oly nagy határozodtsággal emlékezünk, hogy ha elegedendöképpen ki tudjuk magunkat fejezni, mind azt a' mi abban gyönyörködtetett, mintha még most is valósággal látnok, le rajzolhattyuk. Még is oly restesek vagyunk a'

ſzemünkre való gondviseletben, ollyan meg átalkodva ostromoljuk a' leg vétkesebb gondolatlansággal ezen érzö eſzköz erejét hogy valóban tsudálkoznunk kell a' vakoknak ezen környülállások között még oly kitsiny ſzámán.

De hogy gondoskodnának az emberek akkor ſzemeikröl, azoknak egéſséges állapotjokban, midön ezen gyenge érzö eſzközt még beteg állapotjában is, a' leg kiſsebb meg fontolás nélkül, minden öreg aſzſzonnyal, minden Koborlóval kotzkáztattyák.

Talám léſzen ſzerentsém a' jelenvaló munka által hazaſitársaimat, testeknek egy ollyan réſze iránt való gondviselésre, melynek egéſséges állapotjától leg nagyobb boldogságok függ, figyelmetesebbé tenni, mint sem eddig vóltanak; el is jött már ennek azideje, mert mindenek elött ſzembetünönek kell annak lenni, milyen sokkal többen ſzenvednek egyátalyában 3—4 eſztendöktöl fogva ſzemeikkel.

Számtalan izben kérdezték töllem 15 eſztendök folyta alatt, (a' miolta itt mint Szem-orvos a' Publicum bizodalmával birok) az önnön testek iránt gondoskodni ſzokott emberek, hogy: Miképpen tarthattya meg az ember ſzemeit egéſségben? Miképpen kell azokra gondot viselni, ha azok már egyſzer meg gyengültenek? Miképpen segithet az ember magán az

ollyan hirtelen való esetekben, melyek tulajdonképpen semmi Orvosi vagy Seborvosi esméretet nem kivánnak, és az ollyan helyeken a' hol az ember minden orvosi segedelem nélkül vagyon?

Ki tud, és kinek kell ezekre a' minden emberekre nézve igen fontos kérdésekre meg felelni a' Practicus ſzemorvoson kivül — a' kinek köteleſségében áll nem tsak meg gyógyitani beteg hazafi társait, hanem azok egéſségének fen tartása iránt is gondoskodni? De tudni való dolog, hogy hoſzſzas és sokféle tapaſztalás kivántatik arra, hogy ezen kérdések meg fejtése határozott és telyeſséggel tzél ſzerént való leheſsen. Senki sem ſog azért tsudálkozni, hogy feleletemet, mellyet ollyan sokſzor és ollyan ſzorgosan kivántanak töllem, ez ideig halaſztottam, mert tsak a' praxis adhatott nékem alkalmatoſságot arra, hogy azon irtoztató sok ſzembeli nyavalyákból, mellyeket mindenféle sorsú és állapotú emberekben gyógyitottam, az egéſséges ſzemnek egéſségben való meg tartására, és a' gyenge ſzemekre való gondviseletre nézve fontos következéseket húzhaſsak. Ezen ſzembeli nyavalyák véghetetlen sokféle okai, mellyeket mindenkor a' leg nagyobb gondoſsággal igyekeztem fel keresni, esmertethették meg velem ſzoroſsan azokat az (egy elsö tekintettel egéſzſzen ártatlanoknak láttzó) roſz ſzokásokat a' ſzem haſznavételében, mellyek minden állapot-

nak, mindenféle élet módjainak, azt mondhatni, tulajdonai.

Igyekezni fogok ezen munkában az embereket közönségesen, és egygyen egygyen figyelmetesekké tenni, mindazon kisebb nagyobb helytelen szokásokra, mellyekhez még mind ragaszkodnak a' szemekre való gondviseletben; azon lészek hogy egy bátorságos útat mutathassak, mellyet követvén öreg korokban is élhessenek szemek' gyönyörûségével; szorgalmatoson fogok az iránt gondoskodni, hogy minden rendû emberekre nézve könnyen meg foghatólag adjam elő a' szemek egészségére szükséges régulákat. Véghetetlenül meg lészek jutalmaztatva, ha látom hogy az emberek mindnyájon szivekre veszik azon tanátsimat, mellyeket Hazafi társaim javára adok, és a' mellyek egyátalyában könnyen telyesithetők; mert valósággal egy emberszerető orvosban igen kinos érzést okoz az, midőn kéntelen tsak nem mindennap, a' szerentsétleneket minden segedelem, söt nyomorúságok enyhitése leg kissebb reménysége nélkül magától el útasitani, kik közzül tsak ugyan, egy közép szerû vigyázat által sokan meg tarthatták vólna látásbéli tehetségeket.

Béts 25dik Nov. 1799.

Béér György József,
Szem-orvos Doctor.

A' könyv foglalattya.

Második Szakaſz.

A' gyenge ſzemekkel való bánásról.

Harmadik Szakaſz.

A' ſzemekkel való bánásról, az ollyan hirtelen való esetekben, mellyek tulajdonképpen semmi orvosi vagy Seborvosi esméretet nem kivánnak.

Az ezen könyv ki adását, elöfizetésekkel segillett Uraknak nevei.

Ns. Abrahám István.
T. Baló Sámuel, Gróf Teleki Ferentz Urfi ö Nagysága Tanitója.
Tiſzt. Balog Mozses.
P. Balog Zsigmond, Siklosi Guardián.
Mélt. Barcsai Láſzló, Ns Hunyad Vármegyének V. Ispánnya.
Tekt. Bardotz Adám, Ns Alsó és Felsö Fejér Vármegyék hitelt Aſseſsora.
Ns. Baritz György, a' Cs. K. Ingenieur Academiában Kadét.
Tekt. Bartha 'Sigmond, Ns Maros Széken Abodi Járásbeli Dúló Commiſsarius.
Tekt. Bartsik Jósef, Jáſz és Kun Megyék Fiscaliſsa.
Tiſzt. Báthori István.
Tiſzt. Benkö Mihály. Ny. Sz. Benedeki Réf. Pap.
Tekt. Bernáth István.
Mélt. Cons. Bernáthfalvi Bernáth Jósef.
Gróf. Bethlen Károly.
Tekt. Biró Sándor, Ns Maros Széken törvényes Derék ſzéki Aſseſsor.
Tiſzt. Bód Sándor, Sz. Geritzei Réf. préd.
Tekt. Boda Jósef, Fö Biró.

***

Tekt. Bodnár Antal, Egri Poëseos Prof.
Ns. Boros Mihály, Turkevi Ord. V. Notár.
Tiſzt. Borsos János, Szászvárosi Préd.
Tiſzt. Buzás Pál, Tiſzt. Pápai Tract. Senior, és Tapoltzaföi préd.
Tiſzt. Próf. Csáſzári Pál Urnál fizettenek 4 Ex.
Ns. Czillinger Jósef, Seborvos.
T. Czoma Ferentz.
Tiſzt. Csejdi Miklos, Parajdi Réf. préd.
Tekt. Csiſzár Jósef, Nagy Kunsági Orvos Doctor.
Ns. Csorgöi István. 2 Ex.
T. Danis János, Rosnyai Plébánus és V. Esperest.
Nzs. Debreczeni András, Turkevi Tanátsos.
Nzs. Diſznós Mihály, Kardſzagi Tanátsos.
Nzs. Dobozi Gergely, Kardſzagi Tanátsbeli.
Tiſzt. Domján Sámuel, Negyedi Ref. préd. 5 Ex.
T. Doſa Antal, Ns Jáſz és Kun Megyék Fö Notár.
Tiſzt. Dosa 'Sigmond, Haraſztkereki Réf. Préd.
Nzs. Eſzenyi István, Turkevi kis Tanátsbeli.
Nzs. Farkas Jósef, Gr. Battyáni Theod. Tiſztar.
Nzs. Farkas István, Patikárius.
Tiſzt. Fazékas István, Madarasi Préd.
Tiſzt. Ferentzi Ferentz, Kézdi Vásárhelyi Réf. Préd.
T. Fejér Mihály, Csik ſzent Imrei Plebanus.
Tekt. Fejérvári Jósef, Ns Gömör és Sáros Vármegyék Tábla Birája.
T. Fischer Dániel, Ns Gömör Vármegyének Alſzedöje.
Tekt. Gedö Jósef, Fö Kormányſzéki Cancellista.
Tiſzt. Gergely András, B. Madarasi Ref. Rector.
Ns. Goro Lajos, a' Cs. K. Ingenieur Academiában Kadét. 2 Ex.

T. Herepei Sámuel.
Tiſzt. Hella Mihály, Karátsonfalvi Plebanus.
Tiſzt. Hevesi Sámuel, N. Igmándi Préd, és a' Tatai Tractus Notariuſsa.
Nzs. Horváth Pál, Gróf Battyáni Theod. Tiſzt.
Mélt. Intzédi Láſzló.
Tiſzt. Kádas Imre, K. Harsányi Préd.
Ns. Kardſzag Városa Communitáſsa.
T. Kármán Pál, Jáſzok és Kunok V. Notariuſsa.
Nzs. Kátai Mihály, Kardſzagi Tanátsbeli.
Tiſzt. Kajáry István.
Tiſzt. Kebloſzky János, Nagy Laky Préd.
Tekt. Kékkövi Abel, Mélt. L. B. Henter Antal ö Nagysága Præfect.
T. Kenyeres Jósef, Rosnyai Kánonok.
Nzs. Kereſztes Sámuel.
Nzs. Kirényi Mátyás, Patikárius.
Tiſzt. Kiſs András, Székely Kereſzturi Réf. Pap.
T. Kiſs Antal, Rosnyai Kánonok.
Nzs. Klebovſzky András, Thot Komlosi posta Exped.
Tekt. Dr. Komlodi András Urnál 13. Exempl.
Tiſzt. Kontor János, Kertai Evang. Préd.
Tiſzt. Kozma Gergely, Sz. Geritzei Unitarius Pap.
Tiſzt. Kozma János, Csókfalvi Unitar. Pap.
Tekt. Kováſznai Kováts Lajos, Ns Alsó Fejér Vármegye Vice Notariuſsa.
Tek, Kováts Imre.
Tiſzt. Kováts Márton, Maros Széki Unitar. Eſperest, és Szabédi Pap.
Tiſzt. Kováts Sámuel.
Tekt. Kováts Sámuel, Ingenieur.
Tiſzt. Kováts Jósef, Száſzvárosi Préd.
Tiſzt. Krekuth György, Gyüdi Préd.
Tekt. Felsö Kubinyi Kubinyi Jósef.

Nzs. Kúltsár Jósef, Turkevi Tanátsos.
Nzs. Kun János, Turkevi Tanátsos.
Tiſzt. Látzai Jósef, a' Pápai Ns Ref. Collegiumban Historiát, Physicát és Gazdaságot tanito Prof.
Tiſzt. Latzko Antal, Böi Plebanus.
Ns. Lengyel György, az Erdélyi Mélt. Királyi Táblánál Cancellista.
Nzs. Magyar Gergely, Kardſzagi Tanátsos.
Tekt. Makó Lörintz, Ns Jáſz és Kun Megyék Palatinalis Vice Kapitánnya.
Tekt. Mandel Antal.
Nzs. Mandoki István, Kardſzagi Tanátsos.
P- Mansuetus.
Tekt. Már András, Ns Kis Kun Megye Kapitánnya.
Tiſzt. Márton István, a' Pápai Ns Ref. Collegiumban Philosophiát tanitó Profeſsor.
Tiſzt. Marjai Albert, Nagy Kunsági Esperest.
Nzs. Matoltsi Imre, Madarasi Chirurgus.
Nzs. Maurer Sámuel, Székely Udvarhelyi Patikárius.
Tekt. Molnár András, Hites Procurator, 's Ns Gömör Vármegye egygyik Fiscaliſsa.
Tekt. Molnár György, Ns Szabolts Vármegye Tábla Birája.
Mélt. Mósa Láſzló, 2dik Székely Gyalog Regiment Oberstere.
Tiſzt. Musnai Jósef, Sz. Istváni Réf. Pap.
Tiſzt. Nagy Mihály, Szövérdi Réf. Pap.
Ns. Nagy Sámuel, Réz mettzö.
T. Németh Láſzló Profeſsor Urnál 3. Ex.
Ns. Nemegyei Pál, a' Cs. K. Ingenieur Academiában Kadét.
Orbán Miklos, Sz. Udvarhelyi Togás Déák.

Tekt. Osváld 'Sigmond, Veſzprém Vármegyei Ord. Fö Szolgabiró.
Tekt. Osváth Láſzló, Ns. Bardotz Széknek V. Király Birája.
Tekt. Pál Mihály, Mind két ſzéki törvényes Szóſzolló.
Pápai Ns Réf. Collegium Bibliothecája.
T. Péterfi Moses, Köſzvényesi Plebanus.
Tekt. Petrotzi Petrotzi Sándor, Egri törvény tanúló.
T. Raffinſzky Ferentz, Rosnyai Kánonok.
Tiſzt. Rátz István, Vátzi Réf. préd.
T. Rimanni Jósef, Sz. Háromsági Plebanus.
Tekt. Pongyeleki Roth Ferentz.
Tiſzt. Salló István, Selyei Kántor.
Tiſzt. Sárdi Moses, Sz. Geritzei Unitar. Rector.
Tiſzt. Sárosi Sámuel, Ny. Sz. Láſzlói Unitar. Pap.
Tekt. Schmidt János, Rosnyai Tanátsos.
Tiſzt. Seregély István, Takátsi Ref. Préd.
Tekt. Simon István, Gr. Battyáni Theod. Præfectuſsa.
T. Sipos Sámuel, Csorgoi Profeſsor.
Tiſzt. Somodi István, Bogárdi Ref. préd.
Tekt. Somogyi Jósef, 5 Exempl.
Tekt. Soos Márton, Orvos Doctor.
Tekt. Sonkoly János, Orosházi Posta Mester.
T. Strohommer Gilbert, a' Rosnyai Kir. Gymn. Directora.
Tiſzt. Szabó György, Gegesi Réf. Préd.
T. Szabó Sámuel, Szitás Kereſzturi Unit. Gymn. Rectora.
Tiſzt. Szabó 'Sigmond, Oskola Mester.
Fö Tiſzt. Mélt. Szányi Ferentz, Rosnyai Püspök
Tiſzt. Szarka János, Oskola Rector.
P. Száſz Chrysologus, Csik Somlyoi Guardián.

Tiſzt.	Száſzvárosi Pál, Haraſztkereki Réf. Rector.
Tiſzt.	Szathmári Gábor, Felsö Csernátoni Ref. Préd.
Nzs.	Szegö András, Turkevi Tanátsbeli.
	Székely Udvarhelyi Ns. Ref. Coll. Bibliothecája.
P.	Szekeres Vitalih, Csiki Concionator.
Nzs.	Szikſzai Dániel, Districtualis Chirurgus.
Nzs.	Szoboſzlai István, Szabó Mester.
Nzs.	Szüts Sándor, Székes Fejér Vármegyei Ord. Esküttt.
Nzs.	Takáts János, Kardſzagi Tanátsbeli.
Tekt.	Takáts Josef, Fiscalis. 12 Exempl.
Fö Tiſzt.	Torkos Jakab, Superintendens, és Pápai Réf. Préd.
Tiſzt.	Toth Ferentz, a' Pápai Ns Ref. Collegiumban Theologiát tanito Profeſsor.
Nzs.	Toth István, Kardſzagi Tanátsbeli.
Nzs.	Toth István, Turkevi Ord. Biró.
Tiſzt.	Tsegöldi Béniámin, Rákosdi Káplán.
Tiſzt.	Tsiki János, Ns Maros Széki Reform. Esperest, és Erdélyi Generalis Notarius.
Mélt.	Májor Zejk Imreh.
Mélt.	Zejk Imreh Urfi.
	Jakab Adám, Philosophus a' Vátzi Piaristák Licæumában.
T.	Jakab Jósef, Maros Széken Rectificator Commiſs.
Tiſzt.	Jantsó Sámuel, Dálnoki Ref. Préd.
Nzs.	Vad Mihály, Turkevi V. Notarius.
T.	Vágho Pál, Csorgoi Profeſsor.
Tiſzt.	Vályi Jósef, B. Madarasi Réf. Pap.
Tekt.	Dr. Váradi Balaſsi Urnál 20 Exempl.

Nzs. Vas Ferentz, Turkevi Tanátsbeli.
Nzs. Vásanits Severinus, M. Gyüdi Præsid.
Tiſzt. Vátzy István.
Mélt. Vér Dániel.
Tiſzt. Vigh Mihály, H. Karátsonfalvi Unit. Pap.
Tekt. Vitzián István.
Nzs. Vizi János, Madarasi Notarius.
Nzs. Ölbei János, Turkevi Seborvos.

Elsö Szakaſz.

A' ſzemeknek egéſségben való meg tartásáról.

1.

Az egéſséges ſzemekre való mindennapi gondviselésröl.

a. A' ſzemekkel való bánás reggeli fel ébreděskor.

Rend ſzerént kiki leg félrébb lévö ſzegeletét válaſztja lakhelyének, hogy az éjjet nyúgodalommal tölthefse; ez okból tö̈bnyire a' háló ſzobák igen sötétek is, — mindazonáltal sokan azt hiſzik, hogy még az nem elég, hanem az ablakokra tábláknak, az ágyak felibe ſirhangoknak kell

jönni, nehogy valami hang, valami súgár az áldott álmat meg háborittsa. El fogódik ſziyem, midön egy ollyan háló ſzobának fojtó levegöjébe bé lépek; 's ezt ne érzette vólna eddig minden Orvos, minden ember? Hogy álhatna fenn az ember egéssége illyen gözben? hogy maradhatna abban föképpen azoknak ſzeme, a' kik azt az érzö eſzközt nap estvig eröltetik egéſségben. Éppen onnan ſzármoznak nagyobb réſzént a' mi halavány, élet nélkül való városi ábrázataink is, mellyek a' tsupa egéſségböl álló mezei lakósokéhoz hasonlitva, ollyanok mint az árnyék magához a' testhez képest.

Mindazonáltal nem tsak ez az éjjeli bézárkozás, hanem föképpen ama sötét zúgból a' világos ſzobákba hirtelen való által menetel árt annyira a' ſzemnek, hogy még a' sok eſztendei ſzokás is egy illyen tselekedet roſzſz következéseinek ellent nem álhat. Igaz ugyan, hogy az elsö napokban, minekutánna az ember ezt az oktalanságot folytatni kezdette, nem érzi ſze-

meinek gyengeségét, vagy más roſzſz jeleket, ha tudniillik annakelötte tökélletesen egéſséges vólt, de azért az utóbbi fájdalmak nem maradnak ki, tsak hogy egygyik emberben hamarább, a' másban késöbbre nyilatkoztattyák ki magokat, és én sokſzor 's igen nyilván tapaſztaltam, midön ollyanok kértenek töllem tanátsot, kiknek korok még nem hozta vólna magával látásbéli tehettségek apadását; hogy az emlitett roſzſz ſzokás vólt egyedül oka ſzemek gyengeségének.

Az elsö régula tehát az egéſséges ſzemek' mindennapi gondviselésére nézve, a' következendö:

I. Nem kell a' ſzemet soha is a' felébredéskor, hirtelen nagy világoſságnak ki tenni.

Hogy ezt a' tanátsot maga egéſz kiterjedésében követheſse valaki, ſzükség hogy a' háló ſzoba soha is felette meg ne homályositta ſsék, az ablakot tsupán zöld

firhangal kell bé vonni, és reggel nem kell azt addig félre húzni, mig az ember leg alább egy nehány ſzempillantatig tökélletesen ébren nem vólt, hogy igy a' ſzem a' mérsékelt világoſság által elöre el lévén kéſzittetve, ne illetteſsék ollyan érzékenyül a' telyes nap világ által.

Ennekfelette nehogy a' firhangon általható világoſság az alvó ſzemeire nézve felette érzékenyitö légyen, egyátaljában ollyan háló ſzoba válaſztására kell törekedni, mellynek ablakai nem néznek napkeletre.

El hiſzem, azt fogják mondani némely olvasóim: Igen, ha vólna az embernek mindenkor módja a' ſzobákban válogatni! ezeknek azt felelem: leg alább úgy teheted mindenkor az ágyadat, hogy ne költsön fel a' nap világa, hanem hátulról a' fejed felett süſsön bé, ha ſzemed egéſségét házi bútoraid (portékáid) balgatag ſzabad tettzésed ſzerént való el rendelésének fel áldozni nem akarod. Talám azt fogják némellyek

gondolni, hogy ezzel igen sokat mondottam; talám sokan fognak rajta kételkedni, hogy lehetnének ollyan emberek, kik örömestebb fel áldoznák ſzemeknek épségét, hogy sem egy köntös tartót, egy az ö vélekedések ſzerént, nem illö helyre helyheztesenek; de fájdalom! nyilván meg kell vallanom, hogy miólta az orvosi mesterséget gyakorlom, sok ollyan házi bútor Systematicusokra akadtam, kik jó tanátsadásomra semmit sem halgattanak, és nyakaſságokat igen késöre bánták meg.

Egy más, hasonlóképpen a' házi bútorok Symmetriai el rendelésében fundálódó ok, a' miért gyakorta a' bé sütö világoſságra nézve leg alkalmatlanobb ſzoba válaſztatik háló ſzobának, ebben a' tsaknem közönségesen bé vett régulában áll, hogy a' leg kiſsebb ſzobába hálnak, a' nagyobbak pedig múlatságos egybe gyülésekre ſzenteltetnek, el halgatván azt, hogy a' háló ſzobának kitsinysége által, ama nagy hibába esnek, mellyet a' roſzſz levegöre nézve tsak most kárhoztattam.

De ha tsak ugyan kéntelen az ember ollyan ſzobába hálni, melynek ablakára süt a' fel jövö nap, lehet a' világoſságot egy valamivel tömöttebb ſirhangal, 's ha a' sem lenne elég, még egy vékony árnyéktartóval, mellyet az ember a' fejihez közel, és az ágy mellé helyheztet, annyira mérsékelni, hogy a' fel ébredönek ſzemei soha is felette nem izgattatnak.

Hogy még az útazás közben is ſzorgalmatoson kelleſsék ezen régulára vigyázni, következendö történet bizonyitja. Öt eſztendövel ez elött, egy ifjú, tökélletesen egéſséges útazó, meg érkezik estve késön egy ide való vendég fogadóba. A' nap súgárai, mellyek ſzobájának egygyik faláról, és a' pádimentumról egyenesen ſzemeibe verödtenek viſzſza, igen kedvetlen érzések között ébreſztették fel reggeli álmából; azonnal elö vonta a' ſirhangokat, mellyek ſzerentsétlenségére fejérek vóltanak, és újjra el alutt; de tsak hamar még kéméllletlenebbül serkenté fel a' nap mint az elött, minthogy az most, a' vékony fir-

hangokon kereſztül, egyenesen a' ſzemébe sütött. Könyvezés, ſzemeinek alkalmatlan feſzülése, középſzerü tüzeſséggel egybe köttetve, vóltanak közbenvetetlen következései ezen történetnek, mellyek minden bizonnyal nem sokáig tartottanak vólna, ha a' beteg magát a' következendő reggel is a' nap világa ugyan azon ostromának ki nem tette vólna. Ezen ok miatt, már más nap ſzemei meg tüzesedtenek, mely tüzesedés jó darab ideig semmi ſzereknek nem engedett, és mind addig gyógyithatatlan vala, mignem a' betegségnek valóságos okát ki találtam, és a' beteg ezt a' ſzobát egéſzſzen el nem hagyta; mindazonáltal oly éſzre vehetöleg meg gyengültenek ſzemei, és a' meg tüzesedésre oly nagy hajlandóságot kaptanak az által, hogy a' meg gyógyúlt, sok ideig azután is, sem ſzelet, sem semmi meg hevülést ki nem álhatott, hogy ſzemei egy nehány napokig vérmesek *) és könyvezök ne lettenek vólna.

*) Ez a' ſzó vérmeſség, nagyon esméretes Erdély orſzágban, és értik rajta különösön a' ſzem tüzeſségét.

Hasonló példákot ezereket emlithetnék, és nem kitsiny azoknak ſzáma, kiknek ſzemei tsupán ezen okokból eſztendőkig fájtanak, és a' kik ſzivesen köſzönték, 's köſzönik máig is, hogy őket minden orvosság nélkül ſzenvedéseiktől meg ſzabaditottam, tsupán az által, hogy ſzemek gyengeségének okára figyelmeteſsé tettem, és azoknak el háritására fel serkentettem *).

*) Ez alkalmatoſsággal nem halgathatok el egy bal vélekedést, mely orvosi pálya futásom ideje alatt némely kedvetlen orákot okozott. Azt hiſzik tudniillik, 's még pedig gyakorta az úgy nevezett pallérozott sorsúak közzül is némellyek, hogy az orvosnak, főképpen pedig a' ſzemorvosnak, ha beteghez hivatik, egyátalyában patikai ſzert keljen rendelni; ha azt nem tselekſzi, az orvost tudatlannak tartják, vagy leg alább azt gondolják, hogy a' jelenvaló nyavalyát nem esméri. A' ſzem orvos esméreteinek ezen különös meg itélése módja, ama bódorgó Charlatánoktól ſzármazik, kik a' ſzemorvosi nevezetet magoknak érdem nélkül is meg tudták ſzerzeni, és a' kik minden tudomány nélkül, a' ſzegény vakokra, kikhez hivatnak. mindenkor tulajdon erſzénnyek haſznára, egy rakás betegséget, drága orvoſságaikkal egygyütt réá beſzélleni tudnak. Nem tsuda azért, ha az okos ſzem orvosról még semmi képzetek nintsen, a' ki gyakorta minden úgy nevezett or-

Nem tsak a' világoſságra nézve hibáznak közönségesen az álomból fel ébredtek, hanem főképpen azzal is ártanak még ſzemeiknek, hogy az álmat azokból mintegy ki akarják dörgölni. Úgy vagyon, ez ollyan közönségesen meg gyökerezett roſzſz ſzokás, hogy annak tökélletes ki irthatása felől kételkedem.

A' tökélletesen egéſséges emberek, és a' kik nem kéntelenek ſzemeiket foglalatoſságaik mellett nagyon meg eröltetni, nem valják mindjárt nagy kárát ſzemeik illyen vigyázatlan dörgölésének, de annyival ſzembetünöbbek mindenkor egy illyen tselekedetnek roſzſz következései azokra nézve, a' kik kéntelenek nap estvig eröltetni

vos ſzerek nélkül, tsupán a' betegség okainak el hárítása, és egy értelmes ſzem-diéta által, ez vagy amaz betegséget meg gyógyitani igyekſzik, és valóba meg is gyógyitja; — mert mennyi ideje, hogy az Orvosok és Seborvosok a' ſzem nyavalyák mezejét, a' Seborvos tudománynak, ily sokáig árván hagyatott réſzét, munkáson kezdették mivelni?

ſzemeiket. Látunk ollyanokat, kiknek ſzemeik egéſz életekben vérmesek, és a' mint ſzokták közönségesen nevezni, könyvezök. Visgáljuk meg tsak ſzoroſsan ezen dolog okát, meg láttyuk hogy sokaknál nem egyéb ennek az oka, hanem hogy ſzemeiket az álomból való fel ébredéskor eröſzakoson dörgölik. Ezen építem ezt a' második régulát.

II. Nem kell a' ſzemet a' fel ébredéskor, söt egyébkor is, keményen dörgölni, hanem ha valaki bajoson nyithattya fel ſzeme héjját, kennye meg annak ſzélét tulajdon nyálával.

Jól tudom, hogy ezt olvasván némely kényes fejérnép tsufolodva fog rajtam nevetni, de ez a' nevetés bizonnyal majd valóságos helybehagyáſsá fog változni, ha ezen régulák haſznos vóltát a' tapaſztalás által meg tanúlja, és meg gondolja, hogy az egéſséges nyál, mely a' rágás közben

minden ſalattal egybe elegyedik, és az emésztésre nagyon szükséges, éppen nem ki vetni való haſzontalan nedveſsége testünknek, és következésképpen a' ſzemre nézve reggel sokkal haſznosabb, mint akármely más nedv, mellyet mindenkor, mint külömböző nemű, az az, testünk valoságától egéſzſzen külömböző matériának lehet nézni. Sok embereket emlithetnék, kik nagy nehézséget érzettenek valahányſzor fel ébredvén ſzemeket fel akarták nyitni, és a' kik azon ſzempillantattól kezdve, hogy tanátsomat követvén, ſzemek héjját önnön nyálokkal minden reggel gyengén meg kenték, azon nehézségröl többé semmit sem tudnak.

Egyátaljában minden figyelmetes és okos ſzem orvos meg egygyezik velem abban, hogy a' ſzem ugyan nagy sértéseket álhat ki a' látás erejének kára nélkül, ha azok élesen vágó eſzközök által estenek, és hogy még a' figyelmeteſséget alig érdemlö sebek is, ha öſzve rontsoláſsal (contusio) vagynak egybe köttetve, a' szemre

nézve töbnyire igen veſzedelmesek léſznek. Láttyuk p. o. hogy a' hályog mettzéskor, nagy nyilás esik a' ſzembugájában, (ſzemgojójában) mely mindenkor, söt néha minden seb hely nélkül egybe forr, és még is az erőſzakos nyomást soha ki nem álja. Ez okból mind azon sértései a' ſzemnek ártalmasok, 's gyakorta ezen érző eſzköz egéſzſzen való el romlásával vagynak egybe köttetve, mellyek a' ſzem réſzeit erőſsen meg rontsolják és meg ſzaggatják. Tsak egy ſzomorú példát emlitek, mely olvasóimnak elégséges intésül ſzólgálhat a' hasonló esetekre nézve.

Egy nehány eſztendőkkel ez előtt, egy emberhez hivattattam, a' kinek ſzemei eleitől fogva igen jók vóltanak, de kevéſsel az előtt egy ſzempillantat alatt mind a' két ſzemével meg vakúlt vólt. Midőn tudniillik jó barátty ai társaságában múlatná magát, egy idegen hirtelen bé lépík a' ſzobába, háta megé siet, és egyſzerre mind a' két ſzemét kezeivel bé fogja, Már most meg kellett vólna mondania kitsoda jött

légyen bé: de nem tudom nem akarta e', vagy nem tudta meg nevezni, mert egygyet sem ſzollott, hanem azon igyekezett, hogy a' háta megett állónak újjait ſzemeiröl el vonja — de annyival erösebben réá nyomta amaz kezeit, el annyira hogy midön ſzemeit újjra fel nyithatta, mind a' két ſzeme világától meg foſztatva vólt, és maradott. Sohol is mindazonáltal valami tulajdonképpen való sértést nem lehetett éſzre venni. — Ebböl a' rendkivül ſzomorú esetböl meg lehet itélni, mennyit keljen a' ſzemnek még a' mérsékelt nyomás alatt is ſzenvedni.

Ezen roſzſz következéseken kivül mellyek hol kiſsebb, hol nagyobb mértékben ütik ki magokat, sokſzor meg történik az is, ha gyakran és erösen dörgöli az ember ſzemeit, hogy éſzrevétetlenül egygyik vagy másik ſzemſzör a' ſzembuga felé bé hajlik. Nem egyſzer láttam, hogy ez a' magában kitsiny dolog, a' leg hoſzſzasabban tartó vérmeſségre, söt végre a' ſzemvilága elveſztésére adott alkalmatoſságot,

ha a' beteg nem folyamodott mindjárt valamely figyelmetes orvoshoz. Egykor egy beteghez hivtanak, a' ki már sok hólnapoktól fogva szenvedett szemének igen veszedelmes és fájdalmas meg tüzesülése (vérmesége) miatt, mely minden szereknek ellent állott, mivelhogy az, tsupán, egy a' szemhéjjak közzé bé dörgölt haj száltól származott vólt, mellyet én egy szerentsés történet által (mivel a' szemhéjjak már annyira meg dagadtanak vólt, hogy úgy a' mint kellett vólna a' szemet meg nem visgálhattam) észre vettem, és ki húztam, melyre a' tüzesség tsak hamar el tünt, és a' beteg meg gyógyúlt.

Úgy tettzik itt vagyon leg jóbb hellye, egy közönséges balvélekedés ellen ki kelni, mely minden sorsú embereknél, főképpen pedig a' köznépnél ollyan közönséges, és oly mélyen meg gyökeredzett, hogy sok rendbeli intéseim is ez ideig igen keveset tehettenek az ellen. Mihelyt valakinek szemét ollyan nyavalya éri, melyben a' világosság terhére vagyon, azonnal szorgalmatosan

el zárja ezen érzö eſzközt nem tsak minden öſztönöktöl, úgymint a' leveg töl, a' világoſságtól, hanem annakfelette a' ſzemét bé köti, vagy sokſzor egybe rételt ruhával fedi bé, mely töbnyire igen keményen réá lapúl. Teſsék akármelyik ſzem orvosnak nékem ellentmondani, hogy ez a' bóldogtalan ſzokás, nem gyakor oka é tsak egyedûl, igen fájdalmas és veſzedelmes ſzembetegségeknek, söt sokſzor a' lassan laſsan következö vakságnak is. Egy magában tsekély vérmeſség, egy kitsiny vér ki ömlés *) (ecchymosis) mely kevés napok alatt el múlt vólna, tsupán a' ſzokott

*) Ennek a' ſzónak ecchymosis, ki fejezésére nintsen jó magyar ſzavunk, leg alább én nem tudok. Ha valakinek testét meg üttyük, vagy felette ſzoroſsan meg köttyük, a' meg ütött vagy meg kötött réſz elöbb vereſs, azután kék, zöldes kék, és végre sárga léſzen. Ezt az állapotiát a' testnek az orvosok ecchymosisnak nevezik, én vér ki ömlésnek forditottam, minthogy az a' dolog teremſzetével, okával meg egygyez. Mondja ugyan a' Magyar: úgy meg verlek, hogy meg kékül a' tested, de azért az ecchymosist minden esetben, kékséggel nem fordithatni, leg alább addig nem, mig a' bör alá ki ömlött vér veresnek láttzik.

izgatóknak oktalan el vonása által, vagy a' felette ſzoros kötés miatt a' ſzem általtettſzö réſzeiben lévö nedveſségeknek kéttséges ki menetelü meg rekedésére, vagy veſzedelmes évesedésre ád alkalmatoſságot. Eképpen az az érzö eſzköz, mellyet az elött alig lehet vala betegnek nevezni, rövid idö alatt annyira meg gyengül, hogy már most valóban felette veſzedelmesen beteg, és igen gyakran az orvosi segedelem már késö.

Igaz ugyan, hogy a' ſzem hamar hozzá ſzokik a' homályoſsághoz, az az, egy ollyan izgatónak hijjánoſságához, mely az ö egéſségére ſzükséges; de nem ollyan hamar 's nem is ollyan könnyen ſzokja meg újjra ezt az izgatót el ſzenvedni. Ehezképest telyes munkátlanságba helyheztetvén, hamarább tehetetlen léſzen köteleſségének folytatására, mint akármely más réſzei a' testnek,

Ohajtom mindazonáltal, hogy az olvasó engemet e' réſzben balúl ne értsen;

a' ſzemet ugyan soha sem kell bé kötni, még akkor sem, midön a' nagyon beteg, és a' levegö 's világoſság iránt igen érzékeny, ha nem akarjuk hogy a' nyavalya veſzedelmes, vagy leg alább soká tartó légyen; mindazonáltal a' felettébb való, és erösen izgató világoſság, a' hideg nedves levegö, és a' ſzél ellen óltalmazni kell, — mindezeket pedig tökélletesen el éri az ember egy zöld taſotából kéſzült könnyü ſzem pais által, mely vékony drótra, úgy vagyon kéſzitve, hogy az a' ſzemtöl elegedendö távolságra függ, és azt nem helyhezteti telyes munkátlanságba. A' ſzegényeknél, egy darab zöld, simitatlan papiros, egy illyen ſzem pais helyet ſzolgálhat.

A' közelebb múlt eſztendőben, egy 18 eſztendös, sülyös, nagy tehetségü ifjat kezdettem orvosolni, a' kinek ſzemei már hat eſztendöktöl fogva vérmesek, és sebesek vóltanak. A' mint közönségesen ebben a' betegségben ſzokott lenni, úgy itt is a' világoſságnak különös és fájdalmas érzése

azt okozta, hogy a' beteg mindég a' sötét ſzegeleteket kereste, és ſél napokat hevert az ábrázatjára borúlva. A' mi igen termé-ſzetes dolog, hová tovább mind inkább inkább irtodzott a' világoſságtól, és tsak hamar ollyan érzékeny lett a' leg kissebb világoſság irant is, hogy magát egy tökélletesen sötét ſzobába meg vonni, és igy, ifjúságának virágában az élet gyönyörüségeiröl le mondani kéntelenittetett. Ezen ſzánakozásra méltó állapotban találtam az ifjat, midön attyafiai közzül az egygyik, a' ki a' nyavalyának gyógyithatatlan vóltát oly bizonyosnak lenni, mint a' többi nem hitte, engemet hozzája vezetett.

Az orvosok, és némely nem-orvos olvasóim el fogják hinni, ha azt mondom, hogy véghetetlen nagy békeſséges türés, és réá beſzéllö tehettség kivántatott arra, mig a' beteget tsak arra is birhattam, hogy az orvoslás, a' világoſság, és a' levegö lassan laſsan nevelt ereje által kezdödnék el, holott azok mind ketten el múlhatatlanúl ſzükséges dolgok vóltanak ſzeme egéſségé-

nek helyre állitására. Végre meg értem, hogy ezen fellyül múlhatatlanoknak láttzó, akadályokan eröt vehettem. A' beteg telyeſséggel nem képzelhette, miképpen haſználhattanak most oly nyilván, éppen azok a' dolgok, mellyek annakelötte látásbéli tehetségétöl oly hathatósan foſztották vala meg. — Ugyan is, tsak nem minden külsö ſzerek nélkül, tsupán valami kevés belsö orvoſság, és a' tzélhoz mérsékelt diéta által harmadfél hólnapok alatt tökélletesen meg menekedett nyavalyájától.

III. A' ſzemet reggel, és ha ſzükség kivánnya néha nappal is, tiſzta friſs forrás vizzel meg kell mosni. Ez egy a' leg fontosabb régulák közül, föképpen Béts lakoſsaira nézve, a' hol a' ſzenvedhetetlen por leg föbb oka a' ſzemek gyakor nyavalyáinak.

Némelyek telyeſséggel nem veſzik ſzámba ezt a' régulát, mások felette gon-

dosan követik, leg többen pedig éppen ellenkező úton telyesittik azt. Az elsök még igen is hamar meg lakolnak gondatlanságokért és tiſztátalanságokért. Nem képzelhetem, miképpen lehetnek ollyan emberek, a' kik még ſzemeknek soká tartó viſzketése, és égése által is, azoknak tiſztitását parantsoló köteleſségekre nem emlékeztetnek. De a' felettébb gyakor mosás is ártalmas, mert az által a' ſzemek igen erőſsen izgattatnak, és a' nedveſségek óda való gyülése neveltetik.

Azon viznek, mellyel ſzemünket mossuk, tiſztának és hidegnek kell lenni; ez okból a' tiſzta forrás viz, lombikon le botsátott viz, másoknál elöbb való; a' tiſztátalan, sós, vagy meleg viztöl a' ſzem vérmes, folyó, és a' világoſság iránt felette érzékeny léſzen; ez az oka, hogy a' mi kútvizeinkel való mosodás után ritkán érzi jól az ember magát. Soha sem kell a' ſzemet spongiával mosni, hanem vagy tsupán tiſzta ruhával, vagy újjaival.

Mihelyt veſzi az ember éſzre, hogy por, meg ſzáradott izzadság, vagy egyéb tiſztátalanságok vagynak a' ſzem ſzegeletében, vagy a' ſzem ſzörök között, azonnal meg kell a' ſzemet mosdás által tiſztitani.

Mennél ſzárazobb a' levegö, mennél erösebb a' ſzél, mennél több por emelkedik fel az által, annyival ſzükségesebb és haſznosabb a' ſzemet friſs vizzel gyakran meg mosni. De arra ſzorgalmatoson kell vigyázni, hogy az ábrázat azon ſzempillantatban ne légyen izzadt; mert egy illyen elöre vigyázásbeli régulának ſzámba nem vétele, mindenkor káros következéseket húz maga után. Éppen ebböl az okból, nem tanátsos a' fel ébredés után mindjárt hideg vizzel mosni a' ſzemet, minthogy ekkor, rend ſzerént az ágy melegétöl, az egéſz fö még erösen párállik, noha valóságos izzadságot nem veſzen az ember éſzre.

Igen sokan vagynak, kik azt gondolják, hogy szemekre nézve valami nagy hasznú dolgot tselekeszenek, ha azt, az úgy nevezett szempohárban (mely üvegből vagy portzéllánból vagyon készitve) napjában egynehányszor meg feresztik. Sokszor, nyilván és igen hathatoson beszéllettem ezen igen ártalmas eleve itélet ellen, mind betegeimnek, mind tanításaimban; azoknak kik ezen ártalmas szokásról, ha szintén már annak roszsz következéseit érzették is, le mondani nem tudtanak, tulajdon orvosoknak jelenlétében meg bizonyitottam a' meleg-mérö által, hogy a' leg hidegebb viz is, ezen pohárban, tsak egynehány pertzentések alatt a' szemhez tartatván, hitel felett nagyon meg melegszik. Minthogy pedig tsalhatatlan praktikai erösségeknél fogva rég ólta bizonyos dolog az, hogy a' szemnek gyenge meleg vizzel való feresztése igen kevés szem nyavalyában hasznos, a' többiben pedig nyilván ártalmas; könnyen által láttyák Olvasóim, hogy ezen veszedelmes szempoharak közönséges el törlését, a' sze-

mek egéſségben lehető meg tartása egy-gyik el múlhatatlan feltételének kell állitanom.

Nehogy mindazonáltal a' ſzem mosása által, némünémü réſzben ugyan azon hibába eſsék az ember, a' hideg vizbe mártott ruhát nem kell felette sokáig tartani a' ſzemen.

b. A' ſzemekre való gondviselés nap estvig, a' foglalatoſságokon kivül.

A' ſzobának, házi bútoroknak, a' férjfiak és aſzſzonyok fóre való ékeſségeknek, a' levegőnek, az eledeleknek, söt az eméſztetnek is a' ſzemek egéſséges vóltára oly hathatós bé folyások vagyon, hogy gyakorta tsudálkozom, miképpen eshetett légyen az, hogy mind ez ideig oly keveset gondoltanak az emberek ezen dolgokkal, mellyek valóban gyakran ſzolgálnak a' ſzem gyógyithatatlan gyengeségének, vagy az öregkori vakságnak fundamentomáúl.

Valamint fel ébredéskor, a' sötétből a' világoſságra hirtelen által menni igen ártalmas, éppen ollyan káros lehet az a' ſzemnek nappal is, a' honnan igen fontos törvény az:

I. Hogy a' ki kéntelen ſzemeit eröltetni, és sokáig othon maradni, a' kereſsen magának mindenkor világos lakó ſzobát.

A' ki ezt a' tanátsot ſzámba nem véſzi, nem fog sokáig dolgozni, hogy ſzemeinek, soha többé helyre nem hozható erejét el ne pazérólja; kevés idö telve fájdalmas érzések fogják kinozni, minthogy a' homályos ſzobából a' világos utſzára hirtelen való ki menetel, rövid idön nagy ſzem fájást fog okozni.

De a' milyen nagyot vét önnön ſzeme ellen a' ki homályos ſzobákban lakik, ſzint' oly nagyon hibázik az, a' ki ſzüntelen ollyan ſzobában múlat, melynek ablakai ol-

lyan köfallal vagynak ſzemben, melyre a' nap süt. A' leg vakmeröbb és veſzedelmesebb meg tüzesüléseit láttam a' ſzemnek tsupán ez okból ſzármazni. De arról többet ide hátrább, midön a' ſzemek haſzna vételéröl ſzollok, tsak azt jegyzem még meg itt, hogy a' ſzemre nézve sokkal jobb lakhely az, mellyet a' nap világa közbenvetetlenül ér, mind az ollyan, a' melyre a' nap súgárai tsak viſzſza verödnek.

Mind a' viſzſza verödve, mind az egyenesen jövö nap súgárokat, ollyan ſzobában, melyben az ember sokáig múlat, zöld vagy kék firhangok által kell türhetöbbekké tenni, de e' réſzben ſzükség nyárban egy dologra vigyázni, a' mit Olvasóimnak hathatósan ajánlok, t. i. a' firhangokat az ablak rámán jól meg kell feſziteni, nehogy nyitva lévén az ablakok, a' bé fúvó ſzél által, föképpen az ajtó megnyitásakor ide 's tova veretteſsenek, mivel igy a' hirtelen és sokſzorozva ſzemben ötlö súgárok sokkal többet ártanak a' ſzemnek a' sokkal nagyobb napvilágnál. Egy ollyan ſzoba,

melynek ablakai a' pádimentumon állanak, a' leg egéſségesebb ſzemnek is mindenkor ártalmas, mert a' világoſság alólról egyenesen a' ſzembe ötlik, és az által minden tárgyak tsalfán, telyeſséggel ſzokatlanúl, és a' mi leg ártalmasabb roſzſzúl világosittatnak meg. Egy ollyan tömlötzet, melybe egy kitsiny lyukatskán felyülrõl akármi kevés világoſság botsáttatik, a' leg pompásabb Mezzaninnál *) elöbb betsüllenék, ha a' kettõ közül kellene válaſztanom; mert az elsõben leg alább ſzemem egéſségének örvendhetnék, mellyet az utolsóban igen kevés idõ múlva el veſztenék.

A' kik kéntelenek mindennap kitsiny tárgyakat visgálni, mint p. o. a' terméſzet visgálók, és sok mester emberek, ha ſzemeiknek sókáig akarják haſznát venni, kereſsenek ollyan lakó helyet, a' honnan meſzſze el nézhetnek, hogy igy ſzemeik a' távol lévõ és

*) Ollyan ſzoba, melynek ablakai a' pádimentumig le érnek.

külömböző tárgyak gyakor ſzemlélésében újjra meg friſsüljenek.

Ha valyon a' házi bútorok a' ſzemeknek haſznára vagy ártalmára lehetnek e', az Uraság leg jobban tudja; mert minden bizonnyal nem tsupán a' jobb izlés munkája az, hogy a' tündöklö aranyos ékeſségek a' Nagyok lakó ſzobáiból ki kezdettenek maradni, hanem egyſzersmind a' ſzemek azon ki mondhatatlan kinzó érzésének következése, mellyet az ember a' tsillámló ékeſségekröl minden felölröl viſzſza verödöt súgárotskák miatt érez. Mellyik egésséges ſzem álhat ki egy ſzép napon tsak egy orát is a' Lichtenstein aranyos pompa ſzobájában? — Szivemböl örvendettem, midön ezen ſzemeimet kinzó ſzobát el hagyhattam, és azokat a' többi ſzobák ſzelid festésein meg nyugtathattam. Igen fontos praktikai okokból ditsérem azért

II. A' lakó ſzobákban az arany nél-

kül való ſzönyegeket, a' kevés ſzámú tükröket, a' gyenge zöldön vagy kéken festett falakat, ajtókat és ablak rámákat, barna ſzinü kaſzteneket és aſztalokat.

Hogy a' köntösnek, főképpen pedig a' főre való ékeſségeknek, a' ſzem egéſségére befolyása vagyon, minden bizonnyal nem kételkedik rajta, a' ki a' tulajdon testén éſzrevehető minden tüneményeket tsak valamenyire is gondolóra veſzi; örömmel vallom meg, hogy velem gyakorta az értelmes férjfiak és aſzſzonyok, némely fontos praktikai meg jegyzéseket közlöttenek az eſztelen módik ártalmas következéseiről.

Mindezek közül az egéſségre nézve nagyobb réſzént igen ártalmas találmánnyai közül a' luxusnak, még egy sem ártott a' ſzemnek oly valóban, mint azok a' fátyolok, mellyek által a' fejérnép a' férj-

ſiak újjság kivánását fel gerjeſzteni, az önnön magáét pedig el titkolni akarja. A' ſzüntelen a' ſzem elött lebegö, minden tárgyakat réſz ſzerént homályba hozó fátyol, rövid idön oly nagyon meg gyengiti a' látás erejét, hogy már sok ollyan fátyolt viselt 17—18 eſztendös léánykák, kiket a' terméſzet a' leg jobb ſzemekkel áldott vala meg, ſzemek gyengeségéröl panaſzolnak, és sokan a' fáinobb aſzſzonyi munkákra telyeſséggel alkalmatlanok. Milyen alkalmatlan némelynek a' fátyol, nyilván láttya az ember, ha valami kitsiny figyelmeteſséget fordit réá, mert alig sajdit meg a' módi sajnállatra méltó Mártirnéja egy ollyan tárgyat, mely ſzemeinek, vagy egyépképpen is tettzik, és azonnal siet hátra vetni a' fátyolt, 's ſzép vagy tsúnya ábrázattyát minden gondolkozás nélkül meg mutattya. Igen elevenen érzi ugyan azon ſzempillantatban, ezen eſztelen módi nehéz terhét, mégsem hagygya a' fátyolt közelebbi sétálásakor othon. Szerentsére, már ugyan jól kezdenek lakni ezen eſztelenséggel, talám réſz ſzerént azon önnön meg gyözödésböl,

hogy a' ſzem a' miatt irtoztatóképpen ſzenved, mindazonáltal még elég fátyolosakat lehet látni. Vajha az én ſzavam elég hathatos vólna, már valahára a' ſzemek ezen vakmerö kinzó eſzközét telyeſséggel el törleni.

III. Valósággal ſzükséges a' ſzemet, föképpen nyárban, a' felette erössen izgató nap világtól óltalmazni.

De arra tsak az ollyan kalap vagy legyezö haſználható, mely mérsékelt árnyékat vet az ábrázatra. A' kerek kalapok, mind a' férjſiaknak, mind a' fejérnépnek leg jobbak; ellenben azok a' valamik, mellyeket a' fejérnépek kalapoknak neveznek, nem tsak haſzontalanok, hanem gyakorta ártalmasok a' ſzemre nézve. Nem kevésbé haſzonvehetetlenek és ártalmasok a' köz rangú fejérnépek ſzalma kalapjok; mert azok nem tsak a' föt, hanem az egéſz nyakat is bé fedik, következésképpen igen mele-

gek, ennekfelette rend ſzerént vereſs, vagy leg alább ki fényesitett váſzonnal vagynak meg béllelve, melynél fogva a' viſzſza verödött súgárokat a' ſzem felette nagyon érzi, és igy ártanak. Egyátalyában a' haſzonvehetö kalapnak nem kell igen éles súgárokat vetni a' ſzemre, ez okból az a' kalap haſzonvehetetlen, mely nem fekete, nem sötét ſzürke, nem kék, vagy nem zöld, mely az ábrázatra néző lapján fényes, vagy még világos ſzinü atlattzal vagyon bé vonva, mert a' hóval bé fedett, vagy a' naptól meg világositott föld, vagy esös idöben az orſzág útak mellett lévö árkokban álló viz, a' világosságot ezer 's meg ezer súgárokban veti a' kalapra, és a' viſzont a' ſzem alsó réſzére, és igy a' ſzemet sokkal erösebben izgatja, mint a' nap maga, mellyet a' gyenge ſzemü ember még erösebben érez.

Kétségenkivül való dolog, hogy katonáink újj sisakja nagy jótétemény a' katonák ſzemeire nézve, de minden bizonnyal sokkal jobb vólna, ha a' sisak elöre ki

álló réſzének az ábrázatra néző lapját gyengye feketén, minden fényeſség nélkül hagynák, és a' ſzélét, leg alább az alsó réſzén rogyogó sárga rézbe nem ſzegnék.

Azon legyezöket, mellyekkel a' fejérnépek, kik ſzemek óltalmára kalapot nem viselnek, nyárban élnek, nyári legyezöknek hivják, azok ollyanok, mellyeken kereſztül éſzre vehetetlenül katsingathatnak az elöttek kedves tárgyak felé; de ugyan lehet é valamit izetlenebbet gondolni egy ollyan legyezönél, melynek a' nap világot a' ſzemröl el kellene tartoztatni, és azt még is ezer 's meg ezer súgárokban által tsúſzni meg engedi, vagy a' mely a' leg érzékenyitöbb világoſságot veti a' ſzemre, mint p. o. a' fejér, vereſs, sárga, és arannyal varrott legyezök? és még is mindenfelé lát az ember ollyan ſzem rontókat fejér népeink kezében. A' legyezöknek, hogy haſznosok légyenek, vagy leg alább ne ártsanak, ſzürkéknek, zöldeknek, vagy kékeknek kell lenni, nem által tetzöknek,

és éppen oly kevéſsé fényeseknek, mint a' kalapokról mondottam.

A' mi továbbá a' köntösnek egyátalyában a' ſzemre való bé folyását illeti, közönségesen bizonyos az,

IV. Hogy minden köntös, mely felette feſzesen áll a' testen, és következésképpen a' vér forgását akadályoztattya, a' föben és a' ſzemekben a' nedveſségeket meg gyûjti;

és onnan könnyen meg lehet itélni, hogy főképpen azok, kik sokat ûlnek egy helyben, és ſzemeiket eröltetni kéntelenek, mint p. o. a' him varrást ſzerető leányok, a' ſzûk köntös viselete mellett nem lehetnek sokáig mentek a' ſzemek nyavalyáitól, a' mint a' mindennapi tapaſztalás is sajnosan tanittya. Ha ekkor ſzerentsétlenségekre a' felserdûlés ideje bé következik, vagy

ha igen tápláló, és fűſzerſzámos eledelekkel való élés járúl hozzá, a' nedveſségek annyival erőſsebben meg gyűlnek, a' ſzemek érző inai annyival keményebben izgattatnak, el annyira, hogy az illyen ſzegény teremtések könnyen áldozatjaivá léſznek a' bolond módinak, és még gyenge ifjúságokban vakmerőképpen meg foſztatnak az életnek mind azon gyönyörűségeitől, mellyeket az egéſséges ſzemek minden orában ſzereznek.

Innen könnyen meg lehet magyarázni azt is, hogy miért panaſzólnak azok az emberek, kik sokat ülnek, és mind ſzemeket mind fejeket erőltetik, örökké ſzemek gyengeségéről, ha t. i. ollyan gyermeki éſzſzel birnak, hogy a' ſzűk köntös viseletében a' módinak magokat alája vetik, vagy igen ſzoroſsan kötik nyakravalójókat; az illyen dolog csak az üreſs fejű emberekhez illik.

Ezen munka elején emlitettem már, hogy a' ſzemek egéſsége azón levegőtől is

ſügg, melyben sokáig múlatni kéntelenek vagyunk; igen sok példákat hozhatnék elö, azon ártalmas következésekröl, mellyeket a' tiſztátalan göz a' ſzemnek okoz, ha ſzintén ez annakelötte tökélletesen egéſséges vólt is. P. o. sok ollyan ſzembetegek jönnek hozzám minden eſztendöben, kik ſzemeknek leg irtoztatóbb, és az orvoslásnak nehezen engedö tüzeſsége miatt ſzenvednek, mellyet semmi egyéb oknak nem lehet tulajdonitani, hanem azon tiſztátalan levegönek, mellyet a' némely házakban lévö ganéj vermek okoznak.

V. Egyátalyában egy dögleletes göz is oly keményen és hamar nem ostromolja a' ſzemet, mint az, a' mely az állatok eméſztetjéböl és vizelletéböl véſzi eredetét.

A' honnan könnyü meg fejteni azt, hogy néha a' leg egéſségesebb ſzüléktöl nemzett gyermekeknek is, ſzületések után csak hamar ſzemek fájni kezd; mert hány-

ſzor nem érzik ſzemeim 's az orrom mindjárt a' gyermekek ſzobájába való bé menetelkor a' ſzem betegsége valóságos okát, minthogy a' túnya és érzéketlen dajkák a' bé gazolt póla ruhákat a' gyermek ſzoba egygyik ſzegeletébe le hánnyák, és a' vizellettöl által áztakat télben a' kementzén ſzáraztyák.

A' ſzemnek úgy nevezett sülv nemü tüzeſsége, (ophthalmia scrophulosa) a' gyermekeknél, söt a' félig meddig fel serdülteknél is oly közönséges Bétsben, hogy valóban telyes juſs ſzerént honnyi nevet (endemicus) érdemelne. Sok orvosok azt hiſzik, hogy föképpen a' roſzſz eledelekkel való élés, és különösen a' ſzerfelett való kenyér étel oka annak, de ſzoroſs visgálás után úgy találja az ember, hogy a' föbb rangúak gyermekeit is igen gyakran lepi meg ez a' nyavalya, holott azok roſzſz eledellel nem élnek. Ellenben igaz, hogy az alsóbb sorsú emberek gyermekei, föképpen azok kik gözös, alatson, ned-

ves ſzobába laknak, és a' mosónék gyermekei, kik a' fejérnémüket télnek idején a' kementzén ſzáraztyák, majd mind sülyösek.

Ha ſzoroſsan meg visgáljuk a' dolgot, úgy találjuk, hogy a' fõbb rangúak között tsak akkor találunk sülyös gyermekeket, ha a' ſzülék magok is gyengélkedõk, és sülyösek, vagy ha a' gyermekek ſzobája nem elég tágos és magos, ha az a' háznak valamely otsmán ſzegeletében vagyon; ha sok gyermekek, és még ennekfelette több dajkák laknak egygyütt; ha az ablakokat nem nyitják meg mindennap; ha a' gyermekek ritkán botsáttatnak a' friſs levegõre; ha azoknak ágyok firhangokkal bé vagyon vonva. Tökélletesen meg vagyok azért győzödve, hogy nem annyira a' nehéz eméſztésü eledelekkel való élés, mint a' tiſztátalan levegõ leg fõbb és leg gyakrabb oka a' sülyös ſzem nyavalyáknak; söt sok eſztendei éſzrevételeim gondos egybevetésénél fogva semmit sem kételkedem az iránt, hogy a' hólyagos himlõ nagy ré-

ſzént azért ollyan puſztitó, minthogy leg gyakrabban talál illyen ſzeméllyekre, és hogy minden igaz ok nélkül a' hólyagós himlőnek tulajdonitanak sok ollyan roſzſz következéseket, mellyeket valósággal tsak a' süly rováſsára lehetne rovni.

A' leg nagyobb fontoſságú tételnek marad tehát az, hogy

VI. A' lehetöségig tiſzta levegö, és a' mindennapi friſs levegövel való élés, akár tél akár nyár légyen, az egéſséges ſzemek megtartására el múlhatatlanúl ſzükséges.

Ezen tzélnak tökélletes el érésére nézve pedig, a' gyermekek ſzobájának, az ebédlö, a' háló ſzobák' ablakait napjában leg alább egyſzer ki kell nyitni.

VII. A' kemény ſzél minden ſzemnek ártalmas,

annyival inkább ha sok port emel fel, a' mint itt Bétsben ſzokott lenni.

A' ſzél és por, a' ſzem egéſségére nézve ártalmas vóltának el kerülése véget, azt hiſzik némelyek, hogy ſzükség, különösön az útban egy ollyan pápa ſzemet tenni fel, mely körös körül börrel vagyon bé keritve, és a' ſzemet minden óldalról jól bé fedi, el annyira hogy sem levegö, sem por nem érheti. Minthogy pedig a' ſzem eképpen mintegy göz feredöben tartatik, minthogy az üvegek tsak hamar meg homályosadnak, és következésképpen a' látásra alkalmatlanok léſznek, minthogy az által a' ſzem a' világoſság és levegö iránt igen könnyen rendkivül érzékeny léſzen, 's következésképpen az az érzö eſzköz a' betegségekre hajlandóvá tétetik, kiki által láthattya, hogy egy ollyan óltalmazó ſzer többet árt mind haſznál.

Azonközben tökélletesen meg vagyok győzödve az iránt, hogy felette szükséges olvasóimat egy bizonyos szerre meg tanitanom, mely által szemeiket, a' szél és por roszsz következéseitöl kölönösen az útazás közben meg óltalmazhattyák, és az tsupán abban áll, hogy a' szem szegeleteit mosák meg gyakran, friss, tiszta forrás vizzel; mert nem tsak hogy könnyen ki öblinti a' port a' szemböl, hanem egyszersmind semmivé tészi azon öztönt is, mellyet a' por szemek mind meg annyi idegen testek okoztanak. Mindazonáltal hév nyári napokban, midön az ember kéntelen nagy széllel és porral szembe menni, a' szem tsak hamar ollyan száraz, a' szem héjjak fel nyitása oly nehéz, a' szem és szemfedelek mozgása oly érzékeny lészen, és maga a' szem annyira meg tüzesedik, hogy gyakorta igen fájdalmas szemgyuladás következik utánna. Ekkor tudni való dolog, hogy a' friss viz nem elégséges, és mind ezen jelenségek ellen tsak úgy segithet az ember, ha nyóltz lóth rósa vizböl, egy könting gummiból, 15 tsepp glét e-

tzetböl kéſzült ſzemvizzel ſzorgalmatoson moſsa ſzemeit. Ezt a' ſzert könnyen el viheti az ember magával az útra, és a' fenn irt esetben mindenkor haſznosnak fogja találni; de gyakorta friſsen kell kéſziteni, minthogy a' gummi és a' ſzüntelen való mozgás miatt könnyen meg romlik, a' mit poshadt ſzagáról meg lehet esmérni.

Némelyeknek ugyan különösnek fog láttzani midön azt állitom, hogy az ételeknek és italoknak is úgy ſzólva tulajdon bé folyások vagyon a' ſzemre, mindazonáltal a' tapaſztalás kétségen kivül valóvá tette azt, hogy

VIII. Tsupán a' diétai gyakor hibák által, nem tsak tartós és gyógyithatatlan ſzemgyengeséget, hanem még tökélletes vakságat is okozhat az ember magának.

A' mezei ember ám egyék a' mit tettzik, ha tápláló eledelek azok, az ö ſze-

mei semmit sem szenvednek attól. De adjunk egy ollyan tisztviselönek, egy ollyan kézi mesternek, a' ki szüntelen ül, és lelkével 's szemével kéntelen egész eröben dolgozni, nehezen emészthetö, vagy igen fűszerszámos eledeleket, adjunk nékiek erösz italokat, rövid idö múlva tapasztalni fogjuk, hogy látásbeli erejek, a' vérnek a' fö felé való tartós és nagy tojulása miatt észrevehetöleg apadni fog. Azt mondják, hogy a' szerfelett való riskása étel okozza a' Törököknél oly közönséges hályogat, de részemröl azt hiszem, hogy annak inkább az opiummal való igen mértékletlen élés az oka, külömben Olasz országban még közönségesebbnek kellene lenni azon vakság nemének. Hogy pedig a' savanyú borokkal, a' milyen p. o. az Austriai újj bor, és más részegitö italokkal való viszsza élés gyakor oka légyen a' hályognak, bizonyittyák az irtoztató nagy számú hályogos vakok, kik a' városban (Bétsben) az alsóbb rangú lakosok és a' falusiak között találtatnak.

A' nehezen emészthetö eledelek még más tekintetben is árthatnak a' szemnek, minthogy könnyen szorulást okoznak, tsupán a' mely miatt már sokan egészszen el vesztették szemek világát. Tégyen bár akármely véres ember magán próbát, és az árnyékszéken ülve erölkedjék, minden erölkedés alkalmatosságával, feketés, vagy ha sötétben esik, egy egy fénylö hálot fog látni szemei elöttt lebegni, és ez sok szomorú esetek bizonysága szerént, az ollyan embereknél, kik szemeiket rendszerént nagyon eröltetni kéntelenek, sok idökig, söt néha örökre meg marad, és ha valami újj ok járúl hozzá, könnyen ollyan sürü leszsz, hogy a' szem rész szerént, vagy telyességgel is haszonvehetetlen lészen.

Tehát a' szem egésségben való meg tartására nézve, szükséges hogy

IX. Az embernek légyen mindennap szabadszéke, és hagygya inkább oda az árnyékszéket, ha

baját nem végezte is, mint sem hogy a' vért a' gyakor erölkedés által a' ſzem felé fel tolya.

Minthogy pedig a' fô tiſztviselöknek, a' tudósoknak, a' mesteremberekeknek s. a. t. a' rendetlen és kemény ſzék, igen közönséges ostorok, azt tartom hogy sok olvasóimra nézve kedvesek léſznek egynehány, a' tapaſztalás által helybe hagyott ſzerek, mellyek által ezen bajon könnyen segithetnek. Sok emberekre nézve elégséges az én éſzrevételeim ſzerént, reggel a' frustuk után mindjárt, vagy estve éppen le fekvés elött, egy pohár jó hideg vizet sebeſsen ki inni; mások ſzabad ſzéket ſzereznek magoknak mindennap a' lovaglás, ſzekerezés, vagy üreſs oráikban való ſzapora sétálás által. Igen sokan ſzéket tsinálnak magoknak ez vagy amaz savanyú viz által, mellyet ebédkor a' közönséges viz helyett borokba elegyitenek, egy oly' ſzert, mellyet föképpen nyárban minden tekintetben lehet javasolni, ha kinek kinek egés-

ségbeli állapotya meg engedi. Sokan az én tanátslásomra már sok eſztendöktöl fogva igen ſzerentsés következéſsel ſzokták e' tzélra hasokat meleg ruhával dörgölni. A' tsupa lágyitó, meg fözött málvából és sálepböl kéſzült kristély, vagy a' hideg viz kristély leg utólsó segedelem a' kemény ſzorúlásokban.

c. A' ſzemre való gondviselésröl estve és éjjel.

Vagynak ollyan emberek, a' kik különös gyönyörüségeket találják abban, ha estve orákig sötétben ülhetnek. E' még meg lehet, valameddig a' ſzem foglalatosság nélkül vagyon, de a' valamely tárgyat nézni kivánó ſzemre nézve alig lehet valami ártalmasabb, mint a' ſzem éleſségében és tartós vóltában vetett illyen eſztelen bizakodás. De arról alább többet; itt még tsak azt a' ſzomorú tapaſztalást emlitem, hogy némely sugori fösvények, annak ſzine alatt, mintha a' világoſság, az ö ſze-

meiknek kedvetlen érzést okozna, tsak az el kerülhetetlen ſzükségben gyújtanak gyertyát, és akkor is a' leg óltsobbat és leg roſzſzabbat. Amazok ugyan némü némü ſzánakozást érdemelnek, de ezekre nézve igen igazságos büntetés az, ha utálatos fösvénységekért iſzonyú ſzem gyengeséggel lakolnak.

I. A' millyen kevéſsé haſznos a' ſzemnek a' telyes nap fény, éppen ollyan ártalmas a' sötétben való hoſzſzas múlatás.

Valóságos fáldalmat érez az ember, ha estvének idején hirtelen gyertya gyújtatik a' ſzobába; ha pedig a' ſzem már régólta el ſzokott a' világoſság öſztönétöl, mint p. o. a' tömlötzbe vettetteké, vagy azoké kik hályog miatt sok eſztendőkig vakok vóltanak *), ezek, ha nem elég vigyázó

*) 1795-ben operáltam egy 65 eſztendős férjſiat, a' ki a' ſzemeiben lévő hályog miatt, 21 egéſz eſztendeig mind

az ember, a' világoſság elsö illetései által könnyen örökké tartó vakságba esnek. Mind ezekböl semmit sem véſzen az ember éſzre, midön valamely világos helyröl sötétbe mégyen által; mind az a' mi illyen esetben kedvetlenséget okoz, abban áll, hogy egynehány ſzempillantatig mintegy vak az ember, mig t. i. a' ſzemfény eléggé ki ſzélesedik, és a' ſzemet a' kevéſsé világos tárgyak meg esmérésére alkalmatoſsá téſzi. Innen könnyü által látni, milyen tzél ellen való gazdálkodás légyen az igen nagy ſzobákat egyetlen egy gyertyával világositani; a' ſzem föképpen a' téli hoſzſzú estvéken, a' tágos világatlan ſzobában igen

a' két ſzemével vak vólt; ámbátor a' ſzobát a' mennyibe tsak lehetett meg homályositottam, mindazonáltal a' mely ſzempillantatban a' hályog ki jött a' ſzemiböl, ollyan érzékeny vólt a' világoſság iránt, hogy a' fájdalom miatt fel ſzoval kezdett kiáltani. — Az operatio után is éppen úgy kellett vele bánnom, mint valami vakon ſzületettel, és nagy vigyázáſsal kellett ſzemeit nagyobb nagyobb világoſsághoz ſzoktatnam, és még az operatio után négy hólnappal nem járhatott egyedül az uttzán, jóllehet a' mérsékelt világú ſzobában, az apró irást is könnyen olvashatta.

hamar hozzá ſzokik a' homályoſság egy ollyan mértékéhez, mely reggelenként a' hóval bé teritett uttzáról viſzſza verödett világoſsággal oly erösen ellenkezik, hogy lehetetlen eképpen a' ſzemnek sokáig egésségben maradni.

Úgyan ezen okból olvasóimnak egy éjjeli métsest javaslok, leg alább az irtoztató hoſzſzú téli éjtzakákra nézve, hogy még az alvónak ſzemei se légyenek a' világoſság öſztönétöl egéſzſzen meg foſztatva. Egy jó éjjeli métsesnek két el múlhatatlanúl ſzükséges tulajdonságainak kell lenni; ha azok nélkül ſzükölködik, sokkal többet árt a' ſzemnek mint az éjj setétsége. Elöſzör tudni illik, az égö méts lángjának súgárai soha se érjék az alvónak ſzemeit, hanem zöld taſota árnyéktartóval, vagy akármi egyéb módon tartóztaſsanak el a' ſzemtöl. Másodſzor, az égö méts ne veſztegeſse meg a' levegöt, a' mint többnyire a' métsek ſzoktanak, föképpen mellyekben olaj ég.

Minden éjjeli gyertyák között leg jobbak azok, mellyek tiſzta fejér viaſzból öntettek, vastagok, de a' mellyeknek bele vékony. Alabástromból, vagy fejér által tettzö üvegböl kéſzült métsesbe teſzi az ember, mely vagy a' háló ſzoba valamelyik ſzegeletébe helyheztethetik, vagy a' ſzoba közepében fel akaſztva füghet, a' hol az álomból fel serkenö ember ſzemeinek leg jobb.

Azokra nézve kiknek környülállásaik nem engedi viaſz gyertyát ſzerezni, egy más éjjeli métsest javaslok, mely sokkal óltsobb akármellyik olaj métsnél, és a' mely valamint a' fenn ajánlott viaſz gyertyák, mind azon tulajdonságokkal bir, mellyeket az éjjeli világoſságban meg lenni kivánunk.

Meg tölti t. i. az ember, egy ivó üveg pohárnak harmad réſzét apró fövénnyel, vizet önt réá, hogy alkalmas tömött testet formáljan; a' fövény ſzinén felyül, leg felyebb egy negyed réſz linéányi vizet hágy;

azon felyül ólvaſztott háj 'sirral meg tölti a' poharat, minekutánna a' 'sir a' pohárban meg fagyott, egy vékony gyertya belet ſzúr belé, melynek alsó vége a' fövényben áll. Az illyen gyertya belet kéſzitik valamely lágy fa vékony ágából, mellyet gyapottal bé vonnak és ólvaſztott viaſzba mártanak.

II. Az álomnak sem kitsiny bé folyása vagyon a' ſzem egéſségébe.

Úgy láttyuk, hogy testünknek akármely réſze is erősebb és köteléſségére alkalmasabb léſzen, ha gyakorta és illendőeg veſzſzük haſznát. Éppen igy vagyon la' dolog a' ſzemmel is. Onnan könnyü által látni miért légyen a' hoſzſzú álom, t. i. a' ſzem telyes munkátlansága idövel ártalmas. Avagy nem találja é az ember minden reggel a' mértékletlen hoſzſzú álom után, főképpen ha az a' dunyhás ágyak ſzerſelett való melegével egybe vólt köttet-

ve, ſzemeit veresnek, gyengének, és egéſz gondoló tehetségét lankadtnak.

De még ártalmasabb a' ſzemnek

III. Az álom gyakor meg vonása:

ennek mindennap igen ſzomorú példáit láttyuk, mind a' ſzorgalmatos, mind a' korhel emberekben. Sok nemes gondolkozású, de ſzánakozásra méltó férjfiakat emlithetnék, a' kik ſzemek világát a' Status és familiájok boldogságának tsak nem egéſzſzen fel áldozták, azt vélvén, hogy az éjjeli munka, ha az nem esik a' ſzemmel, ezen érző eſzköznek nem árthat; sok éjjeleket t. i. diktálásban töltöttenek el, mig végre éſzre vehető alkalmatlanságok által, ámbátor rend ſzerént igen késöre, azon ſzemek iránt való köteleſségekre emlékeztettenek, hogy magóknak nyugodalmat és pihenést engedjenek.

2.

A' ſzem tzél ſzerént való haſzna vételéröl közönségesen.

A' milyen jó a' ſzemre nézve a' látás tehetségének bölts haſzna vétele, éppen ollyan könnyen árt annak telyes munkátlansága. Ellene mondhatatlan, és igen ſzembetünö bizonyságát találjuk ezen állitásunknak majd minden kantsalokban és rövid látásuakban. A' kantsal minden tárgyat kétſzeresen lát, és közönségesen a' tsupa ſzokás következésének lenni hiſzik azt, hogy a' kantsal egy idö múlva a' körülötte lévö tárgyakat viſzont egyſzeresen kezdi látni. Senki, még a' kantsal sem gondolja, hogy ö tsak egy ſzemmel néz, és azért lát egyſzeresen. Visgálja meg tsak az ember ſzoroſsan a' kantsalság módját, egyátalyában úgy fogja találni, hogy a' kantsal a' betegség kezdetében, a' végre hogy tiſztán és

egyſzeresen láthaſsan, a' félen álló ſzemét mindenkor bé hunnya; igy kevés idö múlva éppen ſzámba sem véſzi beteg ſzemét, és az, végre a' sokáig tartó munkátlanság által látásbéli tehetségét oly nagy mértékben el felejti, hogy vaknak lehet azt tartani.

A' hirtelen való és történetes éſzre vétele az illyen ſzem álomnak (ezen betegségnek egy jobb nevet nem adhatok, a' mint az orvoslás módjából meg fog tettzeni) némelyeket ki mondhatatlan tünödések között hozott hozzám tanáts és segedelem keresés véget, és ez mindenkor tsak abban állott, hogy napjában egy pár orákig az egéſséges ſzemet bé köttettem, és ily módon kénſzeritettem a' beteget a' haſzonvehetetlenné lett ſzemmel való nézésre. Azon idötöl fogva, hogy a' beteg ſzemnek látásbeli ereje laſsan laſsan fel kezd ébredni, a' jó ſzem naponként több több ideig marad bé kötve, és ez az együgyü (simplex) orvoslás módja, mind addig folytattatik, mig a' kantsalság el múlik. Gyakran vólt már

ſzerentsém a' gyermekek és iſjak kantsalságát is illyen módon egyſzersmind meg gyógyitani, ha az tsupán valami roſzſz ſzoktatásból, vagy a' ſzem ez vagy amaz inashusának mértékletlen erejéböl ſzármazott.

Egyátalyában, és tsak nem közönségesen úgy tapaſztalja az ember, hogy az egygyik ſzem, még pedig töbnyire a' jobb, élesebb és jobban lát, 's több eröltetést álhat ki, mint a' másik; különösen ſzembetünö pedig ez a' külömbség minden rövid látásuakban. Valóban sokakat esmérek, a' kik egygyik ſzemekkel a' középſzerü nyomtatást leg felyebb 7—8 hüvelyknyi, a' másikkal pedig ugyan annyi láb távolságra olvashattyák, és a' kik ez okból midön meſzſze akarnak nézni, rövid látású, midön valamely közel lévö tárgyat tiſztán meg külömböztetni kivánnak, meſzſze látó ſzemeket hunnyák bé. Visgáljuk meg tsak a' rövid látásuakat közönségesen, úgy fogjuk találni, hogy akármely rövid látású ember is, midön pápa-ſzem nélkül ol-

vas, a' könyvet vagy az irást tsak az egygyik ſzeme felé tartya, és hogy azok közül sokan egygyes nagyitó üveggel élnek, következésképpen, a' másikat egéſzſzen bé hunnyák, mig végre oly tehetetlen léſzen a' nézésre, mint a' milyeneknek a' kantsalokban találjuk. Ez az oka, hogy a' rövid látásuak gyakorta tsak idös korokban léſznek kantsalokká, mert a' ſzámba nem vett ſzem nem engedelmeskedik többé a' nézö mozgásainak, és meredten egy pontra néz. Söt gyakran tapaſztaltam azokban is, a' kik kettös nagyitó üveggel élnek, hogy azt hiſzik, hogy mind a' két ſzemekkel néznek, holott az egygyikkel a' mit magok nem tudnak, tsak nem vakok. Ez onnan vagyon, hogy mind a' két nagyitó üvegnek ugyan azon egyesitö pontja vagyon, ámbátor majd minden emberekben, különösen pedig a' rövid látásuakban, a' két ſzem látpontjai egymástól igen külömböznek, és ez okból igen külömböző pápa ſzemekre vagyon ſzükség; minthogy már az egygyik ſzem, melyhez a' pápa-ſzem nem jó, látásbéli tehetségének haſzna vé-

telében is meg akadályoztatik, lassan lassan és el múlhatatlanúl mindenkor ama szem álom következik belölle, mellyet az illyen betegekben is a' fenn meg irt mód szerént szerentsésen meg gyógyitottam, de azzal a' külömbséggel, hogy telyes meg gyógyulások után, a' szemek egygyesitö pontjának külömbségéhez képest alkalmaztatott kettös pápa szemmel vettem elejét a' betegség viszonti elökerülésének.

Ezen praktikai észrevételekböl láthatni, mely nagyon szükséges és hasznos légyen a' szemnek, a' tzél szerént való munkásság; a' leg elsö és leg fontosabb régula pedig, melyre a' szem haszna vételében szorgalmatoson vigyázni kell, abban áll:

I. Hogy az ember, látásbéli erejében, ha az annál élesebb is, és akármely tartósnak lásék is, soha felette sokat ne bizzék.

De fájdalommal tapasztaljuk, hogy ke-

vesen gondolkoznak mig ideje vólna a' ſzem erejével való okos gazdálkodásról; — a' nagy tehetségü ifjak vagy házi környülállásoktól, vagy a' nagyra vágyástól öſztönöztetvén, ollyan foglalatoſságokat keresnek, mellyek gyakorta ſzemek erejét ki meritik, és ritkán gondolnak a' jó indulatból ſzármazott tanáttsal addig, mig-nem ſzemek gyengesége annyira nevekedik, hogy ſzinte a' vakságban határozodik. Úgy vagyon, sok nagy reménységü ifjú embereket emlithetnék, kik tsupán a' fenn emlitett régulának ſzámban nem vétele által, magokat a' világra nézve oly haſzonvehetetlenekké tették, hogy tsak azon foglalatoſságok körül lehet nékiek haſznokat venni, mellyeket egy középſzerü jó ſzemü ember is véghez vihet.

Kétség kivül azt fogja némely kérdeni, mellyek tehát azok a' bizonyos jelek, mellyekböl meg tudhatni, ha valyon valóban viſzſza élünk é ſzemünk erejével? ha valyon ideje é a' ſzemnek nyugodalmat engedni? mert tudni való dolog az, hogy

egygyik embernek ſzemei illyen, a' másiknak amollyan tulajdonságokkal birnak, és hogy a' ſzem ereje 's tartoſsága igen sokſzor az egéſz test önnön tulajdonságaitól függ, következésképpen semmit sem lehet bizonyoson, sem a' foglalatoſság nemére, sem annak tartoſságára nézve ollyant meg határozni, a' mi közönségesen minden ſzemre iljék; az egygyik ember egéſz napokig foglalatoskodik, tsupán a' nagyitó üvegek segedelmével látható tárgyak visgálásában, még sem véſzen éſzre leg kissebb változást is látásbéli tehetségében, 's azomban a' másik, ha tsak egy órát töltött is az ollyan apró tárgyak nézésében, már ſzeme fájdalmáról panaſzolkodik.

Azon jelek, mellyek tudtunkra adják, hogy ideje a' ſzemünk erejével való gazdálkodásról gondolkozni, következendők:

1. A' ſzem egygyesitő pontja (focus) vagy az úgy nevezett lát pont (punctum distinctae visionis) laſsan laſsan közelit a' ſzemhez, az az a' kitsiny tárgyakat kö-

zelebb kell a' ſzemhez tartani, mint sem ſzokott vólt az ember, hogy azokat elég tiſztán meg külömböztetheſse.

Ezen meg változása az egygyesitö pontnak, gyakorta oly hirtelen és ſzembetünöleg esik, hogy egy igen nagy, tsak kevés napokig tártott meg eröltetése után is a' ſzemnek, föképpen ha álmatlansággal vólt egybe kötve, a' kitsiny tárgyakat, már egy nehány hüvelykel közelebb kell tartani.

2. Néha, föképpen pedig a' tartós, és nagy ſzem eröltetést kiváno munka alatt, valami kedvetlen feſzülést érez az ember az egéſz ſzem környékében, de a' mely tsak hamar ismét el múlik, ha tsak egy fertály oráig meg nyugtattya ſzemeit, és bé hunnya azokat.

3. Ha a' munka sokáig tartó, ha az nem tsak nagy látásbéli hanem lélekbéli erö-be is ker l, akkor az emlitett feſzülésen kivül a' ſzem héjjak érezhetöleg melegek,

ſzembetűnőleg nehéz azokat eléggé fel emelni, és a' ſzemet forgatni.

4. Néha a' munka alatt, vagy azon kivűl is, midőn az ember egy távól lévő tárgyat akar visgálni, akaratunk ellen könyveznek ſzemeink, vagy leg alább nedveſsebbek, mint sem ſzoktanak lenni.

5. A' munka alatt vagy mindjárt azután, középſzerű, de ſzéditő fő fájdalom támad, a' mely főképpen a' ſzemöldökök környékén ollyan érzést gerjeſzt, mintha valami tereh nyomná.

6. Az igen ſzőke, iſjú, véres emberek ſzemhéjjainak ſzéle vereſs, és valamivel vastagabb léſzen, mint a' tökélletes egéſséges állapotban, a' vér edények a' ſzemfejériben éſzre vehetőleg ki feſzűlnek és látzhatokká léſznek.

7. Végre, gyakorta hirtelen egy vékony köd támad a' ſzem előtt, a' tárgyak egybe zavarodva láttzanak egy - nehány

ſzempillantatig, és az ember kéntelen ſzemeit bé húnyni, mivel külömben el ſzédül. Mihelyt pedig viſzont fel nyitja ſzemeit, ha ſzintén mindjárt a' más pertzentésben esnék is az meg, ismét tiſztán lát minden tárgyakat.

Ezek a' rendkivül kedvetlen jelenségek, a' ſzemek meg nem kéméllése után, az ifju, ſzöke, véres emberekben sokkal elöbb ki nyilatkoztattyák magokat, mint másokban.

A' ki ezen meg intö jeleket ſzámba nem véſzi, és ezek ellent nem álván, leg nemesebb érzö eſzközének egéſségét gondolatlanúl ostromolja, azt rövid idön más két soha sokáig ki nem maradó jelenségek fogják ſzeme iránt tünödésbe hozni.

1. Úgy tettzik t. i. mintha minden tárgyakat egy egy kis ſzivárvány venne körül.

2. A' tárgyak, gyakorta és hirtelen, valami különösön únalmas rogyogvánnyal bé

fedve, sebessen felyülröl alá, vagy alúlról fel felé mozogni, és egymásba folyni láttzanak.

A' ſzem ezen állapotját még éppen nem lehet betegségnek nevezni, a' még tsak az a' közép állapot az egéſség és betegség között, mellyet betegségre való hajlandóságnak (opportunitas) nevezünk, és a' mely tsak egy bizonyos kedvetlen érzését jelenti a' betegségre hajlandó érzö eſzköznek. Ha az ember ezen idö pontban jól magára nem vigyáz, a' ſzem ezen roſzſzúl léte és gyengesége hóltig meg marad. Mindazonáltal az emberek nagyobb réſze ezen esetbe igen könnyen hibába esik, és gyakorta mindenféle izgató és úgy nevezett erösitö ſzerek által a' betegségre való hajlandóságat valóságos betegséggé változtattyák által, a' midön azon ſzerekkel, vagy gondolatlanúl, önnön magok el látása ſzerént élnek, vagy tudatlan, vagy még koborló ſzem-orvosoktól is tanátsat kérnek, a' kik kéſzek egy nehány arany nyereség reménysége alatt, azon ſzemeket,

mellyek töbnyire tsupán a' nyugodalom által helyre állanának, mindenféle titokban tartott (arcanum) orvoſságokkal ostromolni.

A' most a' kérdés, hogy lehet a' meg eröltetett ſzemet leg bizonyosabban, és a' tzélhoz leg inkább mérsékelt módon tökélletesen meg nyugtatni? hogy lehet leg bizonyosabban a' betegség ki ütését meg elözni.

A' leg bizonyosabb út e' végre, melyre engemet a' hoſzſzas tapaſztalás tanitott, a' következendö:

1. A' mennyiben tsak lehetséges kéméllení kell a' ſzemet, leg alább egy darab ideíg. De nem kell a' kéméllés alatt, hirtelen való és egéſz munkátlanságát érteni a' ſzemnek, mert az, a' mint kevéſsel ez elött meg bizonyitottam, éppen ollyan nagyon árthat, mint a' további eröltetés.

2. Ha tsakugyan hivatala vagy házi környülállásai miatt, minden tartós foglalatoſságról le nem mondhat, változtassa leg alább gyakran, ha lehet, a' foglálatoſság tárgyát.

3. Hunnya bé ſzemeit gyakran a' munka közben, és fordúljon egygyet kettöt a' ſzobában, vagy a' mi még sokkal jobb a' ſzabad levegöben. Ha ez tsak egy nehány pertzentésekig eshetik is meg, mindazonáltal mindenkor ſzembetünö haſznát fogja annak tapaſztalni.

4. Gyenge lábvizek által, mellyekben sok konyha só vagyon fel olvadva, vagy a' mellyekbe etzet vagyon töltve, igyekezzék az ember a' vért le vonni. (derivare.)

5. A' mérsékelt testi mozgás az erdökben vagy a' réteken, a' hol a' ſzem, a' terméſzet leg kedvesebb munkáinak ſzüntelen való változásában gyönyörködik,

oly derék eſzköz a' meg eröltetett ſzemek meg friſsitésére, hogy az, még a' leg közönségesebb ember elött sem esméretlen.

6. Különösen ſzükséges pedig, hogy a' ki egyſzer arról meg győződött, hogy ſzemeibe sokkal többet bizik mint kellene, reggel mindjárt a' fel serkenés után, ebéd után és estve a' gyertya világnál, minden ollyan munkától, mely nézést kiván, ſzorgalmatoson ollya magát.

7. Moſsa és fetsköndezze meg ſzemeit hideg vizzel egy nehány izben napjában. Akármely együgyü is ez a' ſzer, mindazonáltal az illyen esetekben mindenkor haſznos. Már felyebb emlitettem, hogy az úgy nevezett ſzempohárban való fereſztése a' ſzemnek, rendkivül ártalmas, azért újjolag is azt mondom, hogy tsak réá kell fetsköndezni a' ſzemre, mert tsak ezen az utan érheti el az ember czélját, minthogy a' viz, mind a' ſzünte-

len egy mértékben maradó hideg, mind pedig azon kitsiny meg rázkodtatás által, mellyet a' fetskéndezés okoz, igen jól tévö és tzél ſzerént való változást okoz a' ſzenvedö ſzembe.

E' végre sok eſztendóktöl fogva élek egy fetskéndezve fereſztö éppen ezen tzél. ra kéſzült eſzközzel, melynek mind itt, mind pedig külföldön az én javallásom ſzerént haſználva ſzerentsés következéseit tapaſztalják a' ſzem ſzerfelett való meg eröltetése után, és a' mellyet olvasóimmal a' könyv végén lévö réz táblán egéſzſzen is, ketté ſzelt formájában is képzeltetek, hogy ezt a' jóltévö eſzközt magok meg kéſzittethetsék.

Ezt a' fetskéndezve fereſztö eſzközt lehet pléhböl vagy rézböl tsinálni, tsak hogy a' viztartó F. öntesék fejér ónból. Belé megyen mintegy 5 — 6 font viz. A' H. betüvel jegyzett tsö négy réſzekböl áll, mellyek egymáſsal sárga réz srofokkal D. vagynak egybe foglalva; nehogy pedig a'

viz ezen srofok között ki folyhafson, nedves bör karikák tétetnek közibe. A' tsö minden réfzeit könnyebségnek okáért a' viztartóba bé lehet tenni, mikor az efzköznek hafznát nem akarja az ember venni.

A' jégtartó G. meg töltetik egybe tört jéggel, melynek hidegsége a' hozzá adandó konyha só vagy fzalamia által lassan lassan neveltetik. A' fzökö viz erejét kissebiti vagy neveli az ember az E. kóltsal. Az A. abronts éppen belé illik a' B. kapotsba, és az efzközt a' fedövel C. egyben foglalva tartya, midön fel függefztetik. Az egéfz efzköz hofzfza öt láb a' Bétsi mérték fzerént; ollyan magofsan akafztya fel az ember, hogy a' feredö ne kéntelenittefsék fejét erösen elö hajtani, minthogy az által a' vér a' föbe meg rekedne.

A' viz hidegségét lafsan lafsan kell nevelni; elöfzör a' fejét gyenge hideg vizbe mártott ruhával fedi bé az ember, de tsak egy nehány pertzentésekig hadja rajta, mivel hamar bé vefzi a' test melegét. Gyak-

ran meg kell újjitani ezt a' vizes ruhát, azomban pedig vigyázni kell, hogy a' test ezen idö pontban érezhetöleg meg nevekedett gözölgésben ne légyen, melyre nézve rendkivül vigyázatlan dolog vólna, mindjárt a' fel ébredés után hasonló dologhoz fogni. Nehány napok múlva fejét és fzemeit valamivel hidegebb vizzel kezdi az ember mosni. A' 8dik vagy 10dik napon végre hozzá fog a' fetsköndezö feredöhez, és a' mint kiki tudja, mind a' viz hidegségét, mind azon eröt, mellyel a' viz fetsköndeztetik, lafsan lafsan neveli.

A' ki az itt elö adott régulákat fzorossan követi, gyönyörüséggel fogja tapafztalni, hogy elöbbeni foglalatofságaihoz, meg nyugodva térhet ismét vifzfza, de a' ki oly vigyázatlan, hogy tulajdon fzeme ellen másodfzor is hibázik, ne reméllye többé, hogy fzemei ismét oly erösek és tartosok léfznek, mint a' millyenek az eröltetésel járó munkákra meg kivántatnak.

A' második és éppen ollyan fontos fö régula a' ſzemek haſzna vételére nézve, közönségesen ez:

II. Akár mely tsekély munka mellett is, a' mennyire tsak lehet, egyenlöleg oſzoljék a' világoſság.

Ollyan ki nyitott ablak mellett dolgozni, melly ollyan köfallal vagyon által ellenben, a' hová a' nap süt, annyit téſzen, mint a' ſzemet vakmeröképpen el rontani. Sok betegeket gyógyitottam már, kiknek ſzemeik, tsupán tsak ebböl az okból felettébb veſzedelmesen neki tüzesedtenek vólt, és némellyik ezen betegek közzül, ámbátor a' tüzeſséget meg gyógyitottam, ſzemének gyengesége miatt, minden nehezebb foglalatoſságokra egéſz életében alkalmatlannak maradott.

Igen fontos régula azért, hogy akármely munkánál is, a' viſzſza verödett vagy

egygyesült világoſságot kerülje az ember, és ez okból mind azok a' métslámpások, mellyeknek kalapjok vagyon, mint p. o. a' Segnertöl, Argandtól talált s. a'. t. telyességgel haſzonvehetetlenek, mert tsak egy tárgyat világositanak egygyesültebb súgárokkal, a' többiek pedig tökélletes homályban vagynak. Ha már ſzerentsétlenségünkre, azon tárgy, mellyen dolgozunk éppen ſejér vagy fénylö, az egygyesült és viſzſza verödött súgárok oly erösſen illetik a' ſzemet, hogy a' leg erösſebb is, valóságos kár nélkül azokat sokáig ki nem álhatja. Önnön magamon tapaſztaltam azt, midön ez elött nehány eſztendökkel a' téli estvéket igen ſzükséges anatomiai rajzolatok kéſzitésére akartam forditani.

Ebböl a' régulából terméſzetesen foly a'

III^dik. Az egyenlöleg el oſzlott világoſságnak semmi munka mellett sem kell igen gyengének lenni.

A' világoſság, soha felette nagy a' munka mellett nem lehet, ellenben hogy igen kitsiny a' világoſság kelletinél többſzör meg esik, mert az emberek nagyobb réſze kémélli a' gyertyát, nem gondolván meg, hogy azt a' tsekély ſagygyú vagy viaſzbéli nyereſséget, az idö veſztés, és azon véghetetlen ſzenvedések, mellyek a' ſzem gyengeségéböl következnek, ezerſzer ſellyül haladják. Már ekkor késö az illyen oktalan takarékoſságot bánni. Tegyen azért az ember mindenkor leg alább 2, és ha a' munka fontoſsága kivánnya, 3 — 4 vagy 6 gyertyát is egy sorban maga eleibe, de vigyázzon ſzorgalmatoson arra, hogy a' gyertyák mind egyarányú magoſsak légyenek, hogy a' láng a' ſzemmel soha vizerányban ne légyen, hanem érjen mindenkor felyebb a' ſzemnél. Ha a' gyertyák laſsan laſsan alá égnek, könyvekkel vagy akármi egyéb módon fel kell azokat pótzolni, merem mondani, hogy igy, a' kik külömben estve alig dolgozhattanak egy orát ſzemeik fájdalmas érzése nélkül, ezen

tanátsomat követvén, sok orákig dolgozhatnak minden alkalmatlanság nélkül. Egyátalyában javaslom olvasóimnak, hogy a' tsekély munkák mellett is, ha azokat mesterséges világoſságnál kell végben vinniek, gyújtsanak leg alább két gyertyát; mert az a' haſzon, mellyet abból ſzemeikre nézve véſznek, valósággal nagyobb sok gyertyák árránál. Helyes a' fagygyú gyertyák ellen való közönséges panaſz, mert azoknak lángjok lobog, minthogy a' bél vastagsága a' fagygyuéval nintsen illendö mértékben; azoknak lángjok igen gyakran és ſzembetünöleg változik, minthogy most felette nagy, majd felette kitsiny világgal ég, és ſzüntelen venni kell a' hamvát; és végre lángjok pertzeg, minthogy a' fagygyú nem egéſzſzen tiſzta, és sok meg éghetetlen réſzek vagynak benne, el halgatom a' fagygyú gyertyák' azon hijjánoſságait, mellyeknek a' ſzemre egyenes bé folyásak nintsen, de a' mellyeket a' jó viaſz gyertyában soha sem tapaſztal az ember. Vajha senki is, a' ki estve dolgozni kénte-

len, e' réſzben is ſzeme egéſségének egy nehány garasokat fel áldozni nem sajnállana.

Némelyek ugyan azt hitték, hogy az Argand által feltaláltatott métslámpás által a' fagygyú gyertyák minden ártalmain segithetni; és a' ki nem ſzokta a' maga körül lévö dolgokat minden óldalról meg visgálni, könnyen mehet arra a' gondolatra, hogy az illyen világositást az éjjeli munkák mellett a' leg jobbnak tartsa, mert tsendesen és egyenlö lángal ég; és a' világoſságot 12 viaſz gyertya világáig, következésképpen igen nagy grádusig lehet nevelni, vagy kiſsebbiteni, a' ſzerént a' mint a' munka kivánnya, és a' mi leg fontosabb, az Argand jó métseſse által meg világositott tárgyak, oly keveset változnak ſzinekben, hogy annak világánál tarka ſzinekkel is festhet az ember, mely akármely más mesterséges világoſság mellett telyeſséggel lehetetlen — de mindezek a' valóban nem tagadható haſznai az Argand métseſsének azonnal el tünnek, ha meg gondolja az em-

ber, hogy ez a' méts a' világoſságot ſzüntelen egygyesiti, és viſzſza veri, és hogy következésképpen attól soha sem lehet várni, hogy a' világoſságot egyenlöleg oſzſza el, holott az, minden munkára el múlhatatlanúl ſzükséges.

Az Argand métseſsének némely kedvellöi ezen a' hijjánoſs ágon is igyekeztenek segilleni, a' fejér ſzinre mázolt kalap helyett tsupán zöld tafotából valót tévén; de az által tsak annyit viſzen az ember végben, hogy a' világoſság nem egygyesül úgy a' munkába lévö tárgyon, 's következésképpen arról nem verödik oly hathatósan viſzſza a' ſzemre; még is mindég meg marad az a' hibája, hogy a' világoſság felette egygyesül általa, és nem oſzlik egy formán mely a' ſzemre nézve felettébb jó vólna.

El hiſzem némelyek azt az ellenvetést fogják tenni, hogy az Argand métseſsének valóságos haſznát veheti az ember az éjjeli munkák mellett, ha a' méts kalapját telyeſséggel félre téſzi, mert az által mind

azon hijjánoſságokat el kerüli, mellyeket a' gyertyákban kiſsebb vagy nagyobb mértékben, de mindenkor tapaſztalhatni, t. i. erős, tsendes, és egyformán tartó lángra téſzen az ember ſzert, és a' világoſság is eképpen meg lehetős egyenlőleg vagyon el oſzolva; de ezeket kérem, hogy a' leg főbb tulajdonságát egy jó mesterséges világosságnak ne felejtsék el, mely t. i. abban áll, hogy a' ſzoba levegője az által ne tételsék tiſztátalanná, mellyet egy olajos métsesnél sem lehet el kerülni, ha az az aſztalon áll, 's következésképpen nintsen ollyan ſzerſzáma, mely az olaj gőzt ki fogja.

Mindazonáltal az Argand métseſsének haſzon vehetőségét és érdemét telyeſséggel nem tagadom, söt ide hátrább ezen munkában két alkalmatoſsággal fogom meg bizonyitani, hogy az Argand métseſsével való világositás, bizonyos esetekben minden más világositás módjánál előbb betsülhető, tsak azt ohajtom, hogy a' dolgozó aſztalakról telyeſséggel maradjon el.

IVdik Régula.

A' kik kéntelenek eſzekkel 's ſzemekkel tartóson dolgozni, ha ſzintén a' leg jobb ſzemekkel áldotta is meg öket a' terméſzet, tseréljék fel gyakran, ha tsak a' munka terméſzete engedi, az állást az ülésſel, hogy igy a' nedveſségek meg rekedésének ellene álhaſsanak.

Vajha egy is olvasóim közül ezt az egéſzſzen a' tapaſztaláson épült tanátsot meg nem vetné; vajha, föképpen a' fö tiſztviselök, a' ſzobájokba zárkozó tudósok ezt a' tanátsot ſzoroſsan követnék — meg vagyok az iránt gyözödve, hogy a' ſzem gyengeség rövid idön állapotjak ritkább nyavalyái közzé ſzámláltatnék, holott az most leg gyakrabb következése ſzorgalmatoſságoknak. Azon nagy haſznokról, mellyeket az ember egy illyen maga viselet ál-

tal az egéſz test egéſségére nézve meg nyerne, nem is akarok most emlékezni, minthogy az nagyon el vinne ezen munkám tzéljától, és minthogy ezen pontról már elég hathatósan irtanak és beſzéllettenek a' nagy praktikus orvosok.

Egy ollyan pulpitus által, mellyet akár mely aſztalra réá lehet tenni, és ſzabad tettzés ſzerént felyebb emelni, vagy alább ereſzteni lehet, könnyen egéſzſzen el éri az ember a' fenn emlitett tzélt; és az a' tiſztviselö, a' kinek egy illyen pulpitusra vagyon ſzüksége, tulajdon pénzéböl is tsináltathat, a' nélkül hogy a' Status ſzoroſs takarékoſságának terhére lenne, ha ugyantsak tsupa lágy fából kéſzültel meg elégſzik, a' mely mindazonáltal a' tzélnak tökéllete-sen meg felel, és tsak 3 forintokba kerül, mint az, mellyet az ide ragaſztott réztábla a' III. és IV. ſzámú kép alatt képzeltet, mellyel már sok eſztendöktöl fogva nagy haſzonnal élek, és a' mellyen nem tsak irhatok, hanem kényemre rajzólhatok is.

Vdik Régula.

Szükség, hogy a' kinek az anya terméſzet, barna, vagy még úgy nevezett fekete ſzemet adott, sokkal gondosabban vigyázzon ſzeme világára, mint a' kinek kék ſzemei vagynak.

A' kinek vagyon kedve ſzoroſsan, sok eſztendőkig, és nagy ſzámú emberekben visgálni a' ſzemek külömböző mértékű haſzonvehetőségét, végtére éppen ollyan ellene mondhatatlannak fogja találni a' tsak most emlitett igazságot, mint a' millyennek én találtam; egy gondos egyben vetés és hasonlitás után, éppen úgy erősitheti mint én erősitem, hogy a' világos kék, (tsoka ſzem) vagy tsupán kék ſzemek, ugyan azon környülállások között, sokkal nagyobb meg erőltetést álhatnak ki, mint a' barna vagy fekete ſzemek, sőt azt is, hogy a' ſzem tartoſsága és éleſsé-

ge, a' leg ſzoroſsabb egyarányúságban (proportio) vagyon a' ſzemek külömbözö ſzinével, úgy annyira, hogy a' ſzem egyátalyában annyival haſzonvehetöbb mennyivel halavány abb ſzinü annak ſzivárványa, (iris oculi) ellenben pedig mentöl sötétebb ſzinü annyival gyengébb, következésképpen a' sötét kék ſzem sokkal kevesebb munkát álhat ki mint a' világos kék, és a' barna ſzemet sokkal kevésbé lehet eröltetni a' sötét kéknél s. a' t.

Közönségesen meg jegyzett dolog az is, melynek igazságáról könnyen meg gyözödhetik kiki, hogy elöſzör, 100 fekete ſzemü emberek közzül, alig talál az ember egygyet, a' ki ſzeme erejével tökélletesen meg vólna elégedve; másodſzor, hogy a' sötét ſzinü ſzemek, igen gyakran és könnyen alája vettetnek az úgy nevezett ſzembetegségeknek, farkas hályognak, mellyektöl a' világos ſzinü ſzemek a' tökélletesen egyenlö környülállások mellett is igen gyakran ſzabadok. Minthogy pedig egy régula is nintsen ki fogás nélkül, talál

néha az ember kék ſzemeket, mellyek a' ſzületés napjától fogva gyengék, és meg forditva is — de az illyen példák igen ritkák, és az én állatásomat leg kiſsebbet sem változtattyák.

Az árnyéktartóval, ſzempaiſsal való élés még a' játék közben is, fóképpen pedig a' munka közben oly közönségesen meg rögzött ſzokás, hogy igen ſzükségesnek tartom ſzoroſsan meg határozni, mikor vagyon valóban az ollyan paisokra, ſzükség, következésképpen azt téſzem

VI^dik Regulának, hogy

Tsak azoknak vagyon a' ſzem paisra ſzükségek, kiknek erőſsen ki ülö ſzemeik vagynak, és szemſzörök 's ſzemöldökök gyenge;

mert ezek ſzem pais nélkül, minthogy töllök a' terméſzet a' ſzükséges óltalmat meg tagadta, nem sokáig álhattyák ki a' vilá-

gosságot a' nagy erövel járó munka mellett, a' nélkül hogy szemeknek valóságos ártalmára ne lennének. De a' pergamentböl készült, fényes sirnátztzal bé vont zöld szem paisok, a' mint mindenütt árulják, valósággal ollyan tzél ellen valók, hogy mindent a' kinek házában illyen szem rontó vagyon, szivesen kérek, hogy mentöl hamarább lehet egy zöld tafotából készültel tserélye fel; mert tsak illyen óltalmazhattya valóban a' szemet a' meg határozott esetekben, minthogy nem vet igen tömött árnyékot a' szemre, hanem a' világosságot tsak annyiban gyengiti, hogy az, a' munkában lévö tárgyról viszsza verödö súgárokkal ellenkezö mértékben ne légyen.

Ezen el múlhatatatlanúl meg kivántató tulajdonságán kivül, szügség hogy a' szem pais a' lehetöségig könnyü légyen; mert a' nehéz szem paisok könnyen fö fájást okoznak, és ebben a' tekintetben is árthatnak a' szemnek. Leg jobbak azért a' vékony drotra vont tafotából készült szem paisok.

A' leg jobb árnyéktartókról ezen munka 2dik Szakaſzſzában böven fogok ſzóllani.

Az utólsó régula, mellyet mint egygyet a' leg fontosabbak közzül a' ſzem haſználhatására nézve, olvasóimnak erössen ſzivekre kötök, mivel azzal főképpen az ifjak oly keveset gondolnak, hogy még virtusnak tartyák által hágni, ebben áll:

VII. Nem kell egy tárgyat is, akár mitsoda nemû légyen az, ſzürkületben vagy hóld világnál ſzorossan és sokáig visgálni.

Ollyan világoſságnál olvasni vagy irni pedig, a' leg meg botsáthatatlanobb bolondság, melynek büntetése soha sem halad sokára.

Igen sokſzor panaſzolnak nékem az

emberek, hogy ſzemek naponként mind inkább inkább gyengül, mellyet abból véſznek éſzre, hogy ez elött ſzürkületbe igen jól olvashattanak és irhattanak, de már többé a' lehetetlen. Sokan alig akarták hinni, hogy egy ollyan tselekedet, ha nem mindenkor esik, a' ſzemnek árthaſson, és hogy a' ſzürkületbéli nem olvashatás nem következése a' ſzem gyengülésének, hanem a' ſzem gyengesége következése azon eſztelen próbáknak; de ſzerentsétlenségekre, sok illyen hihetetlenek lakoltanak meg azért, hogy ſzives javallásaimat ſzámba nem vették, hanem ſzemek éleſségén való tsekély tsudálkozás kedvéért, azoknak egésségét fel áldozták.

A' hóldba való nézés is éjjel, ha sokáig és gyakran esik, nagy ártalmára lehet a' ſzemnek. Sok példáink vagynak, hogy a' tsillag visgálok, kik a' hóldat éjjel meſzſzelátó üvegekkel meg mozdulás nélkül, sokáig, és ſzines üveg nélkül visgálták, ſzemek világától örökre meg foſztattak — tegyen bár az ember magán próbát, és

visgálja a' hóldat, fóképpen mikor meg tölt, nehány pertzentésekig puſzta ſzemekkel, és azonnal egy únalmas feſzülést, egy ki magyarázhatatlan kedvetlen érzést fog ſzemeiben érezni. El hiſzem azt fogja itt valaki kérdeni, miért lehet a' hóldat nappal, egéſz orákig leg kiſsebb nehézség nélkül nézni? Azt tartom, annak okát könnyü által látni; nappal a' hóld világa nintsen egygyesülve, mert a' körülötte lévö testek is világolnak, söt maga a' levegö is kék világot vet viſzſza, következésképpen a' világoſság egyenlöleg vagyon el oſztva. Tudni való dolog az, hogy a' ſzemfény egybe huzódik vagy ki tágúl, ahozképest, a' mint a' világoſság erös vagy gyenge. Nappal tsak az elsö esik meg, az által minden ſzerfelett való világoſságnak úttya el záratik, és a' ſzem ſenekét egyenlöleg oſzlott világoſság fedi bé. Ellenben éjtzakának idején mind ezek másképpen vagynak, mert a' külömböző mértékben világositott, a' világoſságra és árnyékra nézve egymástol felette külömböző, mindazonáltal tsak nem egymás mellett lévö tárgyak, igen kü-

lömbözö módon illetik a' ſzemet, és azért minden kétségen kivül a' ſzem alkotásában is ellenkezö változásokat kell, vagy mindjárt azon ſzempillantatban, vagy laſsan lassan okozniok. Hogy ennek, fôképpen hagyakran meg esik, több vagy kevesebb ideig tartó romlást kell a' ſzemben okozni, nem ſzükség bövebben meg mutatni, figyelmezzünk csak a' hasonló okok által, az állati test egyéb réſzeiben ſzármazott jelenségekre, mint p. o. a' melegre, a' hidegre. Onnan meg lehet azt is magyarázni, miért sokkal könnyebb a' hóld éjjeli visgálása, ha a' nézés tárgya felöl való üveg meg vagyon világositva; mert már ekkor a' hóld nem láttzik többé fekete, hanem fejéres égen lenni, a' setétség és világoſság között való külömbség nem ollyan nagy, és a' hóld világ inkább el vagyon oſzolva. Abból nyilván láttyák olvasóim, miért hogy mind azok az árnyéktartók, mellyek a' ſzobában lévö tárgyakat, azon aſztalan kivül, mellyen dolgozunk, meg homályosittyák, a' ſzemnek oly erösen ártalmasok.

3.

A' ſzem okos haſzna vétele módjáról, a' külömbözö korokra nézve.

Számtalan példákat hozhatnék elö, hogy a' ſzülék és dajkák, mindjárt az elsö napokban a' ſzületés után, meg vetik fundamentomát gyermekek ſzeme gyógyithatatlan gyengeségének; igaz ugyan, hogy többnyire tudatlanságból hibáznak, mert a' mi ſzemeink nem tsak hogy meg ſzokták a' világoſságot, hanem egyſzersmind igen ſzembetünöleg érezzük annak haſznos vóltát: de ugyan hogy is lehetne kivánni az aſzſzonnyoktól, a' kik ritkán akarnak vagy tudnak a' körülöttek lévö külömb külömbféle jelenségek okairól gondolkozni, hogy út mutatás nélkül meg fordúljon az eſzekben, hogy a' ſzegény kitsiny teremtményre nézve minden világoſság telyeſséggel újj izgató, és hogy minden ſzokatlan hathatós

izgató, ſzükségesképpen nagy következéseket okozzon? Az atya, a' nagy anya, a' néne, mindnyájan ohajtyák látni a' kedves újj ſzülöttet, és ingyen sem jutván leg kissebb roſzſz is eſzekbe, az ablakhoz, vagy egy világos ſzobába viſzik. A' kisded ſzivrehatólag sikólt, de nem tudja meg mondani, hol fáj néki, ekkor mindent el követnek, hogy fájdalmát enyhitheſsék, azomban egygyik sem gondolkodik a' fájdalom valóságos okáról, t. i. a' világoſság által lett vigyázatlan izgatásról. Ha ſzerentsétlenségre a' gyermekágyasnak háza népe nagy ſzámból áll, a' ſzegény kis féreg sok izben kéntelenittetik napjában ezt a' kint ki állani; mert főképpen az aſzſzonyok nagyon ſzeretik visgálni, hogy ugyan kihez üt az újj ſzülött, a' kinek segedelem iránt való kiáltását, mind addig meg nem halgatják, mignem végre ſzemehéjjai nagyon meg dagadnak, meg tüzesednek, és a' mig a' nagy bövséggel folyó sárga matériát, mely a' ſzemet egéſzſzen bé fedi, nem látják. Akkor oſztán nintsen vége hoſzſza a' tsudálkozásnak, bámulásnak, hogy eshes-

sék az, hogy a' telyeſséggel egéſséges ſzüléktől ſzármazott gyermeknek nedveſségei oly hamar meg tsipösödtenek. A' mindenttudó bába, ezt a' tsipöſséget annak rendi ſzerént tiſztitókkal kezdi ostromolni, 's végre, ha ugyan ſzerentsésen lett vége a' dolognak, az az ha még ideje koránt valamely okos orvostól tanátsot kérdettenek, még is tsak nem mindenkor örökre gyengének marad a' ſzem; a' terhes esetekben pedig, töbnyire a' látás nagyobb réſzént, vagy egéſzſzen is, és azzal egygyütt gyakorta maga a' ſzem is oda léſzen:

A' leg ostobább balvélekedések közzé tartozik az is, hogy azon ſzobát, melyben a' gyermekágyas aſzſzony fekſzik, nagyon meg homályosittyák, azt tartván, hogy a' világoſság az anya ſzemeinek ártalmára lehetne, föképpen ha a' ſzülés közben nagy eröltetéseket állott ki; az újj ſzülöttet pedig néha már élete elsö napjaiban, a' nagyon világos gyermekek ſzobájába idézik. Ki nézhet illyen eſztelenséget boſzſzonko-

dás nélkül? és még is minden rangú emberek között fel találja azt.

Közönségesen véve azután is mégmindkeveset ügyelnek arra, hogy mi árthat a' tsetsemö ſzemeinek; igen sokſzor meg esik p, o. hogy a' gyermek ágya felett valamely fényes tárgy, tükör, óra, vagy ahoz hasonló vagyon fel függeſztve, mellyet az álmából fel serkenö kisded töbnyire sokáig és mozdulás nélkül néz. Ha ez napjában talám tsak kétſzer vagy háromſzor esik is meg, (mert az illyen kisded gyermekek, ha sem nem ehek, sem valami testi fájdalomtól nem kinoztatnak, különös kedveket találják a' fényes tárgyak nézésében) ha a' tükör, vagy akármi is a' fejek felett függ, azon inas husok, mellyek a' ſzemet fel felé mozgattyák, vagy ha az ollyan fénylö tárgy az ágy óldala felöl függ, a' ſzem óldal inas husai oly nagy eröt nyernek önnön magok egyben huzására, hogy a' ſzemek mindég ez vagy amaz óldal felé fordúlva maradnak, mely betegségét a' ſzemnek az orvosok kantsalságnak nevezik.

Ha rövid idön ki nem találja az ember a' nyavalya okát, ha korán másképpen nem teſzi az ágyat, hogy annál fogva a' gyermek éppen ellenkező pontra nézni kéntelenittessen, a' ſzeme körökre meg maradnak abban az állásban, és tehetetlenek léſznek a' tárgyakot egyenesen nézni; az ollyan ember egéſz életében kéntelen leſz mindent fél óldalt visgálni, hogy azt tiſztán meg külömböztetheſse. Abból ellene mondhatatlanúl meg tettzik, mely nagy ártalmára légyen az ollyan ſzembeli hiba annak haſzna vételére nézve; hogy pedig az az egéſz ábrázat formáját is el rútittya, nem ſzükség meg mutatnom. Ugyan azon hibás állása a' ſzemnek gyakorta abból ſzármazik, hogy az ollyan tárgyakot, mellyeket a' kisded gyermekek igen örömest néznek, közel tartyák az orrokhoz; oly közönséges ſzokása ez a' dajkáknak, hogy valóban igen ritkát lehet ezen hiba alól ki venni. Ebben az esetben, azon inas husok öſzve húzó ereje, mellyek a' ſzemet az orr felé fordittyák, néha oly nagy mértékre ne-

vekedik, hogy a' ſzemfény nagy réſze a' ſzem belsö ſzegeletéböl ki sem láttzik.

A' miólta a' ſzemek orvoslását gyakorlom, sok oly esetek adták elö nékem magokat, mellyekben a' ſzem azon bé felé való fordulása egy a' gyermek orrán ſzökött kitsiny pattanás miatt lett; mihelyt t. i. az orron valami ſzokatlan vagyon, még a' meg lett ember is ſzüntelen oda néz; mit várhat oſztán az ember a' gyermektöl? Különösen és gyakran meg esik ez az ótvar kezdetében, a' mely betegségben nem ritka dolog a' gyermek orrán és poſáján, elöſzör apró pattanásokat ſzemlélni. Az az egygyetlen egy orvoſság, mely az én tapaſztalásaim ſzerént ezen ſzembeli hibát, ha ſzintén alkalmasint meg rögzött is meg gyógyithattya, áll egy darabb fényes kemény taſotában; mellyet úgy köt az ember a' gyermek két vakſzemére (tempora) hogy annak egy réſze nyúljon ki a' ſzem felé. Rövid idön tapaſztalni fogja az ember, hogy a' gyermek igyekezni fog a'

ſzeme külsö ſzegeleténél lévö újj tárgyat nézni, és ez által, a' ſzemek, elöbbeni hibás állásokat laſsan laſsan el veſztik. De valaminthogy a' gyermekek sokſzor ki kapnak rajtunk, úgy itt is könnyen meg eshetik az; mert magam sem tudtam által látni két esetben, a' hol ezt az orvoslás módját javasóltam, és a' mellyet a' mint nékem erösitették, a' leg nagyobb pontoſsággal véghez vittenek, hogy eshesék, hogy a' nyavalya sok idö el telve is semmit sem akart engedni. Történetböl ki találtam annak valóságos okát, t. i. azon két gyermekek, mellyek nem sokkal vóltanak nagyobbak egy egy eſztendösnél, valahányſzor módját ejthették, mihelyt az ember róllak ſzemét el vette, a' fényes tafotát ſzemek ſzéléröl az orrokig húzták, hogy kedvekre nézheſsék, és igy a' ſzokatlan, únalmas óldal félt való nézéstöl igen okoson meg tudták magokat kémélleni. Minekutánna öket abban meg akadályoztattam, kevés idö múlva a' kantsalság tökélletesen el múlt.

A' ki egyátalyában oly gyakran láttya, milyen kéméllettlenül ostromolják a' ſzülék, nevelök, az ö gyermekeiknek, nevendékjeiknek ſzemeket; a' ki láttya hogy gyakorta a' leg jobb ſzándék mellett, t. i. nagyon haſznos és tiſzteletre méltó embereket akarván belöllek formálni, miképpen foſztyák meg azon ſzegény teremtményeket még gyenge ifjúságokban az életnek mind azon gyönyörüségeitöl, mellyekkel az egéſséges ſzemü ember minden nap, minden orában él; a' ki ollyan sokſzor prédikállott sükeretlenül a' leg barattságosabb hangon, mind ezen meg rögzött balvélekedések ellen, 's a' ki egy ollyan nevelés tsalhatatlan ártalmait ellene mondhatatlanúl, és még is minden haſzon nélkül oly sokſzor meg mutatta, mint én; annak valóban nehezen kell esni, ha jó ſzivböl ſzármazott, és a' tapaſztaláson épült minden tanátsadásait közönségesen kell meg újjitani, 's a' mellett kéntelen azt gondolni, hogy az ö ſzavára talám igen kevesen térnek meg. De ezen keveseknek meg térése is gazdag jutalom léſzen mindazon sükeret-

len igyekezeteimért, mellyeket sok eſztendők ólta a' ſzegény gyermekek javára forditok.

Sokan bé vették már azt a' régulát, hogy a' gyermekeket ſzüntelen foglalatosságba kell tartani, ha nem akarja az ember hogy buták legyenek, vagy a' munkásság öſztöne bennek roſzſz útat végyen magának. Ezen régulához képest foglalatoskadnak a' mái világban töbnyire a' gyermekek jádzó eſzközeikkel a' gyermek ſzobába — a' ſzabad levegőre ritkán botsátják, nehogy az uttzán kóborló gyermekektöl valami olyant láſsanak vagy tanúljának, a' mit nem kellene nékiek látni, annyival inkább meg tanúlni. Alig menekedhetnek ki a' ſzáraz dajka kezeiböl, az úgy nevezett Hofmester vagy Gouvernante helyibe lépik, a' kik töbnyire vagy a' ſzüléktöl felette ſzoroſs rendeléseket véſznek, vagy magokkal viſzik oda azt a' meg nem eméſztett régulát, hogy a' gyermekeket álló nap estvig egy orát is foglalatoſság nélkül nem kell hagyni; az egéſz Isten

adta napon egygyik tanitó a' másiknak adja az ajtót, nints vége hoſzſza az irásnak, olvasásnak, rajzolásnak, varrásnak, klávirozásnak, mig ezek az el kinzott teremtések tovább ki nem álhattyák, hogy ſzemekröl ne panaſzolnának. De mit haſznál a' panaſz is? Ritkán hivnak egy okos ſzem orvost, 's ha hivnak is, ha az igaz lelki esmérete ſzerént beſzéll, mindjárt azt a' hatalom ſzót (Machtspruch) vetik ellenébe: Nem lehet a' gyermekeket elég idején ſzoritni a' tanúlásra, ha valamit akar az ember belöllek tsinálni. Semmit sem ſzóllok azon erköltsi all útokról, mellyekre ezen régula vezethet. Nem! tsak azon terméſzeti következéseket emlitem, mellyek el válhatatlanok a' gyermekekkel való illyen bánás módjától. Imé itt közönségesen minden orvosokat és ſzem orvosokat bizonyságúl hivok, ha nem veſztette é el sok gyermek ſzeme világát, söt életét is tsupán ezen balvélekedés miatt.

Leg inkább érzik az illyen nevelés su-

lyát a' ſzegény léánykák, mert azok ſzámot sem tarthatnak meg kinzott ſzemeik tzél ſzerént való meg nyugtatásához, mignem férjek, vagy a' telyes fel serdültség arra ſzabadságot ád, midön már gyakorta igen késö. A' fiú gyermekek is meg vagynak kötve, de az ö tanúlások tárgya változóbb, és gyakorta a' testnek a' ſzabad levegöben való mozgásával egyben vagyon kötve.

Telyeſséggel nem tagadom, hogy a' gyermekeket tsak a' ſzünetlen való foglalatoſság által lehet, mind azoktól a' vétkektöl meg óltalmazni, mellyek sokakat ifjúságok virágjában el hordanak, vagy leg alább árnyék képekké, és 23 — 24 eſztendös korokban meg aggott öregekké változtatnak: mert az egéſséges gyermekek lelke örökké ébren vagyon, munkás, és mérsékelt foglalatoſságot kiván, és minden próba, a' mely annak igen keskeny határok közzé való ſzoritására vagy el nyomására tzéloz, haſzontalan, ártalmas: a' munkásság gyözhetetlen öſztöne el ſzaggatja lán-

tzait, és el fajúl, vagy az egéſség és a' test virága a' munkáſsággal egygyütt a' sirba megyen. Mindég foglalatoſságban kell azért a' gyermekeknek lenni, de azon foglalatoſságoknak telyeſséggel az ö test és lélekbéli erejekhez képest kell mérsékelteknek lenni; a' munka válaſztásában egy jóltévö, a' lelket és testet meg vidámitó változtatásnak kell uralkodni, külömben üvegházbeli gyümöltseket termeſzt az ember azon nyomorúlt teremtésekböl, mellyek örökké erötleneknek és izetleneknek maradnak, és a' mellyeket egy éſzaki ſzél fuvalattya plántai életekben meg fojt. Mit haſznál most némely derék léánynak, némely tiſzteletre méltó aſzſzonynak, a' milyeneket felesen emlithetnék állitásom meg bizonyitására, hogy gyermek korokban, tehetségeik' meg külömböztetett munkára való forditásával, mindenek tsudálkozását magokra vonták, ha ſzemeik egéſségét és éleſségét annak fel áldozták, 's most az életnek sok ollyan örömei nélkül kéntelenittetnek el lenni, mellyekkel ez vagy amaz ifjú kori jádzó társok telyes mértékben él,

azomban pedig a' ſzép aſzſzonyi munkákban nagyon hátra nem maradott?

Vajha minden ſzülék és nevelők, főképpen pedig az anyák, és a' léány gyermekek gondviselői, a' kik ſzerentsétlenségre ebben a' tekintetben töbnyire hibáznak, és leg nyakasobbak, mind azt a' mit ide felyebb mondottam jól ſzivekre vennék, vajha oly ſzerentsés lehetnék, hogy ezen meg rögzött nevelésbéli hibának közönséges feſzegetése által, a' ſzegény gyermekeknek napjában avagy csak egy órányi ſzabad levegövel való élést, és testeknek ugyan annyi ideig való ſzabad mozgást nyerhetnék! minden bizonnyal sok jó anya örvendene kedves betegeskedö léányának helyre állásán, és sok léány majd ismét viſzſza térne az örvendetes élet napjaival való élésre, melyhez már többé ſzámot sem tartott.

Már azon fö régulákra ſzállok, mellyekre a' ſzemek haſzna vételében az idö korra kell vigyázni.

I. Az igen ifjú gyermekeknek ſzemeiket ſzükség mindég igen külömbözö tárgyok visgálásában gyakorolni, nézzenek föképpen gyakorta és sokáig meſzſze, de soha ſzemeiket nagyon meg ne erölteſsék, mert azok minden eröltetéshez ſzokatlanok, és a' nedveſségek oda való todulása, felette ártalmas azoknak.

Ezen régulânak közönséges ſzámban nem vételéből vagyon az is, hogy gyakorta, a' tökélletesen egéſséges ſzüléktöl ſzármazott gyermekek már jó korán ſzemekkel betegeskedni kezdenek, hogy oly sok rövid látásúak találtatnak a' jól maga biró emberek között. Egy ſzorgalmatos visgáló sem tagadja, hogy a' ſzemmel való gyermek kori roſzſz bánás okozza; hogy föképpen a' föbb rangúak között oly sok rövid látásúak vagynak, mert hogy tanúl-

hatná meg az a' ſzem a' távol lévö tárgyakat fel venni, mely eleitöl fogva közel lévö és apró tárgyak visgálásában foglalatoskodott. De arról többet akkor, midön a' rövid-látásúakkal való bánásról ſzóllok.

II. Leg veſzedelmesebb akármely hoſzſzas és nagy meg eröltetése a' ſzemnek, a' ki fejtödés vagy fel serdülés ideje táján.

És még is éppen ebben az idö tájban ſzorittyák a' gyermekeket leg eröſsebben a' tanúlásra, hányſzor nem láttyuk, hogy az illyen környülállásokban a' gyermekek növése hirtelen meg áll, testek halavány, sovány, puffadt léſzen, a' mirigyek meg dagadnak, és a' lélek ereje a' test virgontzságával 's a' ſzem éleſségével egyetemben mintegy el tünnek. Sok ſzülék illyenkor rendkivül boſzſzankodnak gyermekek restségén, holott önnön magokra kellene boſz-

ſzonkodni, mivelhogy ezek a' viſzſzás nevelés ártatlan áldozattyai, valóban ſzánakozást érdemelnek.

III. Minekutánna a' test egyſzer egéſzſzen ki fejtödött, akkor a' ſzem leg könnyebben ki áll minden eröltetést.

Igen is bámúl az ember, midön mind azon temérdek és hitel felett való ſzem erőt kivánó munkákat el nézi, mellyeket némely ifjú ember, némely fejérnép ez idő tájban végire hajtott, 's még sem érzi leg kiſsebb apadását is ſzeme világának.

IV. Még a' koros vénségben sem fárad el mindjárt a' ſzem, ha az ember ifjúkorában okoson gazdálkodott ſzemeivel, és ha azoktól a'

ſzükséges segedelmet annak idejében meg nem vonta.

A' mi az utolsót illeti, abban leg többen hibáznak; mert azt hiſzik némellyek, hogy vagynak a' ſzem egéſségét meg tartó pápa-ſzemek, és ennél fogva nyakra före sietnek, ſzemeiket még leg egéſségesebb, eſztendeikben úgy ſzólva istápra ſzoktatni; mások ellenben vén ſzemek mellett is ifjaknak akarnak láttzani, és ſzégyenlenek pápa ſzemmel élni, holott arra nagy ſzükségek vagyon; vagy azt hiſzik, hogy nagyitó üveggel a' pápa ſzem ſzükségét el kerülik. Az aſzſzonyoknak ugyan meg engedhetni ezt a' gyermeki hijában valóságot, mert ök örömmel ſzámlálnak 10 — 12 eſztendőkkel kevesebbet, midőn már alkalmas ſzámú eſztendőket hordoznak hátakon; de a' férjfiakban, a' kik ſzemek erejét a' Status és familia javára meg tartani kötelesek, az ollyan negédeſség telyességgel meg botsáthatatlan, minthogy az mindenkor a' ſzem kárával esik.

Közönségesen véve senki sem esméri azt az idö pontot, melyben valóban pápaſzemre vagyon ſzüksége, és annál fogva töbnyire vagy igen hamar vagy igen késö-re folyamodnak ezen eſzközhez, ámbátor az az egygyetlen egy, a' mi a' ſzemet haſzonvehetö állapotjában meg tarthatja, ha akkor kezd az ember vele élni, mikor kell.

Attól függ tehát most minden, hogy azt az idö pontot minden emberekre nézve meg foghatólag, és ſzoroſsan meg határozza az ember, mely tzélt reménylem a' következendö régulák által telyeſséggel el érek; de ſzükség az elöt valamit azon felette hibás és nevetséges módról ſzóllanom, mely által közönségesen véve ez ideig azt az idö pontot meg határozni akarták, midön az embernek pápa ſzemre vagyon ſzüksége.

Töbnyire azt hiſzik, hogy az embernek minekutánna bizonyos ſzámú eſztendöket el élt, mindenkor pápa ſzemhez kell folyamodni, és tsupán erre a' balvéleke-

désre épült az a' közönséges, nevetségre méltó, és gyakorta felette ártalmas szokása a' pápa-szem készitőknek, hogy mindenféle pápa-szemeket készitenek előre, az emberek korossága szerént rendelve, és azokat a' tudatlanoknak el adják. Azt képzeli p. o. egy 50 esztendős ember, a' ki egy nehány napok alatt meg erőltette zemeit, hogy néki el múlhatatlanúl pápaszemre vagyon szüksége. Aló!! mindjárt egy pápa-szem készitőhez szalad; de mind azon üvegek között, mellyek az 50 esztendősek számára készittettenek egygyetlen egy is nintsen, mely az ő szeminek jó volna. Ha több pápa-szem készitők is vagynak azon helységben, mindazokat rendre el járja, 's ha egygyet sem talál, melynek hasznát vehetné, külső országra ir pápaszemért. Már ezt kéntelen az orr hordozni, akár jó az üveg valamire akár nem, mig a' szem tovább ki nem álhatja, és a' pápa-szem tiró meg győződik arról, hogy puszta szemmel sokkal jobban lát mint üveggel. E' sok ezer emberek historiája, és még jó szerentse, ha egyéb következése

nem léſzen annál hogy egy pár tallért el veſztett.

Hány embert nem találunk, a' ki 70—80 eſztendös korában, ámbátor ifjúságában sokat dolgozott ſzemeivel, mindazonáltal derékül lát azokkal, és pápa-ſzemröl nem is álmodik, 's azomban a' fiai vagy léányai sok eſztendöktöl fogva nem lehetnek el a' pápa-ſzem nélkül! Hány embernek nints' ſzüksége pápa-ſzemre már 30—40 eſztendös korában.

Tehát eſztendö ſzám ſzerént soha sem lehet meg határozni a' pápa-ſzemmel való élés idö pontját, annyival kevésbé annak formáját.

Mások azt hiſzik, hogy a' ſzem buga külsö felének, vagy a' súgárok meg törésére határozott ſzem belsö réſzeinek kiſsebb vagy nagyobb domborúságától függ, hogy valyon valakinek elöbb vagy késöbbre vagyon é ſzügsége pápa-ſzemre. Ezek ugyan a' valósághoz valamivel közelebb járnak,

mindazonáltal még ollyan távol vagynak a' tzéltól, hogy abból telyeſséggel semmit sem lehet azon idö pontra nézve meg határozni, melyben ennek vagy amannak a' ſzemélynek pápa-ſzemre vólna ſzüksége; mert a' leg domborúbb ſzem is ſzenvedhet az ifjúságban ollyan történet ſzerént való változásokat, hogy 40 eſztendös korában már pápa-ſzemre ſzorúl, holott a' tsak most emlitett régula ſzerént alig kellene 90 eſztendös korában arra ſzorúlni.

Ha valyon valaki elöbb vagy késöbb ſzorúl é pápa-ſzemre, az a' ſzem külömbözö alkotásától, az arra való gondviseléstöl, és annak ifjukori okos haſzna vételétöl függ, igen sokſzor pedig sok apróbb, nagyobb történetektöl és betegségektöl, mellyek az egygyik ember ſzemeit érik a' másikét nem.

Tehát tsak bizonyos változhatatlan, a' ſzemen tapaſztalt jelekböl lehet egéſz bizonyoſsággal meg határozni, mikor vagyon az embereknek tulajdonképpen ſzüksége pá-

pa-ſzemre, és mikor nintsen, és milyennek kell lenni a' pápa-ſzemnek, hogy a' ſzemet haſzonvehető állapotjában meg tarthaſsa.

Ezek a' jelek ollyan ſzembetünök és állandók, hogy a' ki azokat magán egyſzer éſzre veſzi, minden mástól való tanáts kérdés nélkül kereshet magának üveget, a' következendő régulák ſzerént.

1. A' ſzem látpontja, avagy az a' távolság pontja, melyben egy tárgyat leg tiſztábban látunk, és a' mely azért látpontnak (punctum distinctae visionis) neveztetik, mind inkább inkább távozik a' ſzemtöl, az az, a' kitsiny tárgyakot, hogy tiſztán lehefsen látni; meſzſzebb kell a' ſzemtöl tartani, mint sem ſzokott vólt az ember.

2. Egy egéſzſzen ſzokatlan öſztönböl, mind több több világoſságot ohajt az ember a' munka mellett. A' honnan úgy tapaſztaljuk, hogy az öreg emberek estve a'

könyvet vagy irást a' gyertyán túl és egyenesen tartyák, hogy könnyebben olvashaſsanak.

3. Az igen apró tárgyak egymásba folyni láttzanak, ha sokáig visgálja az ember, föképpen akkor tapaſztalhatni azt, midön a' tárgyak fénylenek, vagy világos ſzinre vagynak festve.

4. A' ſzem a' leg kiſsebb eröltetésre mindjárt el fárad, úgy annyira, hogy kéntelen az ember azoknak meg nyugtatások véget más tárgyokra nézni.

5. Mindjárt az álomból való fel serkenés után gyengétske a' ſzem, és tsak egy nehány órák múlva jön viſzſza ſzokott mértékü éleſsége, minekutánna tudni illik a' levegö és világoſság izgatok a' ſzemet eléggé illették.

Mihelyt ezek a' jelek a' ſzemben meg vagynak, egy napot se kéſsék az ember egy jó pápa-ſzemet ſzerezni, és akkor

méltó juſs ſzerént lehet a' pápa - ſzemet egéſség meg tartó üvegnek nevezni. Ha a' pápa - ſzem roſzſz, vagy a' mi mindegy, ha nints az a' nélkül ſzükölködönek ſzemélyes mivóltához alkalmaztatva, a' látásbéli erö majd többet fog ſzenvedni, mint külömben ſzenvedett vólna. Ezen, valósággal nem ritka tapaſztalás, ſzoroſs kötelességemmé téſzi, hogy a' jó pápa - ſzem ſzükséges tulajdonságait ſzoroſsan ki fejtsem.

1. A' jó pápa - ſzemnek nem kell felette eröſsen nagyitni, elég ha a' tárgyakot mindenkor tiſztán és élesen mutattya.

Az öreg emberek gyakorta oly meſzſze látokká léſznek, hogy a' középſzerü nyomtatást 2—3—'s 6 lábnyi távolságra is igen tiſztán olvashattyák; ellenben az irás egéſzſzen egybe zavarodik és olvashatatlanná léſzen, ha azt, az egéſséges ſzemre nézve közönséges 18—20 hüvelyknyi távolságra kell olvasniok. Tudni való dolog, hogy ezeknek eröſsebben nagyitó üvege-

ket kell keresni, de vigyázzanak még is mindenkor, hogy e' réſzben hirtelen igen meſzſze ne mennyenek. A' leg bizonyosabb jel, hogy e' réſzben igen meſzſze ment, és igen dombos pápa-ſzemet válaſztott az ember, abban áll, ha a' könyvet közelebb kell tartani a' ſzeméhez, mint a' ſzem egéſséges állapotjában kivánnya, t. i. 8—9 hüvelyknél közelebb.

2. A' pápa-ſzemmel jól kell olvasni tudni arra a' távolságra, mellyre annakelötte, mig ſzemei telyes erőben vóltanak, jól olvashatott az ember.

Ebből igen nyilván láttzik, mely nevetségre méltó légyen a' pápa-ſzemek külömb külömb nemekre való oſztása, a' mint azt közönségesen minden pápa-ſzem kéſzitöknél találjuk, kik a' pápa-ſzemek domboſságát mindenkor az eſztendők ſzáma ſzerént határozzák.

Ha ollyan helyen vagyon valaki, a'

hol pápa-ſzemet nem lehet találni, könnyen irhat ollyanért, mely az ö ſzeméhez jó; tartson t. i. egy köynvet vagy irást a' ſzeme eleibe arra a' távolságra, melyben azt könnyen olvashattya, mérje meg ſzoroſsan a' ſzeme és a' könyv között való közt, (spatium) nem külömben a' betük nagyságát is, egy ſzál tzérnával, és ezt a' tzérnát küldje el a' pápa-ſzem kéſzitö mesternek. Már abból meg tudja ö határozni azt a' formát, mely után kell az üveget köſzörülnie. De nagyon ſzükség arra vigyázni, hogy mind a' két ſzeme látpontját külön külön mérje meg, mert igen ritka, hogy mind a' két ſzemnek ugyan azon látpontja légyen.

3. A' jó pápa-ſzem maſsája tiſzta, az az semmi götsök, egyenes vagy egyenetlen vonások benne nintsenek. Hogy ollyan tiſzta é a' millyennek kell lenni, könnyen meg lehet esmérni, ha az üveget a' világoſság felé tartya az ember.

De sajnosan tapaſztaljuk, hogy gyakorta a' kik pápa-ſzemmel élnek, magok is igen keveset ügyelnek arra, hogy az ezt a' jó és felette ſzükséges tulajdonságat meg tartsa. Gyakorta veheti az ember éſzre, hogy különösen az aſzſzonyok pápa-ſzeme, mellyet a' pénzel, gyüſzüvel, tőtartóval 's több a' félékkel mindég egygyütt hordoznak sebekben, a' kortzolások, a' motsok miatt oly haſzonvehetetlen, hogy az ember inkább tartaná azt valami konyha régi füstős ablakából törött üveg darabnak, mint pápa-ſzemnek.

Az áldott ſzokás arról is hiven gondoskodik, hogy az ollyan ſzem rontókat nem könnyen vetik el, vagy tserélik fel egy jó pápa-ſzemmel.

Ha azt akarjuk, hogy a' pápa-ſzem, rövid időn el ne veſzeſse tiſztaságát, és eképpen a' ſzemnek ártalmára ne légyen, valahányſzor azzal nem élünk, lágy börbe kell takarni.

4. A' jó pápa-ſzemnek egyforma vastagnak, és dombosnak kell lenni.

Ha valyon ezen fontos tulajdonsággal valóban bir é, meg tudja az ember, elöſzör a' vastagságot mérö tzirkalommal, mellyel a' pápa-ſzemet külömböző helyeken meg méri; másodſzor az üveg egyenlö vastagságát ki találja úgy is, ha a' pápa-ſzemet tsapanolag tartya a' nyomtatott betük felé, és meg nézi, ha valyon a' betük a' pápa-ſzem ſzélén éppen ollyan vastagnak láttzanak é mint a' közepében.

5. A' mely pápa-ſzem az egygyik ſzemnek jó, nem kell soha a' másikra tenni, azért nagyon ſzükséges, hogy

6. A' pápa-ſzemnek két ſzára légyen, mert igy az üvegeket nem lehet el tserélni.

De a' ſzárok, még egy más tekintetben, nem tsak haſznosok, hanem el múlhatatlanúl ſzükségesek is egy jó pápa-ſzem-

ben. Láttyuk hogy a' ſzem az orral még a' koros vénségben is ſzoroſs egyben köttetésben vagyon, hogy ha ez erőſsen izgattatik, a' ſzem is réſzt véſzen abból és könyvez. Igy vagyon a' dolog meg forditva is, mert a' ſzembe kent erőſs kenötsre, és a' ſzemhéja alá hullott idegen testre, levedzik az ember orra és gyakorta erőſsen prüſzſzent.

Hogy pedig azon izgatásnak, mellyet a' ſzáratlan pápa-ſzemmel való élés, főképpen előſzör okoz, valóban nagynak kell lenni, abból meg itélhettyük, hogy gyakorta még a' kik erőſsen érzik is pápaſzemre való ſzükségeket, egy nehány próbák után, annak haſzna vételétől kéntelenek meg ſzünni, minthogy a' ſzemnek az által való izgattatását ki nem álhattyák, következésképpen a' pápa-ſzemmel sokkal roſzſzabbúl látnak, mint a' nélkül. Mind ezeken pedig a' pápa-ſzem ſzárakkal könnyü segélleni, mert ezek a' pápa-ſzemet a' vakſzemekhez ſzorittyák, és a' tsupán az orr nyergén nyugſzik. Igy a' ſzegény

orr nem tsipetik egybe, ennekfelette a' pápa-ſzem ſzárának az a' haſzna is vagyon, hogy a' pápa-ſzem nem mozdúl oly könnyen félre, mint ha tsupán az orron ülne.

A' nagyitó és meſzſze látó üveggel való gyakor nézés, minden korban, akár mitsoda nemű foglalatoſság mellett is, oly ártalmas következésű, hogy olvasóimat arról eléggé nem inthetem. De ez által telyességgel nem állitom, hogy az ollyan segéd ſzerek, leg alább egy ideig ſzükségesek nem lehetnek; igyekezni fogok a' munkák külömböző nemeinél azon eseteket ſzoroſsan meg határozni, mellyekben az embernek valóságos ſzüksége vagyon azokra, de egyſzersmind azon régulákat is meg állitom, mellyekre azon régulákkal való elésben ok vetetlenül vigyázni kell, ha nem akarja az ember, hogy nyilván ártsanak.

Hogy a' pápa-ſzem a' tökélletesen e-

géſséges ſzemnek árthat, nem ſzükség hoſzſzason meg mutatni, elég azokat a' ſzámtalan ifjú és vén bolondokat az uttzákon meg tekinteni, kiket az anya terméſzet a' leg jobb ſzemekkel áldott meg, és a' kik egy ollyan felséges ajándékot egy nevetséges módi által, mely egy Lorgnetnek a' mejjen való függésében áll, vakmeröen el bitangoltanak. Úgy láttzik, hogy ezek az emberek valami nagyságos dolognak tartyák, ha másokat le tapodhatnak, vagy ſzemtelenül az emberek orra alá nézhetnek. A' valóságos rövid látású elég ſzerentsétlen, hogy sok esetekben el kell lenni a' ſzem gyönyörüségei nélkül, hogy néha akarattya ellen hibázik az erköltsi régulák ellen; de csak ez érdemli is meg ſzánakozásunkat és türedelmünket. Ellenben ſzivesen ohajtanám, hogy a' tettetett rövid látásuakkal midenütt illendö megvetéſsel bánnyanak, talám ez az egygyetlen egy mód lehetne még, mely által bolondságokból korán meg térittethetnének.

4.

A' ſzemek' haſzna vételét illetö törvények, az idöre nézve.

Kevesek azon régulák, mellyeket e' tekintetben adni ſzükségesnek tartok, és azok is ollyan tiſzták, ollyan érthetök, hogy tsaknem semmi magyarázatot nem kivánnak.

I. Ha az ember mértékletesen de jól alutt, a' reggeli munka leg jobb az egéſséges ſzemnek.

Ebben az idöben, a' ſzem a' leg nagyobb meg eröltetéseket álja ki kár nélkül, mivelhogy az egéſz test, 's következésképpen a' ſzem is újj eröt gyüjtött.

De itt is vigyázni kell egy dologra, melynek ſzámban nem vételéért senki is büntetetlen nem marad, t. i. ne ſuſson az ember az ágyból, midön még alig ment ki az álom ſzeméből, mindjárt a' dolgozó aſztalhoz; mert minden hirtelen való által menetel az egygyik ſzerfelett valóból a' másikba, p. o. a' telyes nyugodalomból az egyſzeriben következő meg eröltetésre — könnyen okoz a' testben, az alkotmány formájában és elegyitésében nagy változásokat, következésképpen könnyen húzhat roſzſz következéseket maga után.

II. Az egéſséges ſzem sem alkalmatos mindjárt ebéd után, föképpen ha a' gazdagon meg rakott aſztalnál igen jól ett az ember, ollyan munkára, mely tsak középſzerû ſzem eröltetést kiván is.

Leg veſzedelmesebb pedig a' ſzem meg eröltetése az étel után, ha ülve kell

dolgozni. Az illyen tselekedet tsalhatatlan ártalmait a' jozan okoſság világánál is könnyü által látni, és meg mágyarázni, még könnyebb pedig a' tapaſztalásból meg bizonyitani; mert az álmoſság, a' gondolkozásra való kitsiny kedv, egy ſzóval az egéſz főbeli kedvetlen érzés, nyilván mutattya a' nedveſségek' före való tojúlását, melynagy mértékre kell pedig ennek nevekedni, ha a' lélek tehetségei és a' ſzemek ollyankor eröltetnek, midön egyſzersmind a' has sajtóltatik? Nézzünk meg bár egy ollyan embert, egéſz ábrázattyát veresnek, ajakait kékeseknek, és ſzemefejére edénnyeit vértöl fel dagadva találjuk.

Éppen ezen jelenségekböl lehet a' 3dik régulát ki húzni, tudni illik

III. Szorgalmatoson kerülni kell minden ſzem' eröltetö munkát, mindjárt a' test fel hevülése után, akár mi okból ſzármozzék is az.

Ez okból a' közönséges orátorok, prédikátorok, profeſsorok, igen roſzſzúl tselekednének, ha tartott beſzédjeik után mindjárt dolgozó aſztalokhoz sietnének, és lelkeket, ſzemeket eröltetnék. Valósággal a' leg jobb ſzem sem maradhat egy illyen maga viselet mellett sokáig egéſségben, mert a' tanitó, kinek ſzivén fekſzik a' fel vett tárgynak fontoſsága, a' ki nem adóba tanit; az orátor a' ki annak igazságáról a' mit beſzéll, meg vagyon györödve, és az iránt halgatóit is meg györni igyekezik — soha tüz nélkül nem beſzélhet, és ha annál ſzelidedben, annál hidegebb vérrel láttatik is beſzélleni, a' vér mindazonáltal meg gyül a' fejiben, és ſzemeit a' közönséges beſzéd után való tösténti eröltetésre alkalmatlanná téſzi.

Valósággal sok ſzomorú példákat emlithetnék, hogy meg külömböztetett ékesen ſzollású emberek, tsupán az által, hogy közönségesen tartott beſzédjeik után ſzemeiket oktalanúl eröltették, rövid idön oly

nagy ſzembeli gyengeséget okoztanak magoknak, mely tsak nem a' vakságban határozodott, és a' mely hivataljok foljtatására kevés idö telve tehetetlenné tette.

IV. Estve, a' mesterséges világosság mellett, ha külömben lehetséges, a' ſzemnek minden eröltetésit kerülni kell.

A' ki a' téli estvéken ſzemeit a' munkától kémélheti, sokáig meg tartya ſzeme éleſségét; azon közben már abban is sokat nyer az ember, ha környülállásai meg engedik oly foglalatoſságot válaſztani, mely fö törést nem kiván. A' nyári estvék és reggelek, ha a' környülállások engedik, a' téli estvék kárát elegedendöképpen ki pótolják.

Ha azon iſjak, kik magokat, és gyakorta még tulajdon familiájok' egy réſzét

alig táplálhattyák, ha azon férjfiak kik magokat egéſzſzen a' Haza és familiájok boldogítására ſzentelték, kéntelenek sok éjjeleket munkában tölteni, ſzemeiket erejek felett terhelni; ha az illyen tiſzteletre méltó emberek, ſzemek gyengeségéröl panaſzolnak, és gyakorta rövid idö alatt minden terhesebb foglalatoſságokra tehetetlenek léſznek, minden okos, minden nemes érzésü ember ſzivesen ſzánakozik rajtok, ha ſzintén kéntelen is az illyen mértékletlen eröltetést oktalanságnak nevezni. De ugyan mit mondjon az ember az ollyan léánykák és aſzſzonyok ſzemek gyengeségére, mely gyakorta a' hitel felett való álmatlanságból ſzármozik, mellyel az eſztelen Románoknak áldoznak? Ki véſzen réſzt az illyenek állapotjában, kik a' nappali órákat el korhelkedik, és éjjel, fejeket félig meddig való esmeretekkel tömik tele, 's ſzemek erejét meg tompitják.

5.

A' ſzemre való gondviselés a' külömbözö nemü munkák mellett.

Tudni való dolog, hogy itt tsak azokról a' munkákról lehet ſzó, mellyeknek közbenvetetlen, vagy leg alább költsönös bé folyások vagyon a' ſzemek egéſségébe, de ezek is ollyan sokfélék, és oly külömbözö dolgokra való vigyázatot kivánnak, hogy könnyen tele irhatnék egy közép nagyságú könyvet tsupán azon régulákkal, mellyekre a' ſzemre nézve a' munka közben kell vigyázni, ha egy a' néphez alkalmaztatott irásnak határi azt meg engednék. De ki venné réá magát egy ollyan könyv olvasására? Igyekezni fogok azért

magamat itt a' lehetö rövidséggel fejezni ki, és még is minden sorsúakra, minden mesterségre tekintettel lenni.

I. A' dolgozó aſztalt úgy kell mindenkor tenni, hogy a' világoſság, a' dolgozónak bal válla felett, felyülröl tsapanolag jöjjön.

Tsak ebben az állásban lehet a' tartós munkát ki állani, föképpen ha a' már javaslott elö vigyázati régulát ſzorgalmatoson követi az ember, ha t. i. az ezen könyv mellé ragaſztott táblán találtató pulpituſsal él, és igy a' munka közben az ülést az állásſal gyakorta fel tseréli.

A' kinek jó ſzemet kivánó foglalatoſságai mellett ſzüntelen ülni kell, rövid idön nagy gyengeségét fogja tapaſztalni ſzemeinek, ha ſzintén fejével keveset vagy semmit nem dolgozik is, mellyet nagyobb réſzént a' belsö réſzek egybe nyomásának,

és a' nedveſségek onnan ſzármazott meg rekedésének lehet tulajdonitani. Onnan vagyon az is, hogy az ollyan emberekben, a' belsö réſzek munkáſsága meg akadályoztatik, a' midön föképpen tartós ſzorulások ſzármaznak, mellyeknek mindenkor nagy befolyások vagyon a' ſzem egéſségébe, a' mint már meg jegyzettem. Onnan azt is meg lehet magyarázni, hogy miért vagyon a' tudósoknak és fö tiſztviselöknek, gyakorta a' ſzabóval, a' tsizmadiával egyenlö sorsok, minthogy az egéſzſzen egyenlö okok következései ugyan azonok ſzoktanak lenni; tsakhogy az elsöbbeknek ſzemei mindenkor sokkal hamarább kezdenek fájni, mivelhogy azokban gyakorta a' fö törés is segiti azt.

Némely munkák terméſzete nem engedi, hogy a' dolgozó aſztal igy állittaſsék, mint p. o. a' rézre mettzöknél és órásoknál vagyon a' dolog. Az elsök azon világoſságnak ſzeliditésére, mely a' ragyogó réz tábláról felette nagy mértékben verödnék külömben viſzſza, olajba mártott fejér papi-

rofsal bévont, nagy, és tsapanolag elő álló rámával élnek, de azon kéfzség által, mellyel egy nehány e' féle mesterek követték tanátsomat, tsak hamar meg győződtem az iránt, hogy ezt az árnyéktartót mind a' rézre mettzőknek és órásoknak, mind pedig egyátalyában az igen fénylő és apró tárgyakkal foglalatoskodoknak fzemeikre nézve, sokkal hafznosobbá lehetne tenni, ha t. i. a' fejér papiros helyett, olajba mártott gyenge zöld papirofsal vagy tafotával vonnák azt bé. A' ki ezt nem próbálta, annak képzete sem lehet azon jó, fzelid világofságról, mely a' munkában lévő tárgyon egyenlőleg terjed el. Ha azon ablakkal, melyben az ember dolgozik, által ellenben ollyan kőfal vagyon, melyre a' nap süt, abban az esetben az árnyéktartónak akkorának kell lenni, hogy az egéfz ablakot bé fedje, azomban mindenkor tsapanolag kell előfelé állani, ha azt akarja, hogy az afztal illendőleg meg világositttassék.

Sok mesteremberekénél tapafztaltom

azt az ártalmas ſzokást, hogy munkájokat tiſzta vizzel töltött üveg golyobisokkal felette erősen meg világosittyák. Minthogy ezeknek a' golyóbisoknak a' dolgozó aſztalon kell lenni, minthogy a' világositás mindenkor viz-erányoson esik, soha sem lehet azt el kerülni, hogy a' golyobis irtoztató fénnye a' ſzemet ne találja Milyen ártalmas bé folyásának keljen lenni egy ollyan munkának a' ſzemre nézve, ellene mondhatatlanúl meg lehet itélni abból, a' mit felyebb a' világoſság el oſzlásáról mondottam.

El hiſzem, hogy ezek a' mesteremberek közönségesen azt a' fontos ellenvetést fogják tenni, hogy a' gyertya világ az ö foglalatoſságok mellett soha sem elégséges, hogy nékiek igen nagy világoſságra vagyon ſzükségek. Imé itt vagyon az egygyik azon esetek közzűl, melyben az Argand méttse által való világositást minden más világositás nemeinél, a' tapaſztalásból sokkal elöbb betsüllöm — de ezeket a' ſzoba közepében, alkalmas magoſsan, karikába kell

állitani, és egy ollyan fejéren mázolt kalap forma árnyéktártó alá kell akaſztani, melynek közepében az ablakig érö kéménnye, ſzelelöje vagyon.

Illyen módon, könnyen és eléggé meg lehet a' ſzobának akkora réſzét világositani, hogy többen is, ha karikába ülnek, a' leg kényesebb munkán dolgozhaſsanak, a' mint a' nemesebb mesterségek ide való akademiájában láttyuk. A' javaslott kalap forma kéſzület, egyſzersmind azt is tselekſzi, hogy az olaj göz a' ſzoba levegöjét meg nem veſztegetheti. Ha egygyiktöl vagy másiktól a' dolgozók közzül, a' terméſzet a' ſzem ſzükséges óltalmát felyülröl meg tagadta, a' midön annak ſzemöldök és ſzem ſzörei ritkák, vagy ſzemei felette ki dülyödtek, a' világoſság ártalmas következéseit, egy darab zöld tafotából kéſzitett vékony ſzem paiſsal, mellyet fejére téſzen, könnyen meg elözheti.

II. Rendkivül ártalmas a' könyvet vagy irást a' gyertyán túl tartani, vagy háttal az ablak felé fordúlni a' könnyebb olvasás kedvéért:

Mert a' világoſság súgárai illyetén-képpen mindenkor felette nagy ſzámmal verödnek viſzſza a' ſzemre. Egy ollyan tselekedet ártalmát sokkal ſzembetünöbben megérzi az ember, ha a' papiros igen fejér, a' betük pedig igen élesek és feketék.

Azokra nézve, kik kéntelenek életeknek nagyobb réſzét irásban, olvasásban tölteni, vagyon még egy különösön fontos régula, mellyet soha sem kell el múlatniok, ha vénségekben ſzemeik' gyönyörüségével élni akarnak, és az abban áll, hogy

III. Az olvasást soha estvére ne halaſzſzák, hanem estvéli foglala-

tosságúl inkább az irást válaszszák.

A' ki sokféle és tartós próbákat azzal nem tett, hogy vallyon estve az olvasásban vagy irásban fárad é el erősebben a' szem, az elött talám ez az állatás képtelennek fog tettzeni, de a' kinek tettzik önnön magán próbát tenni, hamar meg gyözödik arról, hogy ez a' régula egészszen a' tiszta tapasztaláson épült. Talám ezen nevezetes jelenségnek egyedül való oka az, hogy minekutánna ki gondoltuk a' mit valamely tárgyról irni akarunk, le irjuk, 's úgy szolván oda nem nézünk, keveset gondolván vele, ha valyon a' betük helyes formába vettetnek é. Abból pedig önként foly, hogy a' szépen való irást estvére még kevésbé lehet ajánlani, mint az olvasást, mert itt tsak a' föböl való irásról vagyon szó.

Igaz ugyan, hogy némely mesterek nagyitó üvegek nélkül telyességgel nem dol-

gozhatnak, mint p. o. a' rézmettzők, az órások; de ezeknél az embereknél igen fontos hibákat tapaſztaltam, mellyeket az üvegekkel való élésben ejtenek, és a' mellyek a' ſzem egéſségét, egygyik emberben hamárább, a' másban későbbre, de ſzükségesképpen el rontyák.

Közönséges hibája t. i. a' rézmettzőknek, hogy a' nagyitó üveget kezekben tartyák. Ellenben az órások, ſzemhéjjak rántzaival oly erőſsen mg fogják az üveg párkánnyát, hogy az a' ſzem elött fügve marad, ezt pedig azért tselekſzik, hogy mind a' két kezekkel dolgozhaſsanak. Minthogy pedig semmi sem ártalmasabb a' ſzemnek mint az egygyesitö pont ſzüntelen való változtatása, a' midön az ember az üveget most a' munka tárgyához, majd a' ſzemhez tartya közelebb; minthogy a' mint ezen könyv elején emlitettem, a' külsö nyomástól minden ſzem ſzenved, többet vagy bevesebbet, a' ſzerént a' mint a' nyomó erö nagyobb vagy kiſsebb, több vagy kevesebb ideig tartó, könnyen által

láthattyák olvasóim, mely hamar keljen a' mesterek ſzemeinek egy ollyan ſzokás mellett ſzenvedni, midőn munkájok már a' nélkül is elégséges arra, hogy látásbéli tehetségeket laſsan laſsan meg eméſzſze.

Igen fontos régulának tartom azért.

IV. A' kinek foglalatoſsága ollyan, mely a' nagyitó üveg segedelmét valósággal meg kivánnya; köſse fel az üveget egy gyenge kötövel, vagy ſzorittsa két ſzárainál fogva a' vakſzeméhez, hogy igy az üveg mind addig mozdulás nélkül maradjon a' ſzem elött, valameddig dolgozik.

Gyakorta tapaſztaltam hogy a' nagyitó üvegekkel, némely vén emberek is

igen rosszúl élnek, és ennél fogva szemeiknek két tekintetben ártanak; elöször, minthogy soha sem kell nagyitó üveggel olvasni, mivel a' szem rövid idön úgy hozzá szokik, hogy a' leg erösebben nagyitó üvegek sem lésznek elégségesek; másodszor, minthogy az üveget kezekben tartyák, holott a' vénség miatt már annyira reszketnek, hogy még kezeknek az asztalra való támosztásával sem akadályoztathattyák meg az üveg mozgását. De a' ki ifiabbnak akár láttzani, mint a' milyen valósággal, mindenkor balgatag gondolatokra megyen.

Töbnyire mindenek, kiknek foglalatosságaik mellett üvegre vagyon szükségek, ezen segitö eszközzel tsak az egygyik szemek iránt gondoskodnak, 's a' másikat töbnyire bé hunnyák. Az ugyan a' játék szinben egy pár óráig kár nélkül meg eshetik, de a' ki a' terhesebb munkák mellett sokáik tselekszi azt, igen korán észre veszi szemeiben azt a' kárt, mely egy ol-

ſyan tselekedettöl el válhatatlan. Ez okból nagyon ſzügséges, hogy

V. Mind azokban az esetekben, mellyekben meſzſze látó, nagyitó vagy más egyéb üvegekre vagyon valakinek ſzüksége, ſzemeit ſzüntelen tserélje meg, és most az egygyik, majd a' másik ſzemével nézzen az üvegen kereſztül.

Ezen régulának követése igen könnyü azokra a' mesterekre nézve is, kiknek az üveggel való nézésközben dolgozniok kell, ha t. i. a' nagyitó üveget úgy a' mint fenn emlitettem ſzemek eleibe tsiptetni tettzik, de valameddig a' ſzokás ſzerént kezekben tartyák azt, lehetetlen ezen régulát követniek, mivelhogy kevesen tudnak jobb és bal kezekkel egyaránt dolgozni.

VI. Mind azok a' kézimivesek és mesterek (Künstler) kik igen fényes tárgyakon dolgoznak, p. o. az ötvesek és juvelirek 's több ollyanok válaſzſzák meg ſzorgalmatoson az estvéli munkát, úgy hogy mesterséges világoſság mellett, tsak foglalókon, vagy egyéb homályosabb tárgyakon dolgozzanak.

Sokaknak vágtam ki ſzemekböl a' hájogot, kik vakságokat semmi egyéb oknak nem tulajdonithatták, hanem hogy éjjelenként drága köveket foglaltanak egybe; el halgatok sok más terhes és fájdalmas ſzem nyavalyákat, mellyeket igen sokſzor a' felette fényes tárgyak' mesterséges világoſság mellett való dolgozásából láttam ſzármozni.

VII. Azok a' festök, kik nagyobb olajos képeket kéſzitenek, azon ablaknak, mely mellett dolgoznak, felénél nagyobb réſzét vonnyák bé zöld tafota firhangal.

Valósággal jó vólna, ha az ollyan mesterek, kiknek ſzáma külömben is kitsiny, mindenkor ollyan tágos ſzobában dolgozhatnának, mely felyülröl tsapanolag világositattatnék — minthogy pedig ez az alkalmatoſság igen ritka, ſzükség egyátalyában, a' fenn meg irt módon, a' vizeányos világositást el kerülni, mely nem tsak hogy akadályára lenne a' mesternek a' munkában, hanem annak ſzemeit a' fényes ſzinekröl viſzſza verödött súgárok által irtoztatóképpen el fáraſztaná és meg gyengitené. Tudni való dolog az is, hogy ha a' dolgozó ſzobának több ablakai vagynak, mellyek talám a' világoſságot külömbözö oldalról, vagy valamellyik falról vethetik

a' képre, mindazokat egygyen kivül tömött firhangokkal bé kell vonni.

VIII. Szükség hogy az erős szén tüz mellett dolgozó kézimivesek, szemeiket friss forrás vizzel sok izben meg mossák.

Ezen előre való gondosság által, az illyen emberek nem tsak alkalmatosabbakká tétetnek munkájokra, minthogy a' szem a' hideg vizzel való mosódás által mintegy ujjá születik, hanem egyszersmind azon rosszsz következéseknek is sokáig gátat vetnek, mellyeket a' szüntelen tartó tüz melege a' szem lentséjében elébb hátrább tsaknem mindenkor szokott okozni. Láttyuk p. o. hogy a' kovátsok, lakatosok, szakátsok gyakorta leg jobb idejekben hályogot kapnak.

IX. Éppen ollyan ſzükséges a' ſzem gyakor meg mosása azokra nézve, kik igen sokat foglalatoskodnak gyapjú portékákkal.

Mert az apró, sőt mondhatni láthatatlan gyapjú por, valamint a' tűz hévsége, nem ritka oka a' hályognak, sokáig tartó ſzem tüzeſségnek, ſzemhéj ſzélei ki fordúlásának, a' ſzem ſzegeletei ki sebesedésének, (excoriatio) a' mint engemet arról ſzámtalan példák meg győztenek. De az e' féle munkásokra nézve, a' friſs forrás vizzel való mosodás nem elég a' gyapjú por ártalmas következéseinek el háritására, hanem azt meg kell mindenkor nyálkával (mucilago) és glét etzettel elegyiteni, a' mint felyebb már a' poros hév napokban való útazásra nézve javasoltam.

Ezen kevés és summáson elő adott elő vigyázati régulákból, mellyeket az embernek a' külömböző nemű munkák mellett,

a' ſzem haſzonvehető állapotjában való meg tartása végett, ſzorgalmatoson követni kell, azok a' mesterek és kézimivesek is, kik itt tulajdonképpen meg nem neveztettenek, meg itélhetik mit keljen ſzemekre nézve kerülni vagy el követni. A' selyem festők p. o. kik a' selyem ragyogó fényes ſzineivel, és a' lúgsós párázatokkal, mellyek nélkül az ő mesterségek el nem lehet, felette kinozzák ſzemeiket, abból a' mit itt fontoson elő adtam könnyen által látthatyák, hogy az ő ſzemeiknek nagyon haſználni kell, ha azokat a' felyebb emlitett nyálkás ſzem vizzel gyakran, közbe közbe pedig hideg forrás vizzel meg mossák; továbbá hogy nagyon ſzükséges a' selymet nem mindenkor ugyan azon ſzemély által akaſztatni ki a' friſs levegöre, a' ſzáradás végett, mert a' külömböző ſzinekröl ſzünetlen és igen élesen viſzſza verödött súgárok könnyen árthatnának az ollyan ember ſzemeinek.

6.

A' ſzemek' meg nyugtatása, az el kerülhetetlen meg eröltetés után.

Ha házi vagy tiſzti köteleſségeink azt kivánnyák, hogy ſzemeinket ollyanokkal terhelyük, mellyeket látásbéli tehetségek kára nélkül nem sokáig hordozhatnak el, abban az esetben, a' ſzemnek ha nem a' leg jobb, de leg alább haſzonvehető állapotjában való fenn tartására tsak egy út vagyon, t. i. a' telyeſséggel tzél ſzerént való meg nyugtatása a' ſzemnek a' foglalatoſságokon kivül való órákban. Ennek ſzükséges vóltát oly elevenen érzik mind azok, kikröl itt ſzóllok, hogy kiki a' maga módja ſzerént mindent el követ, hogy el fáradott ſzemeinek újj eröt ſzerezheſsen.

De oh mely felette hibás és egéſzſzen ellenkezö módok azok, inkább nevelik mint kiſsebitik azok által ſzemek gyengülését.

Vajha olvasóim a' következendö, tsupán önnön tapaſztalásomon épült elö vigyázati régulákat ſzoroſsan követnék, bizonyos vagyok az iránt, hogy még azok is, kik kéntelenek ſzemeiket hitelfelett eröltetni, látásbéli tehetségeknek nagy erösödését éreznék azok után.

I. A' ki sokáig dolgozik egy folytában, a' ki ſzüntelen egy forma és igen apró tárgyak visgálásában foglalatoskodik, milyenek p. o. a' ſzámvetö táblák, és a' kinek a' munka mellett eſzével is kell dolgozni, ſzükség hogy ſzemeit, üreſs óráiban, a' mennyire tsak lehet, ſzabad tiſzta levegöben, a' távól lévö tárgyak nézésében gyakorolja.

A' ki illyen ſzem legeltetés gyönyörüségével soha sem, vagy igen ritkán él, annak képzete sem lehet ezen hathatós ſzernek haſznáról, a' ſzem' újj munkára való meg erösitésében. Nem tsupán a' nyár alkalmatos a' ſzemnek ezen meg nyugtatására, a' ſzép téli napoknak is mindenkor az a' haſznok. De a' fedhetetlen tiſztviselő, főképpen télben, az ágyból mindjárt dolgozó aſztalához siet, 's egéſz ebédig ott ül. Alig ſzedték el az aſztalt, 's már ismét a' ſzámvetés vagy acták mellett ül — 's mikor egyſzer vége a' napſzámnak, azt gondolja hogy valami nagy jót tselekſzik ſzemeivel, ha egy pár óráig kártyázik. Mi leſz idövel abból a' ſzemböl, mellyet ollyan kéméllenül ostromólnak? De fel téſzem, hogy azok elég erösek arra, hogy ezt a' velek való bánást sokáig ki álják. Vakság vagy leg alább vakséggal vetekedö ſzem gyengeség annak mindenkori és tsalhatatlan következése.

Az erdös helyeken, vagy tágos réte-

ken való sétálásnak nagy haſznairól, már oda fenn ſzóllottam.

II. Hogy a' ſzem hoſzſzas meg eröltetése után, a' lovaglásnak is, tsak közbenvetett (mittelbar) ugyan, de igen haſznos bé folyása vagyon a' ſzem meg nyugtatására, az iránt semmi kétség nintsen.

Mert a' ki mindennap ſzokott lovagolni, minden bizonnyal nem lovagol ſzerteſzélyel a' város ſzoroſs utzáiban, hanem meſzſzebb lévö helyeket válaſzt magának. Tehát már abban is nyert, hogy mintegy kéntelen ſzemeit a' meſzſze való nézésben gyakorolni. Azon kivül pedig a' lovaglás haſzna a' belekre nézve ollyan bizonyos, hogy valóban tsudállani lehet, miért nem folyamdnak többen ehez a' derék ſzerhez a' has üregében található réſzek hoſzſzas

nyavalyáiban, 's miért forditanak örömes tebb három annyi költséget is a' Kämpf kristélyaira, és más hasonló ſzerekre.

Felyebb már meg mutattam, hogy a' ſzem gyengeségének oka gyakorta tsak a' hasban lévö belsö réſzek öſzve ſzorittásában, és az onnan ſzármazott hoſzſzas ſzorúlásban vagyon. Milyen haſznosnak kell tehát a' lovaglásnak lenni a' ſzemre nézve, ha a' mértékletes rázódás által a' belek tulajdon mozgásokra ismét fel serkentetnek, kötelességek folytatására viſzont alkalmatosokká tétetnek, és a' fóben ſzerfelett meg gyült nedveſségeket el oſzlattyák, vagy azokat meg gyülni sem engedik.

III. A' ſzem meg nyugtatásának egygyik módja, a' hoſzſzas és nagy meg eröltetés után, minden bizonnyal a' külömb külömbféle tárgyak visgálásában áll, mellyek

által egyſzersmind a' lélek is meg vidúl.

Igy p. o. már sok ollyan nagy tekintetü férjfiakat beſzéllettem réá, a' kik kéntelenek vóltanak ſzemeiket a' Status ſzolgálattyában meg eröltetni, hogy meg nyugtatásokra, a' terméſzet historiáját ſzéles értelembe véve, vagy tsupán a' plánták tudománnyát válaſztanák, vagy hogy egy rajzolatokból, mettzett képekből álló kitsiny gyüjteményt ſzerezzenek. Mind ezek rövid idön oly ſzembetünöleg és tagadhatatlanúl tapaſztalták, annak, ſzenvedö ſzemeikre ki terjedö haſznát, hogy annakutánna foglalatoſságaik mellett ſzemeiket sokkal inkább meg eröltethették, és még is roſzſz következését nem érzették oly erösen mint annakelötte.

A' leg terméſzetesebb következés, mely az éppen most emlitett fontos tapaſztalásból, azt mondhatni önnként foly, ez:

IV. A' jádzó ſzin igen tzél ſzerént való meg nyugtatására ſzolgálhat a' munkás ſzemnek.

A' jádzó ſzin élö és élet nélkül való tárgyainak egymást ſzüntelen fel váltó enyelgö képzeltetése, a' ſzembe tünö ellenkezöség a' ſzép és roſzſz figurák között, mellyeknek nézése alatt leg alább egynehány ſzempillantatig el felejtyük, hogy azok tsak mesterség müvei, a' munkában el fáradott ſzemnek oly eleven, és a' látás erejét újra fel éleſztö gyönyörködtetést okoznak, hogy valóban egy pár igy töltött óra után, az ember mintegy újj látásbeli eröben érzi magát, még pedig annyival ſzembetünöbben, ha nem tsak a' ſzem elégittetik ki a' kedvesen képzeltetett tárgyakkal, hanem egyſzersmind a' fül is az egybe illetett hangzatok által; ha nem kételenittetünk arra igyekezni, hogy az irót mély és homályos képzeteinek úttyában köveſsük, vagy ha eröſsen fel gerjeſztö indúlatok ál-

tal nem vagyunk a' jádzó ſzemélynek egynehány ſzempillantatig tartó sorsához lántzolva.

Ebből könnyü meg itélni, hogy az elmés tántzos jatékok a' ſzem meg nyugtatására főképpen haſznosok lennének.

Ha a' jádzó ſzint valóban ollyan helynek kell nézni, a' hol a' munkával nap estvig meg terhelve vólt ſzemek a' hoſzſzú téli estvéken, a' következendö meg eröltetésre újj eröt gyüjtheſsenek, úgy terméſzet ſzerént némely valóságos jobbitásokról kellene gondolkozni, mellyek nélkül a' jádzó ſzin sok eröſsen dolgozó emberek ſzemeire nézve még mind ártalmasnak marad; még pedig mideneknek ſelette egy tzél ſzerént való világositás módját kellene bé vinni.

Valahányſzor a' jádzó ſzinbe megyek, leg elsö érzésem, a' felsöbb emeletekböl nézöknek ſzemei iránt való ſzives ſzánakozás; mert mellyik jó ſzem álhattya ki az 50—60 gyertyákkal meg rakott függö,

vagy a' lósik (loge) oldalára akaſztott gyertya tartók felyülröl való nézését tsak egy fél óráig is minden fájdalmos érzés nélkül, el halgatván a' rendkivül ſzükségtelen, minden izérzés nélkül való aranyos tzirádákról ezer 's meg ezer rétben viſzſza verödött súgárokat; mellyek magok is segitik a' ſzem kínzását?

Itt vagyon a' második eset, melyben az Argand métseſsével való világositás módja, minden más féle világositás módjai felett bizonnyal meg érdemli az elsöséget. Mihelyt t. i. a' jádzó ſzin mennyezetének közepére, egy fejér ſzinre festett, vagy tükrökkel ki rakott kalap kéſzittetik, mely ollyan mély, hogy az, egy Argand métsessével fel kéſzült függö gyertya tartót a' lángig bé fedhet, minden bizonnyal az egéſz ház jobban meg világosittatik, mint a' közönséges, akár függö, akár más gyertya tartók által lehetséges; és a' mellett a' nézök ſzemei nem fognak többé ſzenvedni, minthogy a' métses lángja tsak azok ſzemeit illetheti, a' kik ſzánſzándékkal a'

mennyezetre néznek. Tudni való dolog, hogy itt kéménynek és ſzelelönek kell lenni a' kalap közepében.

Mindazonáltal a' nézők ſzemei semmi miatt sem ſzenvednek annyit, sem a' leg elsö sem a' leg felsö ſzékekben, mind a' jádzó ſzin elsö felén nagy világgal égö méts sorok miatt, mert azoknak ártalmas következéseit semmi módon sem lehet el kerülni. A' leg ſzorongatóbb félelem tamad azért bennem, valahányſzor ezekben az, mind a' ſzemre, mind pedig a' játékſzini meg tsalattatásra (illusio) nézve ártalmas ſzékekben ollyan férjſiakat ſzemlélek, kiknek ſzemeire a' Statusnak ſzüksége vagyon. Adná Isten, hogy egy föbb Hatalmaſság (mert tsak a' viheti végben) ezeket a' helyeket mindenkor ollyan elö fizetök ſzámára határozná, a' kiknek az ételen, italon, ſzekerezésen, lovagláson, alváson, és neveknek valamely levél vagy Wechsel alá való irásán kivül semmi egyéb foglalatoſságok az ég alatt nintsen.

A' munkás ſzemeknek még egy igen jó meg nyugtatása módjáról kell ſzóllanom, és ez a' biliárd, mely minden játékok koronája. Mondjon bár valaki egy játék nemet, mely az értelemre, a' test egéſségére, a' ſzem meg nyugtatására, a' ſzem mértéki gyakorlásra, a' kéz erőſségére, a' lélek meg vidámitására nézve oly haſznos vólna mint a' biliárd. Következésképpen méltó juſs ſzerént adhatom a' következendö és utolsó tanátsot.

V. Télben, a' midön gyakorta nem lehet testi mozgásokat tenni a' ſzabad levögöben, azok az emberek, kik kéntelenek nap estvig tsak nem ſzünetlenül és ſzorgosan foglalatoskodtatni ſzemeiket, az esvét ne töltsék valami ollyan játékban, mely helyben ülést kiván, hanem válaſzſzák meg nyugtatásokra az áldott biliárd játékot.

A' ſzüntelen való, nem fáraſztó ſigyelmeteſség a' játék minden állásaira, a' sokſzor meg újjitott külömb külömbféle próbák, mellyek által az ember azon állásokat önnön maga haſznára akarja forditani, a' test ſzüntelen való mérsékelt mozgása, (tudni való dolog, ha nem indúlatoson jádzik az ember) a' golyóbist oly ſzépen fel váltó zöld ſzine az aſztalnak, és a' gyakorta igen haſznos lélekbeli jegyezetek, a' jádzó társ, vagy a' körül állok felöl, a' kik gyakorta nagyobb réſzt veſznek a' játékban, mint magok a' jádzó ſzemélyek — oly jóltévö physikai is egyſzersmind erköltsi érzést okoznak, hogy minden bizonnyal egy illyen meg nyugtatás után, mind lelkét mind ſzemeit könnyebben és tovább meg eröltetheti az ember, mint ha ezen derék ſzer nélkül el kell lenni.

Igaz ellenben, hogy ha az ember, egynehány garas meg kéméllése kedvéért ſzürkületbe jádzik, a' midön a' fejér golyóbisokat is alig esmérheti meg, akkor a' leg jobb ſzem is ſzenved, akkor az ollyan ſze-

mek is hamar meg gyengülnek, mellyeket a' terméſzet különösön meg áldott vólt, és még semmi eröltető munka alá nem vóltanak vettetve.

Még sokkal haſznosabb lehetne a' biliárd játék a' ſzorgalmatoson dolgozó emberek ſzemeire nézve, ha közönségesen egy tzél ſzerént valóbb világositás módját vennének ſzokásba; mert azon kevés gyertyák, mellyek a' biliárd két oldala felett vagynak, még ollyan roſzſzúl is állanak, hogy inkább világosittyák a' jádzó ſzemélyeket, mint a' jádzó aſztalt. Ide járúl az is, hogy a' gyertyák roſzſzak ſzoktanak lenni, hogy azok igen egyenetlenül égnek, hogy a' világoſság ebben a' ſzempillantatban alkalmas nagy, a' másban felette kitsiny. Mitsoda bé folyása légyen mind ezeknek a' ſzem egeſségébe, már fellyebb meg mutattam, úgy tettzik azért hogy köteleſségem a' biliárd jobb meg világositása módjáról való gondolatomat ide bé iktatni, mely a' gyertyánál minden bizonnyal ól-

tsóbb, a' ſzemre nézve pedig sokkal haſznosabb léſzen.

Négy, fejér ellenzöjü Argand métses, mellyek közül kettö a' biliárd aſztalnak alsó, a' más kettö pedig annak felsö linéája felett égne, a' leg nagyobb biliárdot is tökélletesebben, és egyenlöbb mértékben világositaná meg, mint sem azt 50 gyertya is tehetné. Tsak ez a' világositás módja egyforma mindenkor; minden más világositások nemeinél, a' világoſság mennyiségének únalmas és gyakorta hirtelen való változásai, a' ſzemnek nem kitsiny terhére vagynak. Mind az a' mit ezen javallás ellen, mely nem tsupa éſzfuttatás ſzüleménnye, hanem a' mely már egynehány helyeken a' leg jobb következéſsel végre hajtatott, lehetne mondani, abban állana, hogy a' biliárd aſztalok ezen világositás neme miatt sokat ſzenvednének, minthogy igen könnyen el motskoltathatnának. De ez az ellenvetés azt tartom hamar el enyéſzik, ha a' tulajdonos, a' jegyzönek (marqueur) tsak valamennyiben való ſzoros vigyázatot pa-

rantsol is; mert tsak a' jegyző ostobasága, vagy restsége miatt árthatnak a' métsek a' biliárdnak. Itt is ſzükséges a' levegő meg romlásának útját egy oly füst tsö által el állani, melynek egygyik vége a' métses felett vagyon, a' másik pedig egy füst üzővel (ventilator) az ablak egygyik karikájába végzödik.

Sokſzor vettem éſzre, hogy az ollyan emberek, kik kéntelenek eſzekkel, ſzemekkel sokat dolgozni, azt gondolják hogy ugyan tzél ſzerént való nyugodalmat adnak magoknak, ha egy pár óráig helyt ülnek, és sakkoznak. De ugyan hogy kapjon az el fáradott ſzem erőre ollyan játék mellett, mely ſzüntelen való helyt ülést, és mély gondolkozást kiván? Valójában sok példákat emlithetnék, hogy a' sakkozás az ollyan emberekben ſzembetünő rövid látást, és ſzem gyengeséget okozott, a' mely, ha az el fáradott ſzemmél jobban bántanak vólna, minden bizonnyal soha sem ſzármazott vólna.

7.

Azon régulák, mellyekhez azoknak a' ſzerentsétleneknek kell magokat tartani, a' kik fél ſzemeket el veſztették.

A' tapaſztalásból már régen bizonyos az, hogy a' kik ſzerentsétlenségekre fél ſzemekkel meg vakultak, minekutánna ezen állapothoz hozzá ſzoknak, és egéſséges ſzemekkel eleinten vigyázva élnek, fél ſzemmel ſokkal élesebben és tiſztábban látnak, mind az elöt mind a' kettövel láttanak. Esmérek olyanokat, kik ez elöt sok eſztendövel meg vakúltanak fél ſzemekkel, és még is moſt, koros vénségek ellent nem álván, a' leg kényesebb foglalatoſságokat, éppen ollyan hiba nélkül folytattyák, mint folytatták midön mind a' két ſzemek meg vólt.

Mindazonáltal igen fontos igazságnak marad az, a' fél ſzemüekre nézve, hogy azoknak mind azon tanátsokat, mellyeket az egéſséges ſzemmel való banásról elö adtam, ſokkal nagyobb gondoſsággal kell követniek, mint a' kiknek még két jó ſzemek vagyon. Egygyetlen egy ſzemekre való gondviseletlenségek által könnyen meg foſzthattyák magokat bóldogságok maradvánnyától.

Kezdetben, minden félſzemü ember, mihelyt egéſséges ſzemének haſznát akarja venni, egy ſzokatlan mozgást és fájdalmas feſzülést érez meg vakúlt ſzemében; egéſséges ſzeme még a' kitsiny eröltetést sem ſzenvedheti, mindjárt el fárad, és gyakran könyvez.

Ezen jelenségek, mellyek ha sokáig tartanak, tagadhatatlanúl bizonyitják a' ſzem nevekedö gyengeségét, többnyire hamar el múlnak, ha a' világtalan ſzemet egy nehányſzor egybe rételt vékony gyóltsal bi fedi az ember, ennek leg alább a' mun-

ka közbe mindenkor meg kell esni. Tökélletesen el lehet pedig ezen rendkivül kedvetlen jelenségeket kerülni, ha az egésséges ſzemet nem ſzorittya az ember addig munkára, mig az (talám valami tüzesség és évesedés által) egy réſzént oda lett ſzem telyeſséggel bé nem gyógyul, és nem fáj. Ha az ember ezen jó indulatból ſzármazott, és egéſzſzen a' tapaſztaláson épült tanátsot ſzámba nem véſzi, a' ſzem nagy meg eröltetésére, mindenkor újj és nagy fájdalmok ſzármoznak a' beteg ſzemben; a' beteg sok ideig minden foglalatoſságra telyeſséggel alkalmatlan léſzen, és egy illyen tselekedet meg újjitása által, rövid idön ollyan gyengeséget okoz egéſséges ſzemének, hogy a' vakságig tsak egy lépés hijjával léſzen.

Második Szakaſz.

A' gyenge ſzemekkel való bánásról.

Itt tsak a' gyenge ſzemekre való gondviseletröl ſzólhatok kornyülállásason, mert tsak ez illeti a' nem orvost. Tulajdonképpen való gyógyitása a' ſzem gyengeségének, tsupán az értelmes orvos foglalatosságának marad. Minthogy pedig a' gyenge ſzemet tökélletesen helyre állitani nem mindenkor, söt el merem mondani, igen ritkán lehet, sok esetekben tsak az a' tzél, hogy a' ſzem, jelen lévö állapotjánál roſzſzabba ne eſsen. Mindazonáltal ez nem függ annyira az orvostól, mint azon tzélſzerént való és gondos ſzemmel való bánástól, melyre a' betegnek magának kell gondjának lenni.

Szerentsére azzal vigaſztalhatom olvasóimat, hogy a' ſzem gyengesége ritkán megyen által valóságos vakságba, ha az ezen munkában elő adott javaslásokat figyelemmel követni akarják. Oh vajha ne engednék magokat a' kontár ſzem orvosoktól, és egygyik orſzágból a' másba koborlóktól, az elkerülheretlen vakság félelmeivel gyötrettetni, és ollyan ſzerekhez folyamodni, mellyekből azon nyomorúlt jövendőlők pénzt kapnak, az ember ſzemevilága veſztét pedig valóban segitik.

1.

Mindennapi gondviselet a' gyenge ſzemekre.

A' gyenge ſzemekre való gondviselés egyben 's másban nagyon külömböz az egéſséges ſzemekre való gondviséléstől. Miben áljanak ezen külömbségek, azt itt

tiſztán meg határozni igyekezem, külömben pedig tudni való dolog, hogy az eddig elöadott régulák, mellyek közül egy-gyet is a' gyenge ſzemekre nézve ki nem veſzek, azokra az emberekre is illenek, a' kik nem ollyan ſzerentsések, hogy telyességgel egéſséges ſzemmel birjanak.

Töbnyire a' gyenge ſzemüek a' világoſságot egyátalyában kerülni ſzokták, de ſzerentsétlenségekre rendſzerént inkább ártalmas mint haſznos módon. Mint p. o. a' rövid látásuak nagyobb réſze zöld pergamentböl kéſzült és fényes firnátztzal bé vont ſzempaiſsal ſzokott élni; mások könyveket raknak a' gyertya eleibe, vagy a' gyertyát a' kementze háta megé, vagy a' ſzoba valamely más ſzegeletébe téſzik, a' honnan a' világoſság ſzemeket nem éri. Minthogy mindazonáltal telyes lehetetlen, hogy történetböl vagy egy egyenesen jövö, vagy viſzſza verödött, és gyakorta kétſzerezett súgár a' ſzembe ne süſsen; minthogy még az ollyan estvéli társalkodásokban is, a' hol az ember egéſzſzen meg bizott

barátttyai között vagyon, nem lehet mindenkor, legalább a' felkelés és elmenés közben a' gyertya lángját telyeſséggel el kerülni; tehát egy ollyan hirtelen való világoſság öſztönnek, melyhez a' ſzem hozzá nem ſzokott, mindenkor nagyobb bé folyása vagyon a' ſzenvedö ſzembe, és még inkább gyengiti azt. Egyátalyában a' gyenge ſzem sokkal könnyebben el ſzenvedi a' nagy, de közönségesen el terjedett világoſságot, mint egygyetlen egy gyertyának kitsin lángját. Sokſzor találtam helyeſnek a' Fest prédikátor ur *) meg jegyzését, hogy az égö gyertyát nappal minden gyenge ſzemü ember sokkal nehezebben ſzenvedheti, mint estve.

Tehát igen fontos régula az, hogy

I. A' gyenge ſzemü ugyan soha se kerülje a' világoſságot egéſzſzen, mindazonáltal azon esetekben,

*) Lásd. Winke aus der Geschichte eines Augenkranken.

midön kéntelen a' gyertyához igen közel ülni, annak felette nagy izgatását ſzeliditeni igyekezze.

Ezt a' tzélt leg könnyebben el éri az ember egy kitsin zöld tafotából kéſzült árnyéktartóval, mellyet a' sebiben könnyen magával hordozhat, és akárhol légyen, a' gyertya eleibe állithat, a' nélkül hogy a' társaságnak a' gyertya el dugásával terhére lenne. De ſzámtalan dolgok vagynak még a' gyertyán kivül is, mellyek a' gyenge ſzemet, főképpen estve felette kinozzák, és a' mellyek ellen egy árnyéktartó sem óltalmaz meg. Igaz ugyan, hogy a' fejér ónat az aſztalakról el törlötték, de nints é még elég tárgy az aſztalon, mely még az egéſséges ſzemnek is, ha az napestvig sokat dolgozott, nem kevés únalmára vagyon? Vagy talám a' portzellán, melyre egy két virágotska vagyon festve, az ezüst kés, villa, kalán kevésbé fénylenek a' fejér ónnál? 's ugyan eltávoztatnak é minden fényest az aſztaltól? Nem

akad é a' ſzenvedö ſzem, a' tehetös emberek ſzobájában, még elégſzer ollyan pallérozott és fényes testekre, mellyek töbnyire a' leg kinosabb érzést okozzák a' gyenge ſzemnek? Annakokáért minden gyenge ſzemünek ſzivesen javaslom, vonja ki magát az ollyan estvéli látagotásokból, mellyekben az ollyan viſzſza verödött súgárokat meg nem akadályoztathattya. Egy jól meg világositott, pompa nélkül való, de jó izérzéſsel kéſzült palotában sokkal jobban fogja magát érezni, mint egy ollyan ſzobátskában, mellyet egygyetlen egy gyertya világosit, és a' melyben a' ſzem fényes kéſzületü kaſztenekre akad.

Milyen ártalmasok leheſsenek a' gyenge ſzemnek a' fényes tárgyak, meg lehet itélni egy esméretes derék férjfiu' betegsége historiájából, a' ki ſzemei kedvéért ſzinte két eſztendeig éhezett, és a' ki réſzſzerént a' koplalás, réſzſzerént jovendöbéli vakságán való ſzükségtelen tünödése által, ſzinte ki ſzáraztotta magát a' világból. Ez a' férjfiú ifiú kórában a' ſzüntelen való munka

által ugyannyira meg gyengitette vólt ſzemeit, hogy azoknak telyes helyre állásáról soha többé álmodni sem lehetett; de az ö hivatala mellyet folytatott, és még máig is folytat, meg kivánta, hogy ſzemeinek ſzüntelen haſznát vegye. Milyen ſzemorú dolognak kellett annak lenni, hogy sokſzor napokig alkalmatlan vólt a' munkára, föképpen pedig ha az elött való estve vatsorált. Szeme gyengeségének mindenkori ſzembetünö nevekedését, terméſzet ſzerént a' vatsorának tulajdonitotta, és azért étel után testi mozgásokat tett, de ez sem akart haſználni, 's igy réá vette magát hogy estve koplaljon. Ettöl a' ſzempillantattól fogva ſzemének azon hirtelen való roſzſzúl létele telyeſséggel ki maradott. A' betegnek ſzemei ugyan még mind gyengék vóltanak, mindazonáltal mértékletesen mindennap dolgozhatott, és hivatalbeli köteleſségeit ismét telyesithette. Történt egykor, hogy ezen beteghez hivtanak vatsorára; az egyben gyülekeztek' ſzáma nagy vólt. Eppen familia ínnepe vólt, és annak kedvéért a' Házgazdájá most az egyſzer

ismét meg jelent a' vatsoránál, de igen nagy tünödésben vólt a' következendö nap iránt, mellyet nékem gyötrödve meg beſzéllett. „De miképpen tsudálkozhatik Excellentziád" mondék „azon, hogy az Excellentziád ſzemei egy illyen vatsora után gyengébbek, mint az elött vóltanak, a' midön az aſztalon sok ollyan tárgyak vagynak, mellyeknek a' leg jobb ſzemnek is únalmára kell lenni! Tételsen félre Excellentziád minden ſzükségtelen fényes pompát, merek fogadni, hogy az étel az Excellentziád ſzemeinek nem fog ártani? Alig tölt el egy fertály óra, és már egy ezüst gyertyatartót, egy ezüst tángyért is, 's több eféléket az aſztalon látni nem lehetett; a' gyertyák eleibe árnyéktartók állittattanak; egy igen régi módi portzellán aſztali kéſzületet huztanak elö meg ſzokott nyugalmából, és valósággal igen különös Komédia vólt, a' leg újjabb módi ſzerént élö embereket, egy igen régi módi aſztal mellett nagyon jó kedvel ülve látni. A' jó Házgazda is igen jól evett, és midön más napon meg látagottam, egyenesen meg

vallotta, hogy két eſztendöktöl fogva ollyan jó kedve nem vólt, és a' munkára ollyan alkalmatosnak nem érzette magát, mint ma érzi. Meg állottam elöbbeni fogadásom mellett, és ez idötöl fogva mindennap vatsorált — a' test újj eröre kapott, és ſzeme kinzó gyengesége, ambátor vatsorált nem jött többé elé.

Egyátalyában az ember magára meg tanúlja kerülni azon tárgyakat, mellyek a' gyenge ſzemet felette illetik, még minekelötte azoknak káros következései lehetnének. A' gyenge látású ember p. o. ha egyſzer próbálta sötétbe ki ütni, bizonyoson nem fogja azt másodſzor tselekedni.

Fontos régula a' hasonló alkalmatosságokra nézve, hogy ſzemeit soha felette erösen bé ne húnnya az ember, mert egy illyen tselekedet által, a' ſzem alkalmatosabbá tétetik még több világoſság súgárokat fogni fel, minthogy a' ſzem bé húnyása alatt a' ſzemfény erösen ki ſzélesedik; minthogy pedig igen könnyen meg

esik, hogy elöbb fel nyitja az ember ſzemeit, mint sem mindazok az okok, mellyekért bé húnyta vala, el tüntenek vólna, és ekkor sokkal érzekenyebbül ſzenved, mint sem ha mindjárt eleinten minden bántodásnak tárgyúl ki tette vólna. Sokkal haſznosabb a' ſzemnek alkalmatlankodó tárgy eleibe egy ſzéket vagy valamit egyebet tenni ha nintsen hatalmunkban egy ollyan kinzó ſzert egéſzſzen el távoztatni, vagy kereſsen az ember más helyet, vagy adjon testének más fordulást, vagy végre, ha a' fény rövid ideig tartó, tartsa inkább a' kezét, nem húnyván, vagy nem ſogván bé erösen ſzemeit, egy biznoyos távolságban a' ſzeme eleibe.

Abból a' mit közelebröl a' gyenge ſzemüek magaviseletéröl a' külömböző világoſság öſztönére nézve mondottam, a' következendó fö régula foly:

II. A' gyenge ſzemüek ha kéntelenek hóval fedett környékeken

útazni, óltalmazzák ſzorgalmatoson ſzemeiket, a' hóról viſzſza verödött súgárok nagy illetésétöl.

A' hó gyakorta a' telyeſséggel egésséges ſzemeket is oly nagy erövel illeti, hogy azt nagy ſzembeli gyengeség követi. A' hó világ ellen leg jobban óltalmazza a' gyenge ſzemet, a' vékony, mindazonáltal tömött fekete fátyol, de ne lebegjen a' ſzem elött, hanem légyen mint valami álortza az ábrázat felső felén ki feſzitve. Telyes bizodalommal lehet annak haſznát venni akkor is, midön az ember fövenyes, és a' naptól meg világositott környékeken útazik.

III. A' gyenge ſzemek ugyan, még inkább meg kivánnyák, hogy a' gyakor mosás által tiſztán tartassanak mint az egéſségesek, de nem mindenkor jó a' gyenge ſzemnek a' hideg viz.

A' tehát a' kérdés, honnan esmerje meg a' nem-orvos, hogy ſzemeit tsak ollyan vizzel moshattya, mely már soká állott a' ſzobába? Könnyü ezt meg határozni; mert ha a' gyenge látású gyakorta érez valami különös hajlandóságot ſzemei bé húnyására, azután pedig bajoson nyithattya fel azokat; ha a' bé húnyt ſzemhéjjak olykor olykor magokra ollyan erôſsen réá nyomúlnak a' ſzemre, hogy azok abban valami terhes feſzülésbeli érzést okoznak, azon esetekben soha sem haſznál a' gyenge ſzemnek a' hideg viz, söt ellenben igen nagy és veſzedelmes ſzembeli tüzeſségre, vagy más ſzembeli nyavalyára adna az ember alkalmatoſságot. Láttam p. o. néha oly tartós görts terméſzetü egybe vonodását ſzármazni abból a' ſzemhéjjaknak, hogy a' beteg, órákig nem nyithatta fel ſzemeit.

Ha pedig a' ſzem gyengeségével a' görtsnek semmi jelei nintsenek egyben kötve, a' hideg vizzel való mosdás éppen ollyan ſzembetünöleg haſznos, mint a'

milyennek azt az egéſzſzen egéſséges, de nagyon meg eröltetett ſzemre nézve tapaſztalhatni.

2.

A' gyenge ſzemeknek tzél ſzerént való haſzna vétele, közönségesen és különösen.

Majd minden gyenge ſzemüek örvendenek a' nappalnak, és az éjj közelgetésével ſzomorúak, kedvetlenek, de a' gyenge ſzemek főképpen reggel, éppen külömbözö gondviseletet kivánnak.

A' gyengélkedö ſzemek reggel egyátalyában a' leg kiſsebb eröltetést sem birják el, 's e' réſzbeli vigyázatlanság által könnyen haſzonvehetetlenekké tétethetnek az egéſz napra. Mig azon fátyol, mely a' gyenge ſzemeket reggelenként mintegy bé vonnya, el nem oſzlott, nem lehet munká-

hoz fogni; söt annak akkoris nagyon a' ſzem erejéhez kell mérsékeltnek lenni. Föképpen kerüljék a' gyenge ſzemüek reggel az ollyan munkát, mely a' ſzem eröltetésén kivül fö törést is kiván.

Szint' ollyan nagy vigyázást kivánnak a' gyenge ſzemek, más bizonyos óráiban a' napnak, föképpen pedig az étel közben és azután. Rendſzerént a' fejér aſztalnémük, a' tángyérok, kalának, 's több a' félék igen kedvetlen érzést okoznak a' ſzemnek, de az tsaknem mindenkor el múlik, minekutánna az ember egy nehány kalán levest, vagy akármi egyéb meleg és leves ételt evett; mindazonáltal abéli bizodalmában, semmit is a' mi ſzemeit meg eröltetné az aſztalnál élesen ne nézzen, külömhen töbnyire fájdalommal fizet érette. Azonkivül is a' luxus, ámbátor a' gyenge ſzemüeknek nagy könnyebségére, föképpen estve a' fejér ón és ezüst aſztali kéſzületek nagyobb réſzént el töröltettenek, még elég ollyan tárgyakat hagyott meg, mellyek, ha sokáig nézi az ember, a' ſzemet felette ér-

deklik, vakittyák, és azzal lassan lassan a' tartós olvasás minden következéseit éreztetik.

Az étel után a' gyenge szem mindenkor könnyebben ki áll akármely erőltetést, mint az egészséges, ha az eledelekkel és italokkal való élés mértékletes vólt, és ha az eledelek nem vóltak hevitők, fűszerszámosok.

A' gyenge szeműek nagyobb része azt hiszi, hogy a' pápaszem a' nézést sokat könnyebbiti, a' szem erejét meg tartya, vagy még neveli is azt, söt némelyek a' zöld szinnek az egészséges szemekre nézve való hasznós vóltából arra a' hibás itéletre mennek, hogy a' zöld pápaszem a' gyenge szemnek különösen használ. De jaj annak a' szemnek, mellyet pápaszemre szoritnak, minekelőtte még az aval való élésre alkalmatos vólna. Mert valameddig azok a' jelek, mellyeket a' pápaszemnek valósággal szükséges vóltáról emlitettem, meg nintsenek, mind addig még a' gyenge szemünek

sem kell az üveggel való nézésröl gondolkodni.

A' zöld pápaſzemek, mellyekkel a' gyenge látásúak oly örömest élnek, mind a' munka mellett, mind azon kivül igen ártalmasok, minthogy azok nimden tárgyakat másképpen mutatnak, mint sem valósággal vagynak, minthogy minden tárgynak homályos ſzennyes tekintetet adnak; mert az által a' külömbén is gyenge ſzemet, mely tsakugyan a' tárgyakat úgy akarja látni, a' mint azok vagynak, rendkivül eröltetik, és a' ſzem gyengeségét nevelik.

3.

A' munka válaſztása a' gyenge ſzemekre nézve.

Az elsö és leg fontosabb fö régula a' gyenge ſzemekre nézve, a' munka válaſz-

tásában, abban áll, hogy az ember mindazon munkákat, mellyek hoſzſzas, éles nézést, és nagy fö törést kivánnak, tsak telyes nap világnál igazittsa.

Ennekſelette válaſzſzon az ember még az apróság munkákra, az idötöltésbeli olvasásra is ollyan papiroſsat és könyveket, mellyeknek ſzine kevésbbé tündöklö ſejér. A' kék papiros (ha más réſzröl a' tenta elég fekete) leg jobb az irásra.

De fájdalom! egy idötöl foyva a' nyomtatásban keveset vigyáznak a' gyenge ſzemüekre. Söt ellenben igen elmések az emberek a' nyomtatásbeli úgy nevezett jobbitások ki gondolásában, mely ugyan, tiſzta, kerek vóltáért, 's a' ſzép papiroſson való ki tettzéséért, mindenek elött kedves, de a' mely a' gyenge ſzemet, föképpen éjjel ſzinte oly erösen fáraſztya, mint a' leg kényesebb munka. Tégyen bár egy egéſséges ſzemü ember önnön magán próbát, és olvaſson egy pár óráig ſzünetlenül egy déák betükkel nyomtatott, úgy neve-

zett pompás ki adású könyvböl, vagy még Stereotypból (melynél a' ſzem egéſségére nézve ártalmasabb nyomtatás formáját nem lehetett vólna találni) bizonnyal tapaſztalni fogja, hogy a' ſzem mindenkor valósággal el fárad, és ez annyival ſzembetünöbb, hogy egy német betükkel nyomtatott közönséges könyvböl négy óráig alkalmatlanság nélkül olvashatni, 's még is a' német betükkel való nyomtatást mindenfelé kezdik el hagyni, és ſzemeink ártalmára a' ſzebb formát közönségesen fel venni.

Nem tagadom ugyan, hogy a' ſzép tárgy, a' derék dolgokat magában foglaló munka is, a' jó izlésü köntös által, még véghetetlen sokat nyerhet, és hogy ſzemünk egy elsö tekintettel valami bizonyos kedveſséget érez az Angliából hozott leg jobb munkák pompás ki adásában, de éppen ollyan kevéſsé tagadhatni, hogy ſzemeink, a' kerek 's egygyik a' máshoz hasonló betük nézésében igen hamar meg fárad, és alkalmatlan az ollyan munka

hoſzſzas olvasására, söt hogy sokan vagynak a' kik tsupán az által, hogy ſzünetlen ollyan ki adású könyveket olvastanak, nagy és tsaknem gyógyithatatlan ſzembeli gyengeséget okoztanak magoknak; Valósággal sok illyen ſzomorú példákat emlithetnék. Azzal telyességgel nem állitom, hogy ollyan pompás ki adású könyveket éppen ne keljen olvasni, tsak azt óhajtanám, hogy azokat ne olvaſsák örökké, 's ne olvaſsanak tsupán ollyanokat. A' stereotypok feltalálójának nagy érdemeit bizonnyal magam is meg esmérem, mindazonáltal a' gyengeſzemüeket intem, ne olvaſsák azokat; mert a' betük egyformasága és kerek vólta az ollyan ki adásokban még sokkal terhesebb.

A' gyenge ſzemüeknek ſzükség arra is ſzorgalmatoson vigyázni, nehogy éſzrevehetetlenül hozzá ſzokjanak az apró és sürü iráshoz, melyre az ollyan embereknek mindenkor különös hajlandóságok vagyon; mert nemtsak hogy nagyon nevekedik az által ſzemek gyengesége, hanem még igen

tartós és gyakorta kantsalsággal egybe köttetett rövidlátás léſzen ezen roſzſz ſzokás bizonyos következése.

A' gyenge ſzemüek kerüljék telyes erejekből mindazon munkákat, mellyek terméſzet ſzerént akárminémü üveggel való nézést kivánnak. Ezen régula ſzámban nemvételének élébb hátrább vakság, vagy leg alább ſzinte vakséggal vetekedő ſzem gyengeség a' büntetése.

4.

Nyugodalom válaſztása a' gyenge ſzemüekre nézve.

Senkinek sints több oka a' tartós munka után való meg nyugtatás közben arra vigyázni, mi haſználhat vagy mi árthat ſzemeinek, mint a' gyenge ſzemünek. Gyakran tapaſztaltam mindazonáltal, hogy

ezek a' munka közben ſzorgalmatoson örizkedtenek mindentöl, valami tsak ſzemeiknek árthatott vólna, a' kipihenés idejében pedig ezen bölts elöre való vigyázattal éppen nem gondoltanak, és igy hoſzſzú idöre alkalmatlanokká tették magokat foglalatoſságaik folytatására, mellyet hibáson a' munkának tulajdonitottanak.

A' leg közönségesebb estvéli idötöltés p. o. még nyárban is (leg alább nállunk) a' kártyázás; de a' ki kéntelen napestvig sokat eröltetni ſzemeit, a' kinek ſzemei gyengék, minden bizonnyal árt annyit azoknak, az újj, fejér, fényes kártyák által, mint ha azt az idöt munkába töltötte vólna el. Nemis emlitem azon roſzſz következéseket, mellyeket az egy helyben ülést kivánó játék nem tsak a' ſzemre, hanem az egéſz testre nézve elöbb hátrább okoz.

Még az úgy nevezett lottéria játék is, mely a' ſzámok fel keresése, és az aval egybenköttetett külömb külömb változások által, akármelyik kártyázás neménél haſz-

nosabb az egéſséges ſzemnek, rövid idön úgy el fáraſztya a' ſzemet, mint akármelyik eröltetést kivánó munka. Sokſzor láttam, midön ez a' játék neme nállunk módiban vólt, hogy a' gyenge ſzemüek kéntelenek vóltanak a' ſzámokat ſzomſzédjaik által kerestetni fel, akármilyen nagyok lettenek légyen is a' lottéria táblák.

A' tántzot, valamint minden erös felhevülését a' testnek, minden heves indulatokat egyátalyában kerülni kell a' gyenge ſzemüeknek; mert az elsö esetben az egéſz test tartós nagy mozgása és fáraſztása, 's az apró por ártalmai által, leg alább a' következendö napra haſzonvehetetlenekké téſzik magokat, és ha az gyakran esik, ki pótolhatatlan kárt okoznak ſzemeiknek; a' második esetben pedig a' ſzem gyengesége egy ſzempillantatban tökélletes vakságba mehet által, a' milyen példákat tulajdon praxisomban valósággal többeket láttam.

Hasonló gondoſsággal kerüljék a' gyen-

ge ſzemüek mindazokat a' sétáló helyeket, és barátságos egybe jöveteleket, ahol a' fényes gálába öltözött és smukkos emberek nyüsögnek, vagy ahol ſzámtalan emberek jönnek mennek egy egyenes útan, mint p. o. nállunk a' Práterben; mert a' gyenge ſzemre abból háromló kár valósággal egybe sem hasonlittathatik azon kitsiny gyönyörüséggel, mellyet azon ſzempillantatban ott érezni vélnek.

Egyébaránt, kiket a' terméſzet nem a' leg erösebb és egéſségesebb ſzemekkel áldott meg, köveſsék ſzoroſsan azon régulákat, mellyeket az egéſséges ſzemek meg nyugtatására nézve már adtam.

5.

A' rövid és távol látásúakkal való bánás.

Töbnyire az emberek öreg korokban valamennyire távólról látnak, minthogy a'

ſzembugája lapoſsabb, a' ſzem által tettzö hártyái tömöttebbek, nedveſségei sürübbek léſznek. Némelyekben, a' mint felyebb emlitettem, midön vénülni kezdenek, a' ſzem látpontja hitelfelett távozik elöbbeni helyétöl. De ha ezek ſzoroſsan vigyáznak azon idö pontra, melyben pápaſzemre kezd ſzükségek lenni, a' távolról való látás nem könnyen nevekedik felette nagy mértékre; pedig ez ſzükségesképpen meg esik, ha ſzégyenlenek pápaſzemmel élni.

De rövid látásuvá is lehet az ember öreg korában, ha t. i. sok eſztendeig foglalatoskodik tsupán mikroskopiummal látható tárgyak visgálásában; a' milyen példákot valósággal eleget emlithetnék.

De ugyan mi az oka, hogy az urak és jól magabiró polgárok között ollyan sok rövid látásúak vagynak? már mindjárt a' ſzegényebb sorsúak között miért ollyan kitsiny a' rövid látásúak ſzáma? 's mi az oka, hogy a' paraſztok között egy sintsen? Ollyan sok izben kérdették már ezt töllem,

hogy kötelességemnek tartom, arra itt közönségesen felelni.

Szorosan és sok esztendőkig visgálván a' rövid látásúakat, végre tökélletesen meggyőződtem arról, hogy sok egybe jött kisebb s nagyobb okok tselekszik, hogy az urak és tehetős polgárok között ollyan sok rövid látásúak vagynak. Az élet elsö esztendeiben meg vetik már annak fundamentomát; mert a' szük gyermekszoba, az apró jádzó eszköz, a' szabad levegöben való kevés, és buba módra tett mozgás, a' szegény gyermeket már elöre készitik a' rövid látásra, 's rendszerént a' Hofmester vagy Gouvernante, vagy azért hogy a' szülék parantsolattyát telyesiteni akarják, vagy hogy magok nem fontolják meg a' dolgot, vagy valami alatson nyereség kivánásából a' munkát bé fejezik. A' szegény kitsiny hat esztendös fiún, mint valami üstökös tsillagon úgy bámulnak, midön halják, hogy az a' Romai és Görög historiából órákig tud szajkó módra fetsegni, haszintén azon városnak, melyben született,

vagy familiájának historiájából semmit nem tud is, és midön végre Tátijának vagy Mámijának neve vagy ſzületése napját, egy ſzépen le irt versezetben, melyből egy ſzót sem ért, ſzerentsélteti, a' gyermeket tsókokkal, a' Hofmestert ditséretekkel, és néha pénzel tetézik. De elég — nem akorom ezt az utálatos képet égéſzſzen le rajzolni. Már ezen vonásokból láthatni, hogy a' gyermekek igen korán kénſzerittetnek nem tsak eröltetni ſzemeiket, hanem még igen közel lévö és apró tárgyak ſzüntelen való visgálásával is foglalatoskadtatni; nem azt kellene é inkább kérdeni, miért vagynak oly kevés rövid látásúak a' tehetös emberek között! Az alsóbb sorsú ember, nevendék fiát leg felyebb a' közönséges oskolába küldi, a' hol a' tanulók sokasága miatt nem ſzorittatik oly felette erösſen a' tanulásra. Ezen gyermekek gyakran járnak a' ſzabad levegöben, vagy a' mint falun ſzokott esni, gyermeki eſztendeiket egéſzſzen az uttzán töltik el — ha kitsiny tárgyak dolgozására kénſzerittetnek is, ſzemeik gyakran és eléggé ki nyugoſzſzák magokat a' teméſzet

ſzép és nagy munkáinak ſzemlélésében. Innen könnyû meg ſejteni, miért kevesek a' ſzegényebb gyermekek között a' rövid látásúak, és miért nem talál az ember egy rövid látásút is a' mezei lakosok között, 's azon hajósok és ſzekeresek, a' kik ſzemeik különös alkotásánál fogva már nagyon hajlottanak a' rövid látásra, miért veſztik el végre ezen hajlandoságot emlitett életek módja mellett. Mind ezekböl meg lehet itélni azon rövid látás nagy gráduſsát, melynek végre az illyen felfordúlt nevelés mellett, az ollyan gyermekek ſzemeiben ſzükségesképpen kell ſzármazni, a' kik a' terméſzettöl hibás és erre a' nyavalyára hajlandó alkotást kaptanak.

Ha egy valósággal rövid látású iſiú, a' mennyire lehet kerüli a' Lorgnettel való élést, méltán remélheti, hogy ſzemei 30 eſztendös kora után laſsan laſsan meg javúlnak, elannyira, hogy már 40 eſztendös korában akármely távolságra jól lát. Sokan azok közül kiknek ezt adtam tanátsúl, ezt felelték. „De ki töltheti úgy el iſiú eſzten-

deit, hogy ſzemeinek haſznát ne vegye ?" és ſzámban nem vévén intésemet a' pápaſzemet napestvig az orrokon hordozták. A' ki ezen elövigyázati régulákat hideg vérrel meg veti, annak leg kiſsebb reménysége sem lehet, hogy ſzemei idövel meg javúljanak, söt ellenben mind rövidebb rövidebb látású leſz; gyakran fog más más pápaſzemmel élni, és élesebb üveget keresni, mig végre a' ſzobába sem teheti le a' pápaſzemet.

Azonközben nem lehet tagadni, hogy némely rövid látásúnak valósággal vagyon ſzüksége üvegre, tsakhogy ne élyen azzal a' mint közönségesen ſzoktanak, tsupán az egygyik ſzemén, tsakhogy tegye azt gyakran félre, ha nehezen eſnék is az, és igyekezzék puſzta ſzemmel nézni. Azon igyekezet mindenkor elég gazdagon meg jutalmaztatik az által, hogy a' rövid látás apad.

A' következendö jelekböl lehet meg tudni, vagyon é ez vagyamaz rövid látásúnak öblös pápaſzemre ſzüksége.

1. Midön az egéſz ſzem, föképpen pedig az általtettzö hártya igen domború, mellyet leg könnyebben úgy veſzen az ember éſzre, ha a' fel nyitott ſzemet oldalaslag nézi.

2. Ha a' rövid látású tsak rendkivül aprón és sürün irhat, nagyon akarván pedig irni, a' betük formáját el véti, és a' ſzemével való eránnyozást el veſzti.

3. Ha szürkületben a' leg apróbb irást is tiſztán olvashattya, holott a' távolról látó és egéſséges ſzemü alig tudja már a' nagyobb betüket meg külömböztetni.

4. Ha két lépésnyi távolságra senkit sem esmér meg.

5. Ha a' végre, hogy a' ſzeme elött tsak egy nehány lépésre lévö tárgy elöl, p. o. egy ſzék vagy aſztal elöl ki térheſsen, a' ſzemét félig bé kell húnynia.

De ſzükség azt is ſzorgolmatoson meg

visgálni, ha valyon az a' pápaſzem, mellyet az ember magának válaſzt tökélletesen jó é a' ſzemének; ez a' visgálás pedig tökélletesen véghez mehet azon régulák ſzerént, mellyeket ezen munka első ſzakaſzſzában már meg határoztam, tsak azt az egygyet kell még itt meg jegyezni, hogy az öblös pápaſzemnek sohasem kell a' tárgyakat felette kitsinyen, hanem tsupán tiſztán mutatni. A' felette kitsinyitö pápaſzemek nemtsak hogy nevelik a' rövid látást, hanem a' ſzemet éſzrevétetlenül eröltetik is, és azt nagy mértékben gyengitik.

A' távolról való látásnak nevekedését, a' koros vénségben tsak úgy lehet meg akadályoztatni, ha az ember gyakran foglalatoskodtattya ſzemeit külömb külömb féle apró tárgyak nézésével, és ſzorgalmatoson kerüli mind azon sétáló helyeket, a' hol úgy ſzólva kéntelen az ember meſzſze nézni: mindazonáltal néha ezen régulák követése mellett is domború pápaſzemre ſzorúl a' távolról látó ember — Arról is ſzóllottam már az első ſzakaſzban.

6.

A' ſzemmel való bánás a' terhes betegségek után.

Közönséges tapaſztalás, hogy a' ſzem a' terhes betegségek után, főképpen a' forró nyavalyák után, mellyek alatt sokſzor vágtanak eret, vagy külömben sok nedvességeket veſztett el a' beteg, hasonlóképpen a' hagymáz után, ollyan gyenge leſz, hogy ez a' gyengeség néha a' vakséggal határos, vagy legalább majd mindenkor méltó félelembe ejti a' beteget a' tökélletes vakság irant: közönségesen véve az illyen esetben segedelmet keresnek az emberek, és ezer 's meg ezer úgy nevezett erösitő orvoſsággal élnek, mellyek által a' nyavalya többnyire nevekedik inkább, mint apad.

Az én tapaſztalásaim ſzerént ez a' nagy ſzembeli gyengeség különösen az által múlik

el, és minden abból ſzármazandó roſzſz következéseket azzal lehet bizonyoson meg elözni, ha az ember (a' mit igen kevesen tselekeſznek) ſzemeit sokáig és tökélletesen meg kémélli, mig tudni illik a' test ismét elég eröre kap, és az eröltetést mind maga az egéſz test, mind annak réſzei egygyen egygyen ki álhattyák. Ez okból mind az a' mit az illyen gyógyúló félben lévöknek javasolni lehet, abban áll, hogy éljenek jó eledelekkel, de ne ollyanokkal, mellyek a' testet hirtelen fel hevitik, hanem a' mellyek annak tartós eröt adnak.

A' ſzemmel való leg ártalmasabb viſzſzaélés, mely miatt már sokſzor láttam tökélletes farkas hályogot ſzármazni, abban áll, hogy sokan azt hiſzik, hogy a' gyógyúlás idejét jobbra nem fordithattyák, mint ha az egéſz napot olvasásban töltik el. Az által elméjeknek nyúgodalmat ſzerezni, és a' gyógyúlás hoſzſzú napjait röviditeni akarják; de nem gondolják meg, hogy azzal valósággal sokat ártanak fejeknek, 's még többet ſzemeiknek.

Ha azt akarja valaki, hogy ſzemei a' terhes betegség után hamar meg erösedjenek, leg jobb azokat igen kedves, de külömb külömb féle tárgyak könnyü ſzerü, nem pedig eröltetett visgálásával foglalatoskodtatni. Annak igen ſzembetünö haſznát láttam egy nagy érdemü férjfiúban, a' kit ez elött egy pár eſztendövel gyógyitottan.

Egy igen terhes és soká tartott hagymáz végén t. i. úgyannyira meg gyengültenek ſzemei, hogy egy ideig a' leg irtoztatóbb tünödésben élt ſzeme világa' telyes el veſztésétöl való féltében; ezen tünödése, az orvosok váll vonintások, és ſzeme világa' mindennapi apadása által hathatosan neveltetett, úgyannyira, hogy a' beteget a' leg ſzomorúbb és ſzánakozásra méltóbb állapotban találtam, midön hozzája hivattattam. Homályos ſzobában való ülést, Kolóniai viz gözit, és egyenlö réſz kutvizböl és égetborból kéſzitett ſzemvizet tanátsoltanak, de a' beteg ezek után igen roſzſzúl vólt. En azt javasoltam, hogy éljen könnyen eméſzthetö eledelekkel, mértékle-

tesen, és erejéhez ſzabott idö ſzakaſzokban, igyék egy poharatska jó bort, járjon a' tiſzta ſzabad levegöben, gyakorolja ſzemeit egyenlöleg oſzlott tiſzta világoſságban, és végre képeit 's mineráit nézegeſse gyakran, de minden eröltetés nélkül. Ezen tanátsomat örömmel telyesitette a' beteg, mivelhogy hajlandóságaival, mellyeknek követéséröl, intették, meg egygyezett. A' jó férjfiú barátty aival múlatta magát, gyüjteménnyeinek ez vagy amaz darabjain, 's tsak hamar el felejtette búját, mert ſzeme gyengesége, melyröl már farkas hályogot jövendöltenek vólt, két három hetek alatt ollyan tökélletesen el múlt, hogy a' fel gyógyúlt, éppen ollyan haſznát vehette ſzemeinek, és ollyan tartósan eröltethette mint betegsége elött.

Azon betegségek, mellyek után különösen a' ſzem gyenge ſzokott lenni, és jó darab ideig nyugodalmat kiván, az emlitett forró nyavalyákon és hagymázon kivül a' következendök: ugymint minden némü vér folyások, a' skárlát hideg, a'

verefs és hólyagos himlö; föképpen a' verefs himlö után, és különösen a' már fel nöttekben néha oly nagy fzembeli gyengeség marad hátra, hogy ha leg kifsebbet dolgoznak is, fzemek azonnal meg tüzesül, könyvez és fáj.

A' fö erösfs meg ütése, vagy egy ollyan fzerentsétlen esés után, mely az agyvelöt felette meg rázta, a' fzemre nézve gyakorta igen rofzfz következéseket láttam fzármazni, ha a' fzem a' fel gyógyúlás ideje alatt felette meg eröltetett.

Adhatnék ez úttal a' gyenge fzemekre nézve még némely régulákat, még egynehány fontos és gyakor okát emlithetném a' fzem gyengeségének; de minthogy ebben a' tekintetben más orvosok eleget irtanak, és minthogy ezek az intések csak ollyan embereket illetnek, a' kik azt merem mondani, mindég süketek minden jó tanáts irant, jobbnak tartom mindazokról halgatni, hogy ezt a' munkát minden ember olvashafsa és senkit ne botránkoztafsan.

Harmadik Szakaſz.

A' ſzemmel való bánásról, ollyan hirtelen esetekben, mellyek tulajdonképpen semmi orvosi vagy seborvosi esméretet nem kivánnak.

1.

A' ſzembugája és a' ſzemhéj közzé hullott idegen testek ki vétele módjáról.

Milyen könnyen meg esik az, hogy a' nagy ſzél valami idegen testet fú a' ſzembe? hányszor nem esik az meg, bizonyos mesteremberekné l, hogy vas, fejérón, tsont, fa, ezüst vagy arany forgáts hulyon a' ſzembe,

és milyen rendkivül oktalanúl viseli magát az emberek nagyobb réſze az ollyan esetekben?

Az elsö a' mit, nem tudva, tsaknem mindenik tselekszik, abban áll, hogy kezével a' ſzeméhez kap, és ſzeme héjját dörgöli; igen ritka dolog hogy ennek roſz következése ne lenne, gyakorta pedig meg tüzesül és egéſzſzen el romlik a' ſzem, minthogy ezen vigyázatlan dörgölés által, a' ſzembe hullott ſzegeletes és hegyes testetskék, mint p. o. a' vas por, a' ſzem külsö hártyájába, és némelykor bejjebb, úgy bé nyomúl, és úgy bé ſzorúl, hogy azt tsak a' gyakorlott operátor veheti ki a' ſzem kára nélkül. Meg vagyok az iránt gyözödve, hogy ez igen ritkán történnék, ha a' hasonló esetekben jól tudnának bánni a' ſzemmel. A' ſzem tökélletes el romlása, mellyet valósággal sokſzor látunk a' ſzemhéjja alá hullott idegen testek miatt ſzármazni, ha tudnának a' ſzemmel bánni, az igen ritka történetek közzé tartoznék.

Mihelyt valamely idegen test akár minémü légyen is az, hatsak nem ollyan a' mely tulajdon és felólvadható tsipős természete által a' szemnek árthat, milyen p. o. az óltatlan mész, a' szembe húll, a' felső szemhéjt a' szem pilláknál fogva, a' mennyiben lehet a' szemtöl el kell vonni, és a' fót elő kell hajtani. Leg jobb ha ezt az ember önnön maga tselekszi, mert tulajdon érzésünk nem engedi, hogy a' szemhéjjá felette erősen húzzuk. De ennek a' tanátsnak tsak akkor vagyon helye, a' mikor az idegen test a' felső szemhéj alatt vagyon. Ezen módon azt éri el az ember, főképpen ha azt ottan ottan meg ujjitja, közbe közbe egy nehány szempillantatig szemét meg nyugtatván, hogy sok könny gyül a' szembe, mely az idegen testet töbnyire hamar, tökélletesen ki mosa, vagy leg alább a' szem nagyobb szegeletébe viszi, a' honnan a' keszkenő egybe sodort végével könnyü ki venni.

Ha ez a' próba nem elégséges, vonnya el az ember az ujját gyengén és gyakorta

a' ſzemhéjján, a' külsö ſzegeleten kezdve a' belsö vagy az orr felöl való ſzegelet felé; igy a' ſzembe hullott idegen test rendszerént laſsan laſsan azon vereſs és kerekded testre hömpölyeg, mely a' ſzem nagyobb ſzegeletének közepében vagyon, és ſzemhusnak neveztetik; onnan pedig igen könnyû a' keſzkenö ſzegeletével, vagy egy gyenge etsettel (Pinsel) ki venni.

Végezetre ha ez sem segit, a' mint felyebb emlitém a' felsö ſzemhéjt meg fogja az ember a' ſzempréminél fogva, és azt a' mennyire lehet a' ſzemtöl el vonnya, azomban a' földre néz, és téjſellel vagy vizbe fel olvaſztott gummival meg nedvesitett gyenge etsettel a' ſzemhéj alá nyúlván, azt a' ſzem külsö ſzegeletétöl kezdve a' belsöig vonnya, illyen módon az idegen test könnyen az etsetre ſzokott ragadni.

Tudni való dolog, hogy jobb ezt valakinek másnak mivelni, mint a' ſzenvedönek magának; mert amaz könnyebben meg láttya hol légyen tulajdonképpen az

idegen test, ha t. i. a' beteget a' világossággal ſzembe ülteti, fejét valamennyire hátra hajtya, és aláfelé nézeti, 's egyſzersmind a' ſzemhéjját fel emeli. Mihelyt láttya az idegen testet, azonnal utánna nyúl az etset hegyével, és azt a' ſzemböl ki törli; terméſzetes dolog, hogy igy a' ſzem kevésbé izgattatik, mint ha a' ſzenvedö maga mivelné azt. Azomban ezt a' kitsiny operatiot akárki is végben viheti, ha nem a' leg otrombább és ostobább ember a' világon.

Mihelyt pedig veſzi az ember éſzre, hogy az idegen test, föképpen az üveg darab, a' vas és egyéb tömött testekböl ſzökött ſzálka a' ſzem külsö hártyájában, tudni illik azon világos, domború hártyában, mely a' ſzines ſzemfényt, mint valami óra üveg bé fedi, keményen áll, és az etsettel nem lehet onnan ki mozditani, egyátalyában ſzükséges egy ahoz értö orvoshoz folyamodni, külömben a' ſzem töbnyire oda leſz, vagy leg alább látásbéli tehetségétöl meg foſztatik.

Ha óltatlan méſz, gálitz kö, ſzáraz portobák, vagy bors hullott a' ſzembe, azt egy nagyotska, vajjal meg kent rajzoló etsettel mindjárt ki kell onnan törölni, és töstént orvost kell hivatni, a' ki a' további gyógyitást magára vegye. Ha az illyen testek ki vételével addig várakozik az ember, mig az orvos meg érkezik, a' mi néha az elsö egy két fertály órában lehetetlen, az által tettzö hártyának azon réſzei, mellyeket az ollyan rágó testek többetske ideig illettenek, könnyen egybe sugorodnak és meg homályosodnak.

Igen fontos régula az is, hogy a' fellyebb emlitett tsipö ás rágó testeket soha se gyekezzen ez ember ki mosni a' ſzemböl; mert azoknak ereje eképpen még tovább terjed, és a' veſzedelem a' ſzemre nézve sokkal nagyobb léſzen. Tsupán a' nyálkás vagy igen siros ſzerek mint p. o. a' vaj, álhatnak egy ſzempillantatban ellent ezen rágó testek veſzedelmes erejének.

Nem igen ritka dolog, hogy az elsö

ſzempillantatokban minekutánna valami idegen test esett a' ſzembe, a' görts el fogja a' ſzemhéjjait, az az a' béhúnyt ſzemet erövel sem lehet fel nyitni. Mihelyt ez az eset jelenvagyon, orvost kell hivni, ha nem akarja az ember hogy roſz következése légyen; a' nem orvos itt nem segithet magán.

Eſztelenebb dolgot nem is lehet gondolni azon meg rögzött ſzokásnál, mely ſzerént ha valami idegen test esett a' ſzembe, még egy mást teſznek belé, mely rákſzem vagy jóféle gyöngy ſzokott lenni. Igen gyakran jönnek hozzám ollyan betegek, a' kik két 's három naptól fogva ſzemhéjjok alatt tartyák az oda esett idegen testet a' rák ſzemmel egygyütt — tudni való dolog, hogy azok miatt a' ſzem rendkivül meg tüzesedik; mert hiſzem láttyuk, hogy akármilyen kitsiny lett légyen is a' ſzembe esett test, akár milyen kevés ideig vólt is benne, mindazonáltal a' ſzem egynehány óráig vagy napig vérmes, könyvező és a' levegöre érzékeny. De mindezek majd el múl-

nak, ha a' ſzemet minekutánna az idegen test abból ki vétetett, hideg vizzel gyakran meg moſsa vagy fetsköndezi az ember.

2.

A' ſzemmel való bánás külömb külömbféle bogarak marása után.

A' darások, méhek, főképpen pedig a' ſzúnyogok, némelykor oly erősen meg marják ſzemünk héjját, hogy a' miatt, tüzes és igen égető daganot ſzármazik, 's e' miatt ſzemünket fel nem nyithattyuk. Az illyen esetekben leg elöbb is meg kell visgálni, ha valyon a' bogár fulánkja benn maradott é a' testben vagy nem, 's ha benn, egy vékony fogóval, mint a' millyennel a' ſzakállat ſzokták ki tépni, és a' mellyet mindenütt lehet kapni, ki kell húzni a' bőrböl. A' daganotat dörgölni, vakarni, igen ártalmas,

az által igen könnyen tüzeſséget és évesedéstokoz az ember a' ſzemhéjjában. Ha hideg vizbe egykevés konyhasót, közönséges vagy glét etzetet (acetum lithargyri) tölt az ember, és az abba mártott itató papiroſsat a' daganotra téſzi, mind ez, mind ennek következései rövid idön el múlnak. A' körös bogarak rakosgatásából is láttam egynehányſzor, nagy, tüzes, és igen fájdalmas daganotat ſzármazni a' ſzemhéjján, mely egynehány napok alatt mindenkor tökélletesen el múlt, ha VIII loth tiſzta vizet egy könting kámforos ſpirituſsal egybe elegyitvén, ebbe mártott itató papiroſsat rakattam gyakran réá.

3.

A' ſzemmel való bánás, midön a' ſzem tályának meg sértése után, a' vér a' bör alá ki ömlik.

Az ütés vagy döfés után gyakorta ollyan irtoztató vereſs a' ſzem, hogy az ahoz nem értö azt hiſzi, hogy a' ſzem örökre oda vagyon; mert a' ſzemnek még a' fejér réſze is sötét vereſs, vagy éppen fekete léſzen, és néha vérrel töltött zatskó módjára függ a' ſzem héjjak között. E' gyakorta mindjárt esik a' ſzem meg döfése vagy ütése után, néha pedig késöbbre, midön t. i. a' fö a' ſzem felett vagyon meg sértve, minthogy a' ki ömlött vér a' bör alatt laſsan laſsan a' ſzemre ſzáll.

Igaz ugyan, hogy az ollyan meg sértésekkor igen gyakorta ſzükséges az orvosi segedelem, mindazonáltal ha a' meg sérte-

tett éppen semmi hibát, semmi változást nem véſzen éſzre meg sértett ſzemének látásbeli tehetségében, ha semmi fájdalom nem követi azt, és tsak valami nyomást vagy feſzülést érez, nints ſzükség orvosra, mert azon rusnya formája egéſzſzen el múlik, ha a' következendö ſzerrel nedvesitett gyenge meleg ruhával gyakran bé fedi: két könting rosmarin levélre tudni illik 4 uncia vereſs bort, és ugyan annyi vizet tölt az ember forrón, egy fertály óráig bé fedve tartya, és azután ruhán által ſzüri. Ebböl az igen haſznos ſzerböl egy egy keveset gyenge melegen 's gyakran a' ſzembe tsepeget az ember. Ha a' ſzem sötét vereſs ſzine mind világosabb világosabb léſzen, de ezen ſzer végre igen kevés erejét nyilatkoztattya; egy néhány tsepp ſzalamia spiritust elegyit hozzá, és ezen elegyitéssel mind addig folytattya az orvoslást, mig a' ki ömlött vér egéſzſzen el oſzlik.

Néha az erös köhögés, hányás, vagy egy gyenge meg döfése után a' ſzemnek, p. o. a' kalap ſzegeletével, egy igen világos

vereſs fólt leſz a' ſzem fejériben, mely nem fáj, melynek ételéröl semmit sem tud az ember mig a' tükörbe nem néz, vagy mások arra figyelmeteſsé nem téſzik. Ezen környülállások között ez a' fólt sem tüzeſség, hanem tsupán egy kevés vér, mely a' ſzembugát a' ſzem héjjakkal egybe kötö hártya alá ömlött ki, és egéſzſzen a' fenn emlitett orvoslás módját kivánnya.

4.

A' ſzemre való gondviselés a' meg izzadott ábrázat hirtelen való meg hülése után.

Sokſzor hivnak ollyan ſzembetegekhez, a' kik rendkivül meg izzadott ábrázatjokat hirtelen meg hütötték, vagy hideg levegönek tévén ki, vagy hideg vizzel mosván meg magokat. Sokſzor történik ez, föképpen a' mi jádzó ſzineinkben az elsö

párteren, a' hol, midön az igen tele vagyon, télben a' firhang felvonásakor igen hüves levegö tsapja meg a' játék nézöt — a' bálokba is sokfzor meg történik a' tüzes tántzok után, hogy a' tántzoló palotát a' meleg miatt igen hirtelen hagygya oda az ember, és igen siet a' hüves oldal fzobába. Az ollyan esetekben, néha hirtelen egy vereſses, de fzinte által tettzö daganot támad a' fzemhéjjak fzélein, mely gyakorta az egéfz fzemhéjjon, föképpen pedig a' felsön el terjed; a' beteg azomban semmi egyéb alkalmatlanságot nem érez, hanem hogy nem tudja fzemeit jól ki nyitni.

Egynehányfzor láttam ezt, a' jádzó fzinbe, férjfiakon és afzfzonyokon oly hirtelen történni, hogy ijjedtekben a' játék nézö fzint azonnal oda hagyták.

Ez a' jelenség ugyan magába véve kitsiny dolog, ha mindjárt úgy orvosolják a' mint kell; és ez az egéfz orvoslás abban áll, hogy borza virággal és bab lifztel töltött és kámforral gyakran meg dörgölt zats-

kót téſzen a' ſzemre. Huſzon négy óra alatt rendſzerént az egéſz nyavalya el múlik. De a' ki az ollyan esetben ſzemeit moſsa, vagy izgató nedves boritékokat (Cataplasma) téſzen réá, könnyen okozhat magának tartós és veſzedelmes ſzem betegséget.

Mindazonáltal az illyen hirtelen való meg hülése az ábrázatnak árthat magának a' ſzemnek, söt a' látásbeli tehetségnek is. Mihelyt ollyan jelek mutattyák magokat, folyamodjék a' beteg késedelem nélkül ſzemorvoshoz, mert a' felyebb javaslott orvoslás módja által könnyen el veſzthetné ſzemeit, mivelhogy abban az esetben éppen más ſzerekkel kell élni a' meg gátolt gözölgés (transpiratio) kárainak ideje koránt való meg elözhetésére.

5.

A' ſzemmel való bánás a' hólyagos himlö alatt.

Ezen rövid elmélkedésemet egy elsöben a' Junker hólyagos himlöt tárgyozó Archivumában akartam ki adni, de réſzſzerént jó barátaim unſzoló beſzédei, réſz ſzerént azon irtozatós puſztitások igen ſzomorú példái, mellyeket a' hólyagos himlö a' múlt öszön és télen ismét okozott sokak ſzemeiben, arra birtanak, hogy azt a' jelenvaló munkához ragaſzſzam.

Hitelfelett való milyen oktalanúl és a' tzéllal ellenkezö módon bánnak a' hólyagos himlös ſzegény gyermekek ſzemeivel, gyakorta magok az orvosok is, következésképpen semmi sem lehet kedvesebb, mint egy telyeſséggel bizonyos és egéſz-

ſzen a' sok eſztendei tapaſztaláson épült mód, mely által mind azon irtoztató puſztitásoknak bizonyoson elejét vehettyük, mellyek oly gyakor és bizonyos következései a' hólyagos himlönek, és a' mellyek miatt minden eſztendöben oly sok gyermek veſzti el ſzeme világát.

Igen ſzembetünö, és valósággal nagy ditséretére ſzólgál a' hólyagos himlö óltásának az a' közönséges praktikai tapaſztalás, hogy az óltott hólyagos himlö után rendkivül ritkák azon ſzembeli nyavalyák, mellyeket az óltatlan holyagos himlö után ollyan ſzámtalan izben látunk ſzármazni, és hogy ha ſzintén némelykor meg tüzesedik is a' meg óltattaknak ſzeme, még is annak folyása koránt sem ollyan veſzedelmes és puſztitó, mint a' milyennek az óltatlanok ſzem fájásait tapaſztalja az ember.

Közel 16 eſztendeje immár, hogy a' ſzembeli betegségek orvoslásában engemet itt Bétsben meg biztanak. Egygyik eſztendöt a' másikba vetve, jönnek hozzám eſz-

tendönként leg alább 60—70 ollyan gyermekek *) a' kiknek ſzemek a' hólyagos himlö alatt, vagy mindjárt azután rendkivül meg tüzesedett. Némelyeket azok közül réſz ſzerént a' nyavalya fellette terhes vólta, réſz ſzerént a' ſzorgalmatos gondviselés nem létele miatt, telyeſséggel nem lehet meg gyógyitani, úgy hogy eſztendönként egyátalyában 8ra 10re tehettyük azoknak ſzámát, a' kik látásbeli tehetségeket 's néha ſzemeket is el veſztik, mindazonáltal oly sok eſztendei praxisomban tsak egyſzer tapaſztaltam, hogy az oltott hólyagos himlö után a' ſzem valamennyire meg tüzesedett vólna, s' az is könnyen és hamar meg gyógyúlt. Ezen tapaſztalásomat bizonyittyák más nagy practicus ſzem orvosok is, kiknek ezen tárgy körül ſzerzett tapaſztalásaikat ſzámba vettem.

* Szükség meg jegyzeni, hogy itt nem ſzollok azon gyermekekről, a' kik a' hólyagos himlőből már ez elött régen ſzármazott ſzembeli nyavalyájokban nállom minden eſztendőben nagy ſzámmal keresnek segedelmet.

Azon idő pont, melyben a' hólyagos himlő a' ſzemnek ártani ſzokott, igen különböző; némelykor ez már a' hólyagos himlő ki ütésekor meg esik, gyakorta a' meg érés ideje alatt, (stadium suppurationis) leg többſzör pedig a' hólyagos himlő ſzáradásakor, vagy még későbbre is, minekutánna t. i. a' hólyagos himlő egéſzſzen el múlt. Sokſzor láttam p. o. valóságos hólyagos himlőt magára ſzármazni a' ſzem általtettző hártyáján, és néha egyſzersmind a' test több réſzein is 3—6 héttel a' meg himlőzés után — ezt az állapotat másod hólyagos himlőnek nevezem, és az gyakorta veſzedelmesebb az elsőnél. Ezen későbbi himlők, gyakorta a' testnek gyenge meleg vizzel lett meg fereſztése után ütöttenek ki, mellyet, már a' himlőzés ideje alatt magát ki nyilatkoztatott ſzembeli tüzeſségért kell vala rendelnem. Számtalan példákból meg vagyok az iránt győzödve, hogy réſz ſzerént a' himlősök ſzemélyes minémüségétől, réſz ſzerént a' himlőzés ideje alatt, a' ſzemre való gondos, vagy gondotlan, okos vagy oktalan gondviselet-

töl, réſz ſzerént az orvoslás módjától, réſz ſzerént pedig a' betegnek tehetségbeli környülállásaitól függ, hogy a' himlö mérge a' ſzemet elöbb vagy késöbbre, vagy éppen nem bántya.

A' hólyagos himlö ideje alatt, vagy azután ſzármazott ſzembeli nyavalyák nagyobb réſzének egyedül való oka, abban a' többek felett ártalmas, meg rögzött, és némelykor magoktól az orvosoktól is helybe hagyatott bal vélekedésben áll, mintha a' himlösnek egy nehány napokig ſzükségesképpen vaknak kellene lenni, az az, ſzemeit bé húnyva kellene tartani, és mintha ſzemehéjját fel nyitni igen veſzedelmes próba lenne a' ſzemre nézve. Fájdalom! hányſzor nem láttyuk, hogy midön egynehány napok múlva, a' ſzem héjjak önként fel nyilnak, vagy egygyik vagy másik ſzem, vagy mind a' kettö is örökre el veſzett; hihetö pedig hogy ez nem történt vólna, ha a' ſzem beteg állapottyát elein mindjárt éſzre vették, és illendöleg gyógyitották vólna.

A' ki a' következendö régulákat a' hólyagos himlösök körül ſzorgalmatoson követni akarja, annak fogadom, hogy egy esetben sem, vagy igen ritkán fognak a' hólyagos himlö alatt, vagy azután, a' ſzemen roſz jelenségek ſzármazni, és hogy ha a' himlö valóban igen veſzedelmes vólt is, és ha ſzintén ez vagy amaz betegség ſzármazott is a' ſzemen, mindazonáltal az nem fog ollyan ellene álhatatlanúl dühösködni, és minden orvosi segedelemnek ellent állani, a' mint eddig, fájdalom! igen sokſzor meg esett.

1. Mihelyt a' hólyagos himlö ki kezd ütni, akár meg dagadtanak a' ſzemhéjjak akár nem, ottan ottan meg kell a' ſzemet mosni, 4 uncia rósa vizböl, egy könting fel olvaſztott gummiból, és XXX tsepp Sydenham Laudanum liquidumából kéſzitett ſzemvizzel.

2. Ha a' ſzemhéjjak meg dagadnak, ha azoknak ſzéleiböl ragadós matéria izzad ki, mely miatt azok bé ragadnak,

igyekezzen az ember ezt a' matériát az emlitett ſzemvizzel, melynek ebben az esetben gyenge melegnek kell lenni, fel olvaſztani, és a' ſzemhéjját vigyázva fel nyitni. De ennek mindenkor igen mérsékelt világoſságban kell esni, mivelhogy a' felette nagy világoſság ebben az esetben magára is meg tüzesithetné a' ſzemet. Sokat ártana az ember azzal is, ha a' ſzemhéjját nagy erövel válaſztaná el egymástól — elég annyira el távoztatni egymástól, hogy a' ſzemvizből egy keveset a' ſzembe tsepegtetni, a' ſzemhéjjak alatt meg gyült matériát onnan ki mosni, és a' ſzemet meg visgálni leheſsen, ha valyon az nem tüzes é, és az általtettző hártya nem homályos é. Ha vagy egygyik vagy másik meg vagyon, ſzükség hogy az orvos töstént segittsen. A' fenn irt módon a' ſzemet napjában leg alább háromſzor meg kell visgálni.

3. Ha azon matéria, mely töbnyire a' ſzemhéjjak és a' ſzem közé ſzokott ragadni, igen böv mértekben vagyon, és ſzijos, el-

annyira, hogy a' ſzemviz bé tsepegtetése által ki nem mosodhatik eléggé, az emlitett ſzemvizet egy igen vékony fetskendezövel a' ſzem külsö ſzegeletében, gyengén a' ſzemhéj alá kell fetskendezni; igy a' matéria a' ſzem belsö ſzegeletébe laſsan laſsan ki foly, a' honnan egy tiſzta ruhával könnyen el lehet törölni.

4. Ha veſzi az ember éſzre, hogy a' himlö felette laſsan üt ki, és már a' ſzemhéjjak dagadni, maga a' ſzem pedig a' világosságot felette erösſen kezdi érezni; a' beteget napjában leg alább kétſzer meleg feredöbe kell tenni, és tapaſztalni fogja az ember, hogy könnyebben ki üt, és nem annyira a' fön és a' ſzem környékén, hanem a' kezen és lábon leſzen ſzámosabb. Ugyan ezen okból méltán javasolhatom egyátalyában minden himlöseknek, mint igen haſznos ſzert, a' ſzembeli nyavalyák meg elözhetésére.

5. Ha tsak lehetséges igyekezzen az ember az ollyan himlöseket, kiknek ſze-

mek már fáj, frifs de tifzta, 's ha lehet meleg levegővel éltetni; mert sokfzor láttam, hogy a' fzemhéjjak daganattya égynehány óra alatt el múlt, ha az, az elött bé zárt himlős betegeket fzabad levegőre vitték. Azomban fzükség arra vigyázni, hogy a' világofság iránt külömben is igen érzékeny fzem, zöld tafotából kéfzitett paifsal fedeztefsék bé, hogy igy a' felette nagy világofság ártalmas következéseit el lehefsen kerültetni.

VÉGE.

A' nyomtatásbeli kevés és apró hibák meg jobbitása az olvasóra bizatik.

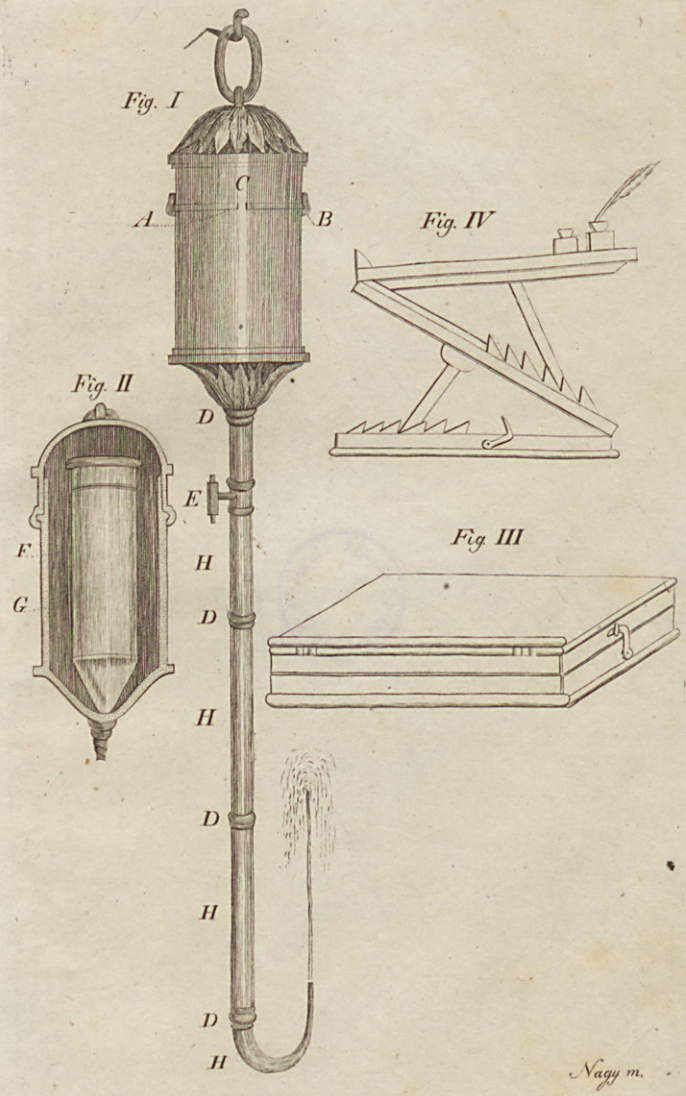
Fig. I
C
A
B
Fig. IV
Fig. II
D
E
F
H
G
D
Fig. III
H
D
H
D
H
Nagy m.